

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Слободан Елезовић,
Емсуре Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић и
Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Слободан СОТИРОВ, акад. сликар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Покрајинског
секретаријата за културу и Министарства културе РС*

САДРЖАЈ

шраї поезије

Андрија РАДУЛОВИЋ.....	5
Благоје САВИЋ.....	10
Жарко ЂУРОВИЋ.....	12
Александара СЕМАКИН.....	18
Мирјана КОВАЧЕВИЋ.....	21
Жељка АВРИЋ.....	24
Игор В. КАНКАРАШ.....	27

шраї прозе

Милош КОРИДЋ.....	32
Давид СЛЕПЧЕВ.....	40
Андрија ЛАВРЕК.....	48
Милена ЛЕТИЋ.....	58
Слађана РИСТИЋ.....	62
Мирољуб ТОДОРОВИЋ.....	66

шраї на шраїу

Љубомир ЗУКОВИЋ.....	71
Сара РАТ.....	75
Бранко СТОЈАНОВИЋ.....	86
Татјана ЂУРЂЕВАЦ.....	94

шраї друџиџ

Владимир КОРОМАН.....	133
Марија СОЛОМКО.....	141
Евгеније Александрович КАПУСТИН.....	144

пѣраї ђоје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....147

пѣраї иџчиѣавања

Ранко ПАВЛОВИЋ151

Славица ГАРОЊА Радованац.....157

Радиша БЛАГОЈЕВИЋ.....161

Никола ТЕОФИЛОВИЋ.....164

Анђелко ЕРДЕЉАНИН.....167

Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....169

Слободан ЕЛЕЗОВИЋ.....172

пѣраї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....174

Андрија РАДУЛОВИЋ

ПОТКОВИЦА

Нашао сам потковицу
У тврђави
Изнад језера
И однио је кући

Надао сам се
Да ће ствари
Кренути
Као инима
Који нагазе срећу

А оно и даље
Крчио сам исте стазе
Писао исте пјесме
И све је било по старом
Као да је изгубио једнорог
Или је испала
Из Мандељштамових стихова
Ледених висина

ГРАД

Ту су некад била
Четири вита јаблана

Ту сам цртао кругове
Подизао град од пијеска

Ту сам некад пао из гнијезда
Гдје старци играју шах
Тек кад је и ноћ пала
Чух видјех заплаках

Старци се додирују раменима
И дубоко шуме у улици мојој

ИГРА ЈЕ ПОЧЕЛА

Исјекао сам ту реченицу
И бацио новине

Потом су нестале маказе
Нестала је и реченица

Новине сам свуда тражио
Било је касно

Затим је нестао кишобран
Као сваке јесени

Кад киша пада
Кад напуни мјесец

А неко је из трулог лишћа
Шапутао кроз олуке ноћ и мастило

Игра је почела игра је почела
Игра је почела

ДВАДЕСЕТ ДАНА

Већ двадесет дана
Наша кућа је кошница
Не препознајем
Ни један лик
Ни један глас
Ни једну сузу

Већ двадесет дана
У нашој кући
Нема хљеба

Већ двадесет дана
Моја мајка
Не помаља
Главу кроз прозор
Да види синове
У зору

ЦРНИ РАТАР

Безноги дјечак
На Калемегдану
Храни голубове
Слијећу му
На главу
Руке
Рамена
Ко пшеницу да сије

И кад покрене точкове
Они лете
За својим господаром
Црним ратаром

Код бунара
Пробушен шешир
Из којег
Прхну голуб

ТУГОВАНКА ЗА ЛАБУДОМ

На студенцу
У планини
Чуо сам стихове
Исписане пахуљама
Прије рођења

На врху
Бјеше црква
Завејана

Сад далеко
Од свете азбуке и планине
У тушини испод моста
На мутној ријеци
Живи мој лабуд
Чекам његову пјесму
Па да се винем
У снијежну васељену

Као одметник
Као одметник
Као одметник

БИЈЕЛА ПЧЕЛА ВОЛТА ВИТМЕНА

Слетјела
Пчела Бијела
Волта Витмена
У Трансилванију
Војводе Влада Цепеша
Са крилима прозрачним
Очима плавим
Баш на раме моје
Пјесникиња Е.Џ.Морган
А кишило је као у Ротердаму
Оне позне јесени
И јецало је звоно
У даљини
И рекох јој
За Црно прољеће на Балкану
За птице бијеле
Што се гнијезде
У литицама

Изнад манастира
 Тамо људи долазе боси
 Догађају се чуда
 И људска душа
 Не вене
 Баш као у Поезији
 Плакала је
 Бијела Пчела
 Волта Витмена
 Испод кандила
 У једној црквици
 У градићу
 Испод којег тече ријека
 Којој су промијенили
 И ток
 И име

Др Федор Вујовић, 2003. Уље на платну 520X550 mm

Благоје САВИЋ

ПОДМЕТНУТО ЛИЦЕ

себично размишља
ко нам подмеће лице
од тих свадљивих посланика
ко даје добре речи
и савете
да старе по времену

иако се у политици зна
ко клечи
после жучних расправа
сви желе да путују даље
покушавајући да се сете
шта су пред судбином рекли
и шта деци понели ноћу

а мени је баш сада
то њихово плување у микрофон
усисавало свет
знао сам
да и то вуцарање лешева
играло се у месу
на кратко

ПОКУШАЈ ДА ПРЕЖИВИШ ЈЕДАН ЛОШ ДАН

покушај да преживиш један лош дан
насмеј се реци својој деци
промена греха ће се десити
док слушају Ерика Клептона
и „Стару чарапу“... једна жена
на пола пута ћете стићи у вечној хаљини
можда ће ти спасти живот
јасно је да те сва ова људска узнемиреност
повезује са боговима
зато се у поезији опет ствари брзо мењају
чим почнемо да се ругамо својој усамљености
старци ће знати кад треба забести прсте у земљу
њихов глас у ципелама бржи је од срца инсеката
та крв за послушну кожу и излечења на изворима
још су у алхемији прљавог хора
док највећу мрежу од тебе плету

САЊИВА ЛАЖ

Србима не треба никаква књига
када је купе ил им је неко поклони
они је држе испод главе а онда њоме
запале ватру – ах, ти пагани стари
зар им је и даље потребна сањива лаж
зар им је потребна књижевна робија
и сумњиво одмарање тела
Срби као да више не верују књизи
Срби увек нађу јединствене разлоге
да се подсмехну свакој књизи
и да нацртају ону ствар на њој
 тако изразиту
 тако крупну

ШАМАРАЊЕ ДУШЕ

за Ненада Трајковића

дубоко је уверење да је читање поезије данас
шамарање душе о љубазности ближњих
„али на дну сата спава дете
што плаче у ноћи“

живи смо – ти и ја
и да нема оног безбрижног гласа на крају сваке књиге
ми бисмо у неком важном померању одавно нестали
онда када сам рецитовао стихове пред портом у Грачаници
било је хладно а неко је од песника пио сируп и веровао
„с поезијом треба ићи даље и врло свесно“
ићи даље што гласније
ићи даље и препознати ствари
како расту на крају непролазне речи
ићи до краја главом кроз зид
ту где други људи пате
крај је увек нетакнут
чим прођете кроз родно место песника
Бог ће се пробудити голим оком

ЉУДСКА СКРИВАЊА

занимљива су та људска скривања
у провинцији после малог оговарања
свака реч броји твоје прсте
да би се подмладила

лице касно раслојене државе
нико не мази

све почиње да бива сумњиво
одмарање тела
заборав
добре
године
пас са покривеним оком мува
што лаје сам на тераси

чека чека
да би вређао будућност

Жарко ЂУРОВИЋ

НЕСУГЛАСЈА

*Ћутање и говор из једног су саћа
из једног су саћа али нису браћа*

Разуми море у плими
и његов јуриш ка обали
тиме открива архив
своје воље и невоље

космички усуд свикао га је
да бежи и да се враћа себи
увер у новој роли
најчешће небратској
као тело и трн

бекством се не одлаже бол
болу је потомак крик
обала мору слик
слику је сета слух

сету ћеш намах чути
у говору и ћутњи

И ПРАЗНИНА ИМА УХО

У празнину да уђем
нужни су наум и бдења
српом је треба жњети

траг поезије

да ли је празнина тамна
рећи ћу да није
у њој се дух прелама

кад облик добије
а када облик добије
о главу ти се обије

У НОЋИ БЛАГЕ ПЛИМЕ

У соби ја и жена
и абажур на регалу
и побожни шапати са прстима сна
личе на расклопљене шкољке
украсних намена
што чезну за морем
и партитурама благе плиме
и за рузмарином
под вртним прозором

твојој нагости подарују немир
и друге флуиде многолике
држасмо их скупа
у чулном сазвежђу
тамо ће лептир пронаћи лет
пре него га угости цвет

ЕПИЛОГ ПРОЛАЗНОСТИ

Лет птице је знак да је небо недотично
да је усудније од земље под ногама
да је налик спруду маште
који тајне смишља

дан се одметнуо у трсје
птице мочварице најављују
у календару мене
најављују гибања
светлосних загонетки
визије их једино могу дочитати

дан седи иза леђа ноћи
под њеним копитама дрхте
пунолетне стазе
рушећи гнезда многих упитника
што свијаху дом
у обрви пролазности

НОЋНЕ ДОСАНИЦЕ

Шта речи могу знају само оне
пркосно пружну у даљину у хлад
дебелог ораха под којим се одмара
крхка невеста и њен муж за којег кажу
да је ловац на дивље вепрове и хитре срндаће
због којих стиже чак у Прекорницу
и друге планине где су на
гласу шумске јагоде
и зрела папрат

сточарима служи као лежај
на њему младе невесте поваљују
гасећи прекомерне жудње
чинећи себе срећним

не треба се чудити
што су као реке брзореке
што се лако
пред мужевима пружају голе
и са притајеним смехом

ЗВЕЗДА И НЕСПОКОЈ

Кад се звезда у небу јави
знак је светлосне моћи
миљеница је божја - не моја
док гасне у зденцу неспокоја

неспокој ме свуноћ сапиње
па звезду терам са собна окна
њен пут из даља далека
никако да дође до човека

после тога ето смрти
на своја нас леђа прти
прти прти без узмака
док нас не преузме глува рака

ТАМО ГДЕ НОЋИ МРАК

Мрак легао сред песка
да ту сирак заноћи
без месечева блеска
небо му поочим

поочим јаросне ћуди
и очију без сјаја
њих ће трен судњи
дати зебњи у најам

пари се са злодусима
пре него се зачне
ето га у прсима
попут прсле сачме

ЧОВЕКОВ КРИК

Многе нејасности на видику
ни у бићу није их мање
мисао се рађа у необлику
а облик стиче у мезгрању

свепржимајућег црног јада
од њега не можемо никуд побећи
сем у дубоке расцепе ада
где ћемо сваку суштост порећи

све сем залудњи човеков крик
сурван негде у необлик

ТАМА

Не треба је тражити
јави се у више облика
највише беспутних
не трпи друге боје сем своје
ако се то деси прекриће је плаштом
повлашћене самовоље
предели јој праве удобно седло

не путује
али свуда стиже
међу грбе брда
низ речне токове
међу ћувике самоће

у њој нема огледања
све је подјармила себи
чак и дијалог с ботаником

ДОК НЕ ДОЂЕ КРАЈ

Наш крај овршиће смрт
ову досетку нећу да прихватим
не бар док у присоју цвета дрен
не знам шта досетка треба да прорекне
и шта да оповргне
нећу се бавити узроком
епилогом

јутро је па хоћу присојем да шетам
и ништа не пречујем у њему
ни цијук царића
ни прхут коса
ни дашак ветра

у смрти је ништа на потезу
ја хоћу присојем да шетам

Академик Војислав Петровић, уље на платну 520X560 mm

Александар СЕМАКИН

ЕМОЦИЈА

У мртвом углу раја
само ја и моје зрење
зуримо у ту себичну доброту

Што нас је једном обдарила
а други пут ускратила
за исто

ЕКРАНИЗАЦИЈА

Видим те
тамо где ме ти не можеш
ни видети ни чути

Само ти говориш
када се у немуштом часу
развежу сви језици

Када се све слике
обезличе у једну
твој лик се добија

У извитопереном огледалу
што нас изнова и изнова
посматра

ЕУФОРИЈА

Харале су неке разјарене кише
хладним сокацима

Памтили су да памте
и боље дане

Публика је ћутке
уживала у погубљењу

Небо док се расточило
сви су се већ разишли

Домовима што су се саживели
са смрћу

И пре него се прво распеће
родило

ЕГЗЕКУЦИЈА

У неми звекет речи
сам те окувао

У дубоком тихом крику
утамничио

Наредио да и леђа твог јаука
ишибају

На срамотну позорницу урлика
те извео

Па те у сивом шапату јутра
погубио

ЕСХУМАЦИЈА

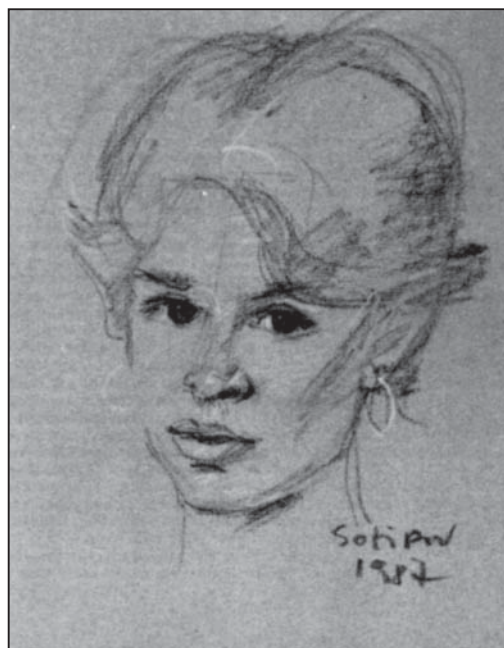
Сада те дозивам исто
на свим језицима

И мртве сенке
су још непорођене
у мојим мислима

Ко ли те још ископава
под каменим снеговима

У масивним ноћима
чија још звезда изгара
за тобом

Чији још трепет робује
под овим мраком

Дуња Цирлер, пастел, 1987.

Мирјана КОВАЧЕВИЋ

ТЕЛО – ТВРЂАВА

ово укочено тело
грчи се у перју
под маглом узнемирено
песмом с радија

превише тесно
за топле гласове
награђено јутром
у сенци непомично

ово разјарено тело
тражи излаз из корита
жеља му је да крв
осети како тече
његовим слепим ходницима

и да се ослободи
тежине камена
који га опкољава
уназад вековима

ЗНАК ПИТАЊА

умеш ли написати песму
питај тек проходила
на овој стази слонова
неколико слепих покушаја
неколико лажних откуцаја
радост или плод
Ипак ове године носе терет
горчине не-љубави

носе тишину
између мајки и очева
између деце
између неба и корова
који почиње да клија
у мојим корацима

ДУША

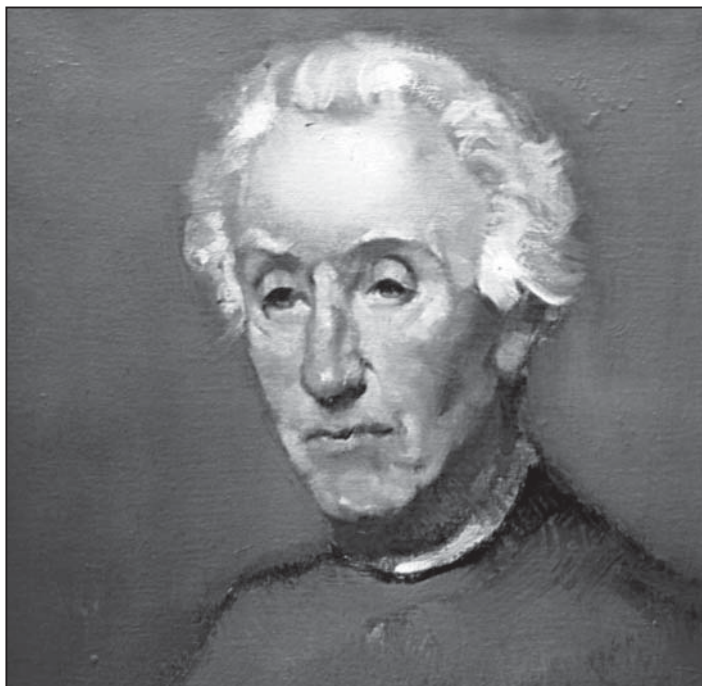
још увек има разлога
да се не делим
на границе и острва
нечија душа
исцрпљена осмехом
као љубичица без сунца
спушта се низ слив
поносног јутра
да победи ваздух би хтела
да светли јаче од Светла
створена од Светости
неуморно лута
бројећи звезде
и сањајући нестаје
не мењајући облик
радосна
јер тело напушта

ЗИМСКИ САН

падају пахуље на земљу
нежношћу својом
препричаном тајном
спајају се у тренутак – кап
корачам испред или изнад
пахуље граница су између
сна утварног и јаве вечне
један промрзао голуб
слетеће на прозор
у кљуну држећи небо

ТЕЛЕГРАМ

у последњем телеграму
пише нечитко сасвим
као да је писмо
руком неког пекара
писано
да мирис коју ноћ
дарује звездама
наликује песми
лицу ветрова
или све што жеља
створи у сну
уствари је живот
у загрљају
речи и човека
спреченог да
помилује ватру

Срето Бошњак, уље на платну 400X450 mm

Жељка АВРИЋ

ЗВЕРИ

крвоморе
свирепо здружене
у чопоре

мутницом свести
бестијају
од обести

кроз доње двери
из мора
четири звери

са жигом Мефиста
распињу
Христа

ВИДРА

Ти познајеш

ћуд воде
обичаје река

изворишта
и сидришта

развођа и
разгробља

у шкољку
до прве мајке

преводиш нас
жедне

МАЧКА

У обличју мрака
црни се сунце
преде зла коб

Са седам живота
и хиљаду тела
упркос времену

У кожи женке
копрца се јагње
са смешком гује

ВУК

из ког си года свести
праоче

корак ти међу два света
око свевидеће
срце не познаје ближњег

на раскршћима
зубима пресрећеш Месец

подижеш царства
кројиш родослове

сам пред судбином
чопор је твоја казна

ЛИСИЦА

од жице
топота
и зла гласа

од коби
анатеме
судњег часа

од слутње
и ћутње
сенки таме

бежи
трчи
до светлости саме

ЛЕВИЈАТАН

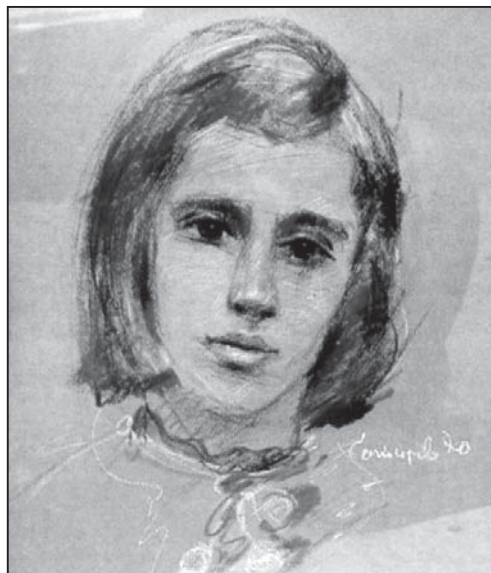
Из утробе немани
марширају векови

у поретку ствари
изгубљени људи

господар апсолута
пребројава главе

кроз мушицу смрти
тражи мир у свету

из мора злодух
цар свег звериња

Орхидеја Симоновић, пастел, 1970.

Игор В. КАНКАРАШ

БОЈА ТУЋИНЦА

Да ти кажем прво:
Где Сена плъуска у плоче насипа
Ти стојиш и гледаш мрво!
Место где се Француска бојама засипа.

Сваки камен вековима у дно посађен
Презриво гледа у тмурно, париско небо,
И у сваки твој дан узалуд протраћен.
Да ли си странче долазит' треб'о?

Ти тражиш срећу у туђој води,
У туђем Сунцу ти тражиш спас!
Ваздух, што многе памти, све мање годи,
Прич'о би нешто ал' не да глас.

А гласови многих до тебе стижу,
Крај Сене река у више боја.
Ниси ни свесан, то људи гамижу.
С' њима се у Сени меша сена твоја.

Јер много пре тебе и други су дошли
И били су странци као што си ти.
И све твоје муке одавно су прошли
Те постали к'о та река слободни.

Засути граде са свију страна,
Људе свих боја вежеш за док.
Можеш ли странцу да будеш брана
И да му уставиш лутања ток?

Може ли странац без игде ишта,
Туђин међ' туђима тугу проредит',
На доковима твога пристаништа
Стопут' поражен, једном победит'?

Одзвања бат бесциљно крај Сене.
Посматраш ћутке париска, разнобојна лица.
И питаш себе ил' питаш мене:
Хоће ли избледет' икад та боја?
БОЈА ТУЋИНЦА!!

Париз, јул 2014. год.

КОЛЕБАЊЕ

Је ли грешно песму писат'?
Заробит' је у неку свеску...
Да је може свако листат',
Спаковат' је у привеску!

Је ли грешно омеђити
Осећаје у пар строфа?
Могу л' други осећати
Места твојих апострофа?

Јер птица што лугом пева
Слободна је и весела.
У кавезу песме нема,
Само цика невесела!

Да ли могу жубор воде
Донет' кући у свом сјају?
Морнаре што светом броде
Везат' луци у очају!?

Хучи ли у флаши море?
Свићу ли у трапу зоре?
Чарлија ли у врећи ветар?
Глас у звону не иде у етар!

Зато често питам себе:
Је ли грешно песму писат'?
Заробит' је без потребе
Да је може свако листат'!

Сутоморе, јул 2014. год.

ПЕСМА БЕЗ МАНЕ

Гледам папир мртав, бео
Па се плашим и остаће
Неиспуњен, празан цео,
Оживети никад неће.

Уснио сам синоћ песму
И папир пред себе ставих,
Ал' не склопих мис'о реску.
Сан ноћашњи заборавих!

Лете мисли на све стране
Од Матије ка Благоју.
Уснио сам песму без мане...
Од сад пишем само у сну!!!

Гледам папир мртав, бео
Ето, такав остао је
Не испуњен, празан цео
Оживео никад није...

Сутоморе, јул 2014. год.

ПРКОСНИ ЦВЕТ

Саде цветак у саксију
Заливају и теташу.
Коренови воду пију,
Ал' цветови не миришу.

Не да цвеће мирис слатки
Да се шири у пролеће,
Да подари свој цват кратки
Стиска лати не да, неће!

Фарбају му и саксију
Не би ли му лепша била.
Цветак гледа у авлију,
Слобода је њему мила!

И издржа цвет пркосни
Цело лето не процвета.
Склонише га са прозора
У авлију да не смета.

Сад процвета цвеће красно,
По авлији мирис шири.
И нек' свима буде јасно
С' ропством се цвет не мири!!

Сутоморе, јул 2014. год.

АРЧИБАЛДУ РАЈСУ

Обузе ме тешка туга,
К'о самртни час да ми је...
А мисли се преплићу, роје
Гуше номадско срце моје.
Дајте бокал да се мука залије!

Ни ове грашке хладног зноја
Не капају – кожа их пије.
Преживети нећеш роде,
Потонућеш без слободе.
Вина дајте! Вино срце мије.

Опијте ме да не гледам трезан
Како народ пати и издише.
Стегнут јарам пукој сиротињи
Што приноси врат ка гиљотини,
Српска земљо – српско сиротиште!

Путовах и видех света,
Ал' се опет теби вратих роде.
Да ти кажем од других смо бољи,
Н'о смо склони дат' се туђој вољи
И предат' им кључеве слободе!

И не видех нигде такав народ,
Што преживи онакве страхоте.
Што слободу извојева пушком
А на сабљу јурну главом мушком,
Да му други сад кроји животе.

Међ' нама је тад један странац био,
Порука нас његова још сврби.
Разумели браћо ми још нисмо
Што посмртно остави нам писмо,
И завапи у очају – ЧУЈТЕ СРБИ!!!

Врбас, август 2014. год.

ЛУЖЊАК У САКСИЈИ

Ено, саде Лужњак моћни,
Међу га у оку земље.
У саксије неке хладне
Од природе омеђене.

Заливају храст бетоном
Да не може да се шири.
Подигни ће корен плочу,
Бог се с' међом том не мири.

Јер Он му је снаге дао
Да преживи петсто лета.
Разгинуће храст окове
И све друго што му смета.

Ево, сад му секу крошњу.
Теку сузе из сваке ране!
Дај му да из сузе сваке
Никну по две нове гране.

Или му дај парче неба.
Мало парче, ал' слободно.
И дрво је створ божији
И њему слобода треба!

Кад си му већ муку посл'о
Да не дају мира њему,
Призови га у рај к' себи,
Ти си праведан у свему.

Да плени у рајској башти,
Да се грана поносито.
Безбожници и не цене
Што Бог посла здраво, вито!

Дај му само парче неба,
Мало парче, ал' слободно.
И дрво је створ божији
И њему слобода треба!!

Сутоморе, јул 2014. год.

траг поезије - Игор В. КАНКАРАШ

Милош КОРДИЋ

*ТАЈНА НОЋНА САСЛУШАВАЊА
КОД ДРУГА СОВЕ И ЊЕГОВА ИЗНЕНАДНА СМРТ*

Неколико дана после разбијања оне банде, која је доведена у Рајску Варош да заведе ред, претпоставља професор Грујић, и то ред какав замишљају Барабов и Звечар, стиже у варош непознат човек. Не старији од четрдесет година. Веома, веома ниског раста, у лицу - сова ноћобдија. Они који су га видели на Аутобуској станици, и тајно га пратили, видели су да је ушао у зграду Комитета.

И ти који су га пратили и знали да је ушао у зграду Комитета, пуна три дана нису га видели да излази из ње.

Али се госпођа Клара повери, баш трећег дана, госпођи Ангелини како је срела, у парку, касно синоћ, човека таквог и таквог, који пуши.

“А он је дошао да истера зверку из брлога”, узврати госпођа Ангелина. “Секретару се представио као виши партијски инспектор. Ништа више - ни имена ни презимена.”

Ето, њих две су га прве сместиле тамо где му је место: у Комитет. Њиховој упућености у детаље, приликом тог сусрета и размене информација, не беше краја.

Незнанца је госпођа Клара видела и четвртог дана. Такође у парку. Опет касно увече. Опет са цигаретом.

Пети дан почео је незнанац да позива у Комитет.

Секретар Барабов окречио му је мању просторију, у којој беху којекакве ствари, алати, разбијених стакала поцепане слике неколико југословенских градова, старе новине, књиге на руском, велике, исцепане Стаљинове слике, добро очуван глобус, подерана мапа Совјетског Савеза, исто таква, сва у пантљикама, карта старе Југославије, две лимене кофе, две металне лопате и једна дрвена за чишћење снега, три брезове метле... Што ће браца Беза уредно пописати и попис предати секретару, који се умало није угушио од беса кад је први пут ушао у ту просторију, угледавши хрпу књига на руском, са чијих га је корица стрелао Коба, Ви нисте нормални! психнуо је секретар као што псиче она једина фрушкогорска отровна... шарка, Који ви? упитао је браца Беза, Ти и твоја спремачица, чистачица, шта ти већ дође, и твоји чланови Комитета задужени за партијске подрумове,

таванове... Подруме, таване, друже Барабов, Добро, подруме, таване. Због овога се иде на Голи... А ти се ту кериш с његовим књигама и сликама! А браца Беза ће, хладан као шприцер: Ми смо толико оголели да нам било какво оголевање по тим твојим отоцима ништа више не значи, Куш, дртино мекетава! Хоћеш да туцаш... а ја ћу да ти чистим ову бувару, пуну ваше смрдљиве информбировштине! И туцање је за људе, казао је браца Беза, па се и секретар насмешио.

Након што је окречена, Сова је (браца Беза је сигуран да му је то име наденула госпођа Ангелина) просторију уредио како је он желео: нађена је и окачена слика генералног секретара Комунистичке партије Југославије, затим је слику на којој су сви чланови Политбироа Централног комитета узео из Барабовљеве канцеларије, а где је нашао графику даждевњака у брезовом оквиру, каква је и код секретара, то само он зна.

Сова је, одмах по доласку, наредио да нико од општинских муртатина, тако се изразио (Барабов је то одмах превео у издајице, знао је шта то значи), чак ни председник Општине, ни један једини члан Комитета, као ни спремачица Милка, добра тета Мица, из старе горњиштанске, а још старије херцеговачке православне породице, која се никад није удавала, не породица да се није удавала, породица се удавала, него тета Мица... да нико не сме да приђе згради Комитета. А камоли да такне кваку на улазним вратима. Истог дана ставио је браца Безу у кућно-партијски притвор. У секретаревој канцеларији. У угао близу прозора поставио му је столић и трножац. На столић му је ставио дебелу свеску, тврдих, црвених корица, с папирима на црте. У којој је, са супротне стране, што је браца Беза одмах открио, писало, шкработинама медвеђе шапе, плајвазом, између осталог: ... *Чувај се да не повучеш гарова за реп ... У Бога су вунене ноге, а гвоздене руке ... Имо три ласе, закло, месо продо ... Коњ му пуко напола, а свадбу закао ... Опанак ми се на лескавици сам од себе раишчера ... Кокша из Дивоша ... Требало му је отерат и оно што нема, све отерат ...* итд. Многе су реченице, углавном недописане, прецртане. Поред свеске, добио је мастионицу са стилем и пером и упијач. Соки му је, а тако је Сову, пред секретарем, звао браца Беза, донео хрпу исписаних хартија и наредио да их преписује. Иста судбина задесила је сутрадан и секретара - добио је задатак да свако јутро одлази у продавницу и да за њих тројицу доноси најнужнију храну: пола векне хлеба, две крањске виршле, двеста грама петрињских чварака, уколико их масе не разграбе док он стигне, двеста грама сланине, сремскомитровачке, ако је нађе, и то оне што се не осећа на дим, јер њега, друга Сову, од малих ногу дави киселина у желуцу, затим три парадајза, две паприке, један краставац и главица црног лука. Бели не долази у обзир - он Сокију на километар смрди. За набавку има на располагању тачно седамнаест минута. И да се ни за живу главу не усуди да се упушта у диване на улици, у продавници, пред киоском, прикричено му је. У супротном, могао би му Сова отфикарити његов погани квислиншки језик. И то брицом што реже као змијица. Извадивши је из цепа, показао му је никад његовим очима виђену тако крволочну брицу. Након чега је Барабов, засечен том оштром претњом од брице, пригушено мјаукнуо.

Као мачић кад се нађе очи у очи с бесним кером. Какво понижење! И још му је наредио да све то, донето из продавнице, мора да исецка и да сложи у три алуминијумска тањира, уз танко парченце хлеба, те да их редовно послужује. Тањир и кашике (забранио је ножеве и виљушке, одузео их је и негде спремио, као и у Ковину што се не употребљавају, причао је једном професор Грујић госпођи Клари) морају да буду увек чисти. И после употребе опрани. Што, наравно, ради он, секретар. Произведен у економа, куvara, спремачицу, Барабов се није усуђивао да пита за паре. Паре из благајне није смео да троши на храну. А он и не зна да ли су партијске паре још увек у сефу. Соки је одмах, чим је стигао, узео кључ од сефа. А пара је било. Чланарина се редовно плаћала. Сад је Барабов полако крцкао своје паре; имао их је. Шкртице као он увек их имају. Браца Беза је знао да мрмља како ће му се заплести црева од суве хране. Увече би шаптао секретару, јер су само једном дневно добијали то насецкано, како ће умрети од глади. И шта ће му кашика! Не једу они пилећи паприкаш, рибу чорбу, свињски гулаш, шапутао је док је упразно сркао уснама и палуцао језиком преко њих, као пролећни гуштер кад се сунча на свом родном камену. Он може и прстима. Што је Сова строго забранио кад их је ухватио да они то прстима цапуњају, А шта ћемо са заразним болестима? питао је тада Сова, Ми перемо руке, начелниче, већ ти... директоре, односно друже докторе, казао је браца Беза. Барабов му је, браца Бези, за то време, а Сиви иза леђа, прстом преко стиснутих усана давао знак да ћути.

Браца Беза уопште није разумео шта преписује. А Барабов није смео да се приближи папирима. Папири су, по Совиним речима, строго пов. Браца Беза, ето, сме да зна, а Барабов... ни говора. Какво понижење!

Барабов и браца Беза су радили, јели и спавали у Комитету. Спавали су на старом тепиху, обучени и обувени. Као и друг Сова, уосталом. Осим што је он увече излазио у шетњу, на пушење. Што овој двојци, као непушачима, није дозвољено. А и да су пушачи, ништа им не би вредело.

На телефон се, по Сокијевој наредби, искључиво јављао браца Беза, који је одговарао: Сачекајте да га зовнем (то се односи на секретара). Затим би ушао у просторију код Сове и после његовог одобрења, односно: Овде је... Није овде... Барабов је могао да разговара. И све што је смео да каже - била је реченица: У великом сам послу, назваћу вас за три-четири дана. Ако преживим, жвакао је ову мисао у себи. Браца Бези беше заиста сумњива чињеница што никад нико није тражио тог вишег инспектора. Он је само једном звао неког Тошу, кога је потом називао - Звечарка. Браца Беза веома добро зна да ни у лудилу не може да се деси па да се ради о Звечару, рајсковарошком начелнику Удбе. Њему се чини да су причали шифрама. Јер му не бејашу уопште јасне реченице: Јорговани су већ прецветали, Наши чварци нису ни за гренландске керове, Кокша из Дивоша, Кажу да није добро сањати рибу, Да, о Мајмониду се ради... итд. Али о томе он није смео ни да зуцне секретару, који је, док је Сова разговарао са Тошом, био у набавци. Кад се браца Беза једно

јутро јавио на телефон и понављао како не чује и припиткивао Ко је, а секретар само што је стигао из продавнице, у ствари се он, браца Беза, трудио да препозна глас Совине инкогнито везе, јер шта би то друго могло да буде уколико то није то... Барабов је спустио ствари на сто, изненада се извио преко стола и вирнуо у строго пов. хартије на столићу. Осетивши да му нестаје део онога што је преписао, иако леђима окренут од свог радног места, Браца Беза се такође изви, па ударцем из волеја, левом ногом, тако захвати Барабова по издигнутој задњици, да овоме испале део текста који је управо прогутао. А који је Браца Беза уредно преписао.

Поред већ поменутих задужења, секретар је морао да на улазним вратима дочекује поштара, да прима пошту. И редовно да одлази Сови по цигарете. На исти онај киоск код кога је професор Грујић рекао медицинској сестри Заги да ће је, кад-тад, у њен колачић... Што је, вероватно, познато и вишем партијском инспектору. Јер због чега баш тај киоск, од њих још два који су ближи згради Комитета!?

С друге стране, Сова ни у сну није могао да претпостави, кад је браца Беза у питању, о каквом се то, у том малом телу, промрзлом у рату, мађионичару ради. Ноћном духу, боље је рећи. Барабов, који се, пре доласка у варош, детаљно обавестио о браца Бези, том заклетом нежењи, који му је и благајник, и записничар на седницама и тајним састанцима, и дактилограф, и курир, у неку руку и саветник... за месец или два апсолутно га је упознао и брзо схватио од какве користи за његову партијску мисију може да буде браца Беза. Без обзира што је готово сигурно знао да он ради и за друге, добро скривене светске обавештајне службе, које су се и по Рајској Вароши, као и по целој земљи баш накопиле. Осим тога, браца Беза је живи доказ, што само ретки знају, оживотворења вечне човекове тежње да полети. Да се докаже и као птица. Јер он то може. Јер он је тајно, ноћу, напуштао кућно-партијски притвор и враћао се пред зору. У соби професора Грујића, кога је тада обилазио, увек је горело светло. Шта би Грујић у то доба ноћи радио осим преводио енглеску поезију. А браца Беза држи језик за зубима о боравцима Маје Козош Рајнер у његовој соби, у то неко дубоко доба мркле ноћи.

Ето, шта ти је живот, помисли управник Библиотеке, дубоко зароњен у слику Гојине *Голе Маје*. Не стигавши ни да испрати свога ноћног госта, који би већ одлетео у канце друга Сове.

И, велимо, петог дана по доласку поче Сова радно. Заредаше код њега госпође Ангелина Козош и Клара Перник, пензионер Димитрије М. Грујић, адвокат Ђорђе Језерчински, судија Боса Лековић, доктор Златан Претар, пољопривредни техничар Ержебет Нађ-Ботоши, агроном Сава Дударов, професор Маја Козош Рајнер, наставница Душица Драгин, учитељ Петар Славков, фризер Бора Плахутер и његова супруга Марија (одвојено), спикер Мита Сворцан, пензионер Милинко Базољац, медицинска сестра Загорка Јовић, професор Павле Рајнер и, као последња, библиотекар Зорка Радан.

Поводом тих позивања и, вероватно, жестоких саслушавања, намећу се следећа поверљива питања:

прво, на који је начин браца Беза дознао ко је све био код друга

Сокија?

друго, како браца Беза и Барабов нису успели да сазнају ниједну реч од онога што су позвани причали у просторији у којој су саслушавани?

треће, због чега сви који су прошли кроз Совин *радни кабинет* ћуте као заливени? И пазе да се негде не излану да су они и били код њега. А њега ће Мита Грујић професору Рајнеру описати као јегуљу. Без да је имао појма о томе да је тог Јегуљу и Рајнер упознао. И то оне ноћи кад је браца Беза ипак провртео рупицу у плафону и видео... Али ништа није успео да чује. И како је Мита Грујић могао да опише Сову као јегуљу кад он никад у животу, били смо уверени, није видео јегуљу? Као што није знао да су Сиви већ наденули то - Сова... Сопствено сећање не вара Димитрија кад је у питању следеће: у материјалима биолога Сворцана пронашао је, кад је са Батом Ленчевим преписивао делове тих материјала, опис јегуље. А она се могла уловити и у Дунаву, ту, код њих. У шта се и сам уверио, и

четврто, због чега друг Сова није на своје тајне сеансе позвао професора Грујића и докторку Штајнер Вирбер, на пример? Због чега?

Трећег дана по саслушању Зорке Радан, као последње у том низу, а ваља напоменути да је Сова са собом довео човека растом још нижег од себе, кога такође никад нико раније није видео у вароши, који је негде ноћивао и хранио се (у Комитету није), а који је у малом прсту имао сва знања о онима које је требало да се обавести о одласку у Комитет: знао је ко где станује, где ради, како свако од њих изгледа, знао је њихове надимке... знао је све, Стефану се, тог трећег дана наиме, све отворило. Као на екрану варошког руинираног биоскопа. А како је сазнао?

Па јасно као дан: госпођа Ангелина процветала је речима као озими кактус кад процвета, чим се ослободила свог страха. Истини за вољу, не верујемо ни да га је и осећала. Пресревши професора Грујића испред гвожђаре, у коју је кренула да свом Вити купи бургију, његова му је пукла, а он од раног јутра навалио да нешто проврти, иако га је она одвраћала, уз речи како је стар за било какво врћење, и обрати се професору Грујићу тактовима њој најдраже музике, озбиљне музике:

„Господине зете, не заборавите на своје кактусе... И с највећим поверењем, јер у противном могли бисмо обоје да одемо тамо одакле се мало ко враћа, тако ми је тај казао, па ево шта ћу да вам кажем и да вас питам: мене је испитивао да ли познајем ону флинту, оног професора Грујића, а кад сам му казала да не знам шта му је то, та флинта, он ми је рекао да је то голоцевка, некакав пустац, сиромашак, онај ко је го као пушка, па шта ја мислим о њему, како се десило да су овде пребијени недужни младићи који су дошли на екскурзију, каква је моја улога у том догађају и колики је био и од чега онај мој тигањ... Све он, казао је, има на хартији. Не вреди да лажем. А онда ми је под нос потурио цедуљицу на којој је писало: *Мојсије Мајмонид, рођен 1135. године, а умро 1204. године, аутор Расправе о отровима, у којој се набрајају отровне биљке и отровне животиње, као и лекови против њихових отрова*. Па ме је питао да ли било шта знам о историји те

хартијице. Као и о каквим се ту отровима ради. Наравно да знам, рекла сам му. Као и да је срамота да он о томе није обавештен. А онда сам му извадила попис следећих књига, списка, расправа: Фридрих Други од Хоенштауфена: *De arte venandi cum avibus*, Андре Везал: *De humani corporis*, Мишел Серве: *Restitutio Christianismi*, Георг Бауер Агрикола: *De natura fossilium*, Карл Лине: *Fundamenta botanica*, Стифен Хејлз: *Vegetable Statick* и Матијас-Јакоб Шлајден: *Beitrage zur Phytogenesis*. А намерно сам прескочила Ламаркова дела Зоолошку филозофију и Природну историју животиња без кичме, као и књигу Жоржа Кувијеа Истраживања на фосилним остацима. Он зинуо. Исто као и ви сада што зевате. Затим сам му објаснила како се ту ради о соколарству. А ми смо пре рата имали своје соколе, своје вежбаче, тако сам му казала. И испричала све што знам о краљу Сицилије, доцнијем немачком цару. И о фосилима. Упознала сам га и са истраживањима хромозома епителних ћелија саламандера. Нисам сметнула с ума да му не поменем и да нам је Леонардо да Винчи оставио безброј анатомских цртежа животиња. А он је питао: Којима је то вама оставио? На шта сам ја рекла: И теби, синко! Да би он вриснуо: Напоље! А ја вас да питам: због чега на разговор није позван управник Грујић, кад се већ ради о његовој глави, о његовој кожи?”

Грујић је, чувши за цедуљицу о Мајмониду, из истих стопа отперјао у Комитет. Угледавши у Совиној просторији графику даждевњака у раму од брезових грана - све му би јасно.

Сутрадан је Сова нађен мртав. Нашли су га поред Дунава како зуре у небо. Нико се није сетио да му прстима пређе преко очних капака. Беше сав надувен, пун црва, гусеница и мува месождерки.

Неколико дана касније једни су се забављали причом о томе како је Сова нађен испод врбе под којом је професор Грујић сламчицом голицао другарицу Ержебет. И због тога добио шамарчину од њеног Иштвана. Иако има оних који знају због чега је он заиста добио шамар. Није то због сламчице. Каква сламчица! Друге је држала прича о томе како су Сову аласи пронашли на Зечјој ади. Кад беше заиста мртав. И то испод врбе под којом су се сунчале и волеле Душица и Маја. И под којом је, а то су казивали неки трећи, професор Грујић, једне ноћи, пуне поларне месечине, чим је залечио бољку свог полног органа, отворио, за вијеке вјеков, што казао отац Васа, медицинску сестру Загу. Она ће признати докторки Власти: Јооој, ја мислила да је то страшно! Иако јесте болело... И колико крви, докторко! А баш је био сладак. Непрестано се извињавао уколико је био груб. А није. Само ми је шапнуо како је то, ето, цип-цап! готово! појела маца! И како ће следећи пут бити пажљивији... Да не би! Он се мени најављује... Ма јесте, велим, заболело... А онда ме је у своја крила ухватило нешто неописиво топло, лебдим изнад Фрушке... Па ме је туга, страх. Али је убрзо и то прошло. И шта сад са оним у Шапцу? А докторка ће на то: Па шта сам ти рекла! Ти мислила да ће те заклати, силовати! Таман посла! А свог Чивијаша питај за његову невиност. Ако те неће он, има их који хоће. Не брини. Ти и не примећујеш колики ти се ред отегао иза леђа... Не бој се, неће те ни питати за невиност. И не чекај дуго. Јер и у Рајској Вароши много је више девојака него момака.

Момци нестали, изгинули... А ваљда ћеш моћи да изабереш нешто међу овима који су остали. Можда и наиђе однекуд нешто... налетеће. Иако је тешко данас наћи право мушко мушко...

И у тој општој гунгули око мртвог Сове, умало сметнусмо с ума једну другу, можда и много занимљивију причу. Наиме, по вароши поче да се шапуће, од уста до уста, о томе ко је све био код Сојкуле. Нагађало се и о чему беше речи, шта је испитивао. Али се и с поносом шапутало како су се сви који су саслушавани баш јуначки држали. Као седам секретара Скоја, поверљиво је причу проносио и грбавац Толе. Јер кад је Сова увео, ето, и то се зна, старог Димитрија М. Грујића, обратио му се стиховима из Старог Вујадина, епске народне песме:

*... Казуј, курво, стари Вујадине,
казуј, курво, дружину осталу,
и јатаке куд сте доходили...*

а Димитрије му љуто одговара:

*... Не лудујте, Турци Лијевљани!
Кад не казах за те хитре ноге,
којено су коњма утјецале,
и не казах за јуначке руке...*

и цео завршетак песме му је одрецитовао. Шапутало се и о томе ко је и шта је тај Сојкула. По једнима је совјетски шпијун, јер је стално говорио жарка, жарка и кагда. По другима је убачени елемент америчке, па чак и британске тајне службе, јер је говорио *хау, хау и хат*. По трећима је трговац драгоценим предметима из давнина. Онај, дакле, који би да уђе у траг златном даждевњаку Рајске Вароши. Као што је хтео да уђе и онај новинар, дописник, у траг грађи Беле Сворцана.

Као што дође, без имена и презимена, тако заувек и оде тај растом заиста онижи Сова. Неста и оно чудо од човека, који беше још нижи од Сове, кога је Сова довео са собом. Нађоше га на једној од стаза западних обронака шуме. Где је, наводно, и ноћивао у једној од дубоких јама и хранио се шумским плодовима. Свег црна га нађоше. Црна као што је најцрња презрела смоква. Ни црне смокве нису за свакога. Зар није госпођа Ангелина подсетила, нема томе давно, професора Грујића на чињеницу да су краља Матију Корвина, 1490. године, у Бечу, отровали управо смоквама! Зар га и Хелена Паукнер није једном подсетила на оно што је чула од професоресе Секви, да је с отровима експериментисао и Леонардо да Винчи! Она је тај податак повезивала с Леонардовим бегом у Француску - воћем из његовог воћњака, баште, свеједно, отрован је Ђан Галеаца Сфорци, борац за уједињење Италије. Уколико је Леонардо уопште било када и отишао у Француску, није се дала професореса. А кад је професор Рајнер једно вече упитао професора Грујића, кад је чуо за тровање Сфорција, о томе шта би могли да буду у роду породица Сворцан и породица Сфорци, Грујић му је казао да смокве не би смеле да се беру у време кад сипи досадна, слана киша, без пужева, јер пужеви нису овце, не подносе со. И Рајнер је заћутао, отишавши својим путем, својим послом.

Детаљнија истрага о узроку смрти друга Сове и смрти оног

још нижег сирочета, нађеног на ивици шуме, није вођена. Барабов написа: пукло срце. За обојицу. Звечар беше задовољан. Ако Партија каже да је пукло срце, онда је пукло срце. Иначе се Звечар није петљао око Сове. Може бити да је Сова, то је једном Барабов шапнуо браца Бези, Звечарев тајни агент. Лукаво убачен у редове рајсковарошке партијске организације, Ето, због чега се Звечар не меша у свој посао, него се пиљка и курва по Мачјој ади, казао је Барабов, Зечјој, исправио га је браца Беза, Добро, може и Зечјој. Нама ће то његово пиљкање изаћи на нос, кад-тад. Кад је браца Беза ове речи пренео Грујићу, овај је рекао: Све су то обичне сплетке фрустрираних доколичара, док ће коњица иза оне шуме, артиљерија ће иза брда, пешадинци ће оном вододелницом, показује Грујић руком по Фрушкој гори. А ти ћеш код мене, у штаб, Разумем! салутирао је браца Беза. Незнанци су сутрадан сахрањени. У присуству службених лица. На ромбоидним дашчицама (уместо крстова) уписано је: *Н. Н. Грађанин Сова, Н. Н. Грађанин Црни.*

Али све то није вредно даљег помена, мисли професор Грујић. Као што тако мисли и госпођа Ангелина, која ће, натрапавши на свог зета Рајнера, узвикнути:

“Па где сте ви, професоре Грујићу!? Сова вас је тражио и тражио. А ви као да сте у црну земљу пропали!”

Месечина касног лета плете доламу врховима Фрушке горе. Како би ноћ могла да огреје оно што у људима охлади страх све краћег, а често баш љутог дана.

(Одломак из рукописа романа Даждевњак)

Давид СЛЕПЧЕВ

ВИДИМО СЕ У ПЕРАСТУ

Након тридесет пет година узастопног летовања у Херцег Новом, скупио сам снаге и одлучио да овогодишње лето проведем у Грчкој. Готово све које сам познавао летовали су тамо. Али, руку на срце, већ на старту је постојао проблем и наметала су се следећа питања: „Где отићи, а не бити у неком сеоском месту, које се протеже дуж плаже која има три палме?” или „Где проводити време након заласка сунца, а да то није једини кафе у који су нахрупили сви српски туристи?”. Ова питања су била у потпуности оправдана, ако се узме у обзир да једино што сам знао везано за Грчку, била је митологија, те да је мојим пријатељима и познаницима, који су ишли са породицама, једино била важна близина смештаја од мора. Прижељкивао сам садржајан одмор. Дакле, било је потребно најпре одабрати добру дестинацију, која сем мора нуди и музеје, манастире, галерије, библиотеке... али и добра места за риболов. Након свеобухватне претраге на интернету, одлука је пала: Родос. А ако је веровати мрежи, прелазак у Турску је веома лак, једноставан и брз. „Једним ударцем – две муве“ – осмешкивао сам се. Коначно, постигао сам договор са самим собом. Али како ствари не иду како су планиране, него како хоће, агенција преко које сам извршио уплату за одлазак у Грчку је у последњем тренутку је отказала аранжман због пуцања водоводних цеви у хотелу и понудила ми у замени или повраћај новца плус пенале за отказивање, јер је сав други смештај којим располаже агенција на Родосу био резервисан или уместо планираних дванаест дана у Грчкој, двадесет дана у Хотелу „Плажа” у Херцег Новом. Али ја тамо већ имам кућу, помислио сам у себи и и... Заћутао сам и прихватио. Двадесет дана у хотелу у Херцег Новом. Тешио сам се да ипак нећу бити у својој кући, нећу морати да чистим, проветравам, да губим драгоцене дане на сређивање куће коју годину дана није нико обишао и да нећу провести дванаест сати у колима. Авионом је час посла.

Долазак у хотел је имао вишеструке предности од боравка у сопственој кући. Најпре сам увидео предности близине мора од кревета у коме сам спавао, узимајући у обзир да бих из своје куће морао да пешачим десетак минута до мора али од мора тих десетак минута би се претварале у вечност. „Град скалинада...” – како га је

назвао Андрић. Сваке године бих псовао и скалинаде и Андрића на саму помисао да морам на стубама да оставим сваку кап зноја. Овога пута од мора су ме делиле буквално – секунде. О кувању и спремању да не говорим. Уживао сам. Понашали су се према мени као према странцу, иако сам то правно заиста и био. Али већ након пар дана почео сам да жалим за Родосом. Овде сам већ све знао. А културни програми се нису разликовали од оних у Београду. Штавише, било је исто. Исти гости – иста публика. Требала ми је промена.

Решење сам потражио у туристичким агенцијама, а понуда је била следећа: одлазак бродом у увалу Жањиц, затим у Будву, или обилазак Бококоторског залива са пристаништем у Перасту, а аутобусом у Дубровник. Жањиц је упалио први пут, а купање на отвореном мору и обилазак острва Мамула – смирило је моје страсти само за кратко. Уствари, једино задовољство је било у томе, што сам на Мамули изигравао туристичког водича на молбу једног власника броднице, кога сам ранијих година упознао, јер сам за тридесетак година летовања у Херцег Новом подоста сазнао о овом острвцу и уопште о Херцеговском заливу. Сачекивао сам туристе који су долазили са Жањица или Миришта и почињао речима: „На самом улазу у Бококоторски залив је острво Мамула, познато и као Ластавица, које је своје име добило по аустријском генералу Лазару Мамули који га је утврдио средином 19. века...”. Показивао бих им Превлаку, понешто говорио о рату који се водио 90-тих, причао им о морским краставцима којих је било у изобиљу, као и о великим каменим ћуповима у којима се преносило уље, а који се сада налазе на дну мора надомак Мамуле. Убрзо сам приметио да ме једна група туриста не слуша и на моју опаску да „није нема ваке љепоте” скипер ми је обратио пажњу да су то Руси који су последњих година окупирали црногорско приморје. Руски нисам знао, иако сам желео, а они енглески нису говорили а нису ни хтели. Вратио сам се следећим бродом у хотел. Како било, дан је био испуњен и ипак није било досадно.

У Будву нисам хтео, никада нисам волео тај турбо–стари град, до Дубровника ми се није ишло из више разлога, тако је следећи избор пао на стари лучки градић Пераст. Одлазак бродом до Пераста је било могуће само ако се пријавим на туру обиласка Бококоторског залива. Нису пристајали на карту само до Пераста, тако да сам се успео до аутобуске станице и питао када креће први аутобус за Пераст. Тридесетак километара магистралом поред мора не би требало да буде проблем. Иако сам Пераст, због његове историје највише ценио од свих градића у заливу, нисам га за протекло време изгустирао и то ми је дало додатни подстицај. Мини бус је након четрдесетак минута стао код рампе на улазак у место. Дан је био врео. Небо без иједног облачка. Спустио сам се јединим и главним путем у насеље. С леве стране камене куће којима су хлад правиле палме, агаве и еукалиптуси, а са десне мали приватни молови на којима су се углавном налазили лигештули и сунцобрани. У конобама би тек покоји препланули странци јели плодове мора или као Руси пили врућ чај и заливали га хладним пивом. Једина музика која се чула у Перасту је бруј зрикаваца. За разлику од Новог – празник за

уши. Море као стакло, попут огледала, нарушавали су таласи које су правили чамци превозећи туристе на вештачко острвце Госпа од Шкрпјела, кога су направили морнари насипањем камена. Чак сам помислио да им се придружим али цена од 6 евра за возњу која траје непуне три минуте је била више него безобразна. Продужио сам према јединој плажи која се налазила скроз на другој страни Пераста. Пажњу ми је привукао један од многобројних молова који су излазили на море. Овај је био толико неправилног облика као да се један део стропоштао у море. Једва места за један лигештул и сунцобран. Ово је било једно од многобројних чуда којих ће се човек нагледати у Црној Гори, цинично сам се насмејао. Коначно врелину сунца је заменила природна хладовина борова која се надвијала над бетонском плажом. Паркирао сам ствари између средовечног брачног пара, који је из Требиња дошао да се окупа и ужива у тишини, што сам сазнао из њиховог разговора и старијег господина који је читао неке стручне новине вероватно на шведском. Идеално место. Свако гледа своја посла.

Море је било ледено. Као да су ме убацили у каду пуну леда. Сунце немилосрдно пржи, а вода као из фрижидера. Готово невероватно. На моје гласно жаљење да сам дошао из Херцег Новог да се окупам и да уживам, а да вода не може бити леденија, „комшија“ са пешкира поред ми је објаснио да има неколико извора који извиру испод мора и да је била јака киша на изворишту, те да је због тога хладна вода и да је могуће наћи топлу струју за купање ако се потрудим. Уредно сам се захвалио на објашњењу и оставивши ранац и пешкир, упутио сам се у прву конобу на хладно пиво. То би било једино хладно што би ми пријало – помислио сам.

Чекајући да поново прођем покрај оног необичног мола са једним лигештулом и пешкиром чији се крај квасио у води, овога пута изненађење је било веће. На самој ивици мола покрај лигештула стајала је, тек изашла из мора, девојка која је имала такве црте лица које се ретко срећу. Браон дводелни купаћи костим нарушавао је вез налик златном а привлачне црте лице је браздала нека сета. У својим четрдесетим већ одавно нисам водио рачуна о свом изгледу али сам помислио да никада у животу нисам срео, нити видео привлачнију особу. Замислио сам на трен како би било лепо бити у њеном друштву и како бих могао да заволим некога као што је она а да је претходно и не упознам... Окренула се према сунцу затворених очију док су се капљице сливале низ бронзану кожу. Нисам могао а да не застанем и да је неколико тренутака добро не осмотрим како би ми остала у сећању, нарочито пошто су јој очи биле затворене. Продужио сам до конобе и покушавао да нађем место са кога бих је још једном видео али то је било немогуће. Читао сам новине, гледао на два мала острвцета, уживао у пиву, а уствари сам мислио о њој. Како јој прићи, шта рећи, ако је поново будем срео, а да не нарушим њено достојанство и пристojност коју би таква особа очекивала. То се дало видети. Толико сам имао искуства. У повратку на плажу, мол је опет био празан. Погледао сам у море, надајући се да се купа и да бих је могао опет видети али ништа. Плаветнило мора је било ненарушено.

Новине из ресторана сам махинално понео. То сам приметио тек када сам сео на пешкир. Ништа зато, вратићу их у повратку – рекао сам полугласно, као да сам се правдао. Ненадано, тишину читања прекинуле су капљице по новинама и силуэта коју нисам испрва препознао јер је стајала наспрам сунца.

– Извини, да немаш случајно цигарету, нијесам могла да их понесем, сквасила би их – рекла је, благим црногорским нагласком. Подигао сам поглед и приметио златан вез на купаћем костиму који сам препознао.

– Наравно – одговорио сам и узео ранац да пронађем цигарете. Док сам бурљао по стварима, постао сам свестан да већ трећу годину не пушим али сам наставио да тражим непостојеће цигарете само да бих је задржао. А онда сам се махинално окренуо брачном пару из Требиња и на ијекавском упитао – Извините, могу ли добити двије цигарете, оставио сам паклицу у ауту на уласку у Пераст – слагавши, пружајући руку према начетој паклици меког Марлбора. – Ево земљак послужи се – додао је човек пружајући ми цигарете и упаљач. Лупио сам два пута паклицу о леви кажипрст, док се нису појавиле цигарете, а онда је понудио и узео за себе једну. Креснуо сам упаљач, седећи на пешкиру док се она сагињала да припали, а онда сам ватру принео и себи, враћајући цигарете и захваљујући се издишући први дим. Нелагодност је прекинуо мој кашаљ, бившег пушача са двадесетогодишњим стажом, који сам искусно успео да неутралишем и прикријем.

– Хвала, рекла је тихо – и додала – лијепо сте се снашли, примјетила сам прије по уре да сте ме... ја сада... – заћутала је за тренутак, очекујући да ја нешто додам. Док сам се борио сам са собом, да се поново не закашљем, наставила је – морам да идем. Повукла је још два дима, пружио ми цигарету, немајући где да је угаси и пошто сам је узео, примакла се мору и скочила. Брзо је отпливала кроз све оне хладне вирове од којих сам се згражавао. Устао сам махинално са две запаљене цигарете, повукао још неколико димова из њене како бих барем са филтера осетио њене усне, потом се удаљио са плаже, добро их угасио и брзим ходом се упутио према њеном молу. Морао сам стићи пре него што је могла допливати. Али ни лигештула, ни ње. Вратио сам се невесео по ранац и пешкир, захвалио се пару на цигаретама, обећавајући да ћу им вратити следећи пут ако се сретнемо. Кренуо сам према аутобуској станици чекајући први за Херцег Нови. Већ сам ушао у аутобус када сам се сетио да нисам вратио новине које сам узео из конобе. То више није било важно. Само сам мислио на њу и како да је поново сретнем.

Сутрадан у исто време сам чекао аутобус за Пераст. Само овога пута боље снабдевен: две паклице меког марлбора, за сваки случај, затим актуелне новине да вратим у конобу и најважније наоружан украсним речима. Целу ноћ сам разрађивао све могуће варијанте шта би ми могла рећи и шта би било најбоље да ја упитам, а шта да одговорим. Спреман сам дочекао Пераст. Пошто сам вратио новине, извињавајући се за јучерашњи пропуст, убрзано сам наставио према необичном малом молу. И пре него што сам пришао, приметио сам је

како синхронизованим покретима сече морску воду.

– Могу ли – узвикнуо сам гласно, закорачивши једном ногом на док.

– Слободно – узвратила је – али пази гдје стајеш да се не оклизнеш. Уско је, прије петнаестак година се пасара забила у док. Само је овај комад остао.

Ушао сам на мол, сео на ивицу са спуштеним ногама ка мору, извадио из ранца цигарете, припалио обе и понудио јој једну. Пришла је мојим ногама и мокрым прстима узела цигарету, придржавајући се за моје чланке. – Ја сам Брана – представио сам се. – Јелена, узвратила је пружајући ми руку којом се придржавала за моје ноге, док јој је друга висила у ваздуху са упаљеном цигаретом. Правио сам се наиван и невешт, запиткући све у вези Пераста. Прихватила је моју игру и ставила се у улогу туристичког водича. Изгледало је као да је одушевљено слушам, а у ствари само сам је гледао и уживао у покретима њених ногу којима се одржавала на површини воде. Испричао сам јој све што сам унапред спремио у вези себе и поносно јој даровао своју нову књигу поезије. – Ти си пјесник – упитала је зачуђено. – Стрефило ме је најгоре од свих лудила – рекао сам и узвратио да не жалим за све пропуштене прилике да се докопам боље корице хлеба.

– Никада нисам упознала пјесника, али сам их зато пуно преводила, нарочито Његоша на италијански, узвраћала је кроз дим невештог пушача.

Била је преводилац са српског језика на италијански и обратно. Радиле је за једну италијанску издавачку кућу која је све више била присутна на српском и црногорском тржишту, а објављивала је и преводе наших песника на италијански попут: Попе, Раичковића и Његоша. Знао сам за те преводе, писало се о том подухвату али ме једноставно тада није интересовало. Чак су ми и понудили да промовишем те преводе али сам одбио под изговором да их треба промовисати у Риму, а не у Београду, тим пре јер су тражили и авионску карту за преводиоца из Црне Горе.

Причао сам јој анегдоте о писцима које је преводила, које сам запамтио из једне невелике књиге једног београдског издавача и песника, мога доброг пријатеља, засмејавао је, шалили се на рачун мог одбијања да јој промовишем преводе, рецитовоао јој Дучића, Црњанског, мог имењака Петровића, Трифуновића, Лазу Костића... Не знам да ли је мој занос прекинуо изненадан налет глади или је већ било доцкан. Помислио сам на аутобус, зграбио ствари и ужурбано кренуо ка станици опраштајући се с Јеленом успут и договарајући нови сусрет. Нисам сигуран колико је протекло времена док смо чекали мој превоз али је већ било извесно да сам закаснио и да сам пропустио последњи. Моју нервозу и помисао да бих могао да завршим на некој клупи чекајући јутро је прекинула сасвим сталоженим гласом:

– Имам кауч у гостињској соби, биће ти удобно.

Било ми је нелагодно, али у недостатку бољих опција пристао сам. Улазак у стару камену кућу за мене је било као улазак у храм. Сва моја жеља и страст коју сам осећао према Јелени је нестала када

сам ушао у њен камени дом. Нисам примећивао детаље али је кућа била препуна старина. Вечера је била скромна, уобичајена. Више да се засити него да се ужива. Нисам могао да бирам. Чинило ми се да је нешто помутило усхићење од раније. Без размишљања сам се нашао на старинском каучу с јастуком и плахтом.

– Ноћи су хладне, кућа је од камена. Узми – пружио ми је плахту и отишла каменим степеницама на спрат.

Нисам могао да заспим, мисли су се смењивале и нису ми давале спокоја. Одршкринуо сам дрвена врата и тихо се искрао на мол који се налазио тачно преко пута куће. Раширио сам лигештул, ноге спустио у море и гледао у луну, која је имала необичан плавичасти сјај. Ваљда је тако у Перасту, закључио сам. Лагани таласи су мешали одсјај жара упаљене цигарете са одсјајем звезда. Ту игру је прекинула рука на мом рамену која ме је повука преко цесте у кућу.

Будни смо дочекали јутро. Месечев сјај је полако замењивао сунчев. Онда ме је онако нага позвала на спрат у радну собу и тутнула смотуљак пожутелих папира у руку. Испрва нисам могао да прочитам писани рукопис али наричући прве стихове, усхићен сам препознао и узвикнуо: – Његош! Ноћ скупља вијека! Евоцирајући знање са часова старословенског, лако сам се снашао и наставио да сричем:

*Плава луна ведрим зраком у прелести дивно тече
испод поља звјезданије у прољећну тиху вече,
Сипље зраке магическе, чувства тајна нека буди,
те смртника жедни поглед у дражести слаткој блуди.*

– Да – узвратила је, ово је оригинални рукопис Његошеве пјесме, писан његовом руком, коју је посветио мојој пра пра тетки Хелени по којој носим име. Нажалост фали последњих шест стихова, од 64, са којима је сахрањена тетка.

Окренула се благо ка зрацима који су се као лопови провлачили кроз полутворене жалюзине, тако да је њена нагост добила свечакти карактер и затворивши очи почела да казује недостајалу, познату, Његошеву поезију на исцепаном рукопису:

*...
Не мичу се уста с устах – ијелив један ноћи и'јеле!
Још се ситан не наљубих владалице виле б'јеле;
свезала се два погледа магическом слатком силом,
као сунце с својим ликом када лети над пучином.
Луна бјежи с хоризонта и уступа Фебу владу,
тад из вида ја игубим дивотницу моју младу!*

– Али, али... откуд ти то? Па зар није...?

– Не није – насмејала се. Када је владика Раде боравио 1844. године у Перасту, упознао је моју пра пра тетку Хелену, која му је доносила свјежег бранцина којег је њен отац као искусан рибар ловио искључиво за господара, и загледао се у њу. Заљубљени владика је послјије једне непреспаване ноћи написао ову пјесму, назвавши је

Парис и Хелена, посветивши је мојој пра пра тетки. По повратку на Цетиње када је његов лични секретар сазнао за то, листиће са пјесмом које је држао поред срца, приморани владика је запалио и над њима је дуго плакао. Прича се да га је издао један гардиста који му је тражио пјесму али му је владика није дао. Ипак прије него што је напустио Пераст, кришом је по свом слуги, заклевши га на вјерност, један препис стихотворенија послао Хелени како би јој даровао вјечност. Она је обећала да ће пјесму чувати како не би нарушила углед калуђера и владара. Хелена се није удавала, а седам година касније скрхана од бола на вијест да је умро владар Црне Горе, убрзо је умрла и сама. Туговала је док јој се живот није угасио, ипак срећна, знајући да није осрамоћена јер јој је господар посвјетио пјесму и да није живјела узалуд. Знала је она да ће „плава луна наћи свој пут“. У самртном ропцу држала је исписани папир у руци не давши да је отргну од њега. Тако је посљедних шест стихова завршило у Хелениној руци. И Његошу и њој је та једна ноћ била скупља вијека. Ноћ важнија од живота. Њена љубоморна сестра, моја пра пра бака је ову пјесму показала једном приликом руском официру и инжењеру, Његошевом хроничару Јегору Петровичу Коваљевском из Петрограда, док је овај боравио у Перасту након владарева и Хеленине смрти, хвалећи се да је њој Његош уствари написао ову пјесму, а не њеној сестри, рецитујући му недостајале стихове које је знала напамет још из времена када јој је сестра била жива. Причала му је како је био наочит и лијеп, прави горостас, како је био образован и како јој је течно рецитовало стихове на италијанском, француском, руском и њемачком. Тако ће Павле Поповић у његовим рукописима које је пронашао у библиотеци у Петрограду наћи ову чувену пјесму али у препису. Ово је једини оригинал. И сем мене, а сада и тебе нико жив не зна за ово. А они који су знали морали су се заклели на чување тајне. Мораћеш и ти – повисила је изненадно благи тон.

– А твоја породица? Шта је с њом? – питао сам.

– Моја мајка Марија је умрла на порођају. Отац се морао суочити са најтежом одлуком, да ли ћу живети ја или моја мајка. Причао ми је после да је мајка понављала да ако она преживи – неће дочекати јутро. Тако сам дошла на свијет. Тешко и болно. Отац је поживио док ме није дао у интернат у Тоскани, а онда је и он једне вечери препун туге и алкохола снажно ударио пасаром у док, оклизнуо се на леђа и ударио главом у весло. Ударац је имао кобан исход, а од силине удараца мол се распао...

Држао сам смотуљак папира као реликвију и онако наг и згранут гледао Јелену. Бојажљиво сам вратио смотуљак папира у кожни повез у ком је био чуван, пазећи да се не оштети заклињући се именом Хелене и владике Рада као да приступам неком тајном друштву.

Наредне две недеље сам провео у Перасту. Соба у хотелу ми је већ била отказана, а ствари су ме чекале на рецепцији. Требало је отићи по њих. Једва сам се наканио да напустим моју Хелену и Пераст, макар и на кратко али то се морало учинити. Отишао сам у хотел по ствари. На рецепцији ме је чекало неколико порука и моја путна

торба. Позвао сам такси и отишао у своју кућу на Топли. Дочекао ме је мирис мемле и влаге. Отворио сам тамно-зелене жалузине, пустио залазеће сунце да уђе и поново сео у такси да ме одвезе што ближе Сахат-кули како бих се нашао с Јеленом.

После неког времена пришао ми је један дечак у морнарској мајици, питао да ли сам ја Брана, и предао кожно футролу коју сам бојажљиво већ држао у руци, једне ноћи у Перасту.

Јелена се није појавила.

* * *

На јесен сам без размишљања узео боловање и поново отишао у Херцег Нови, решен да нађем Јелену. Након једанаест сати проведених за воланом, очи су ми се полако привикавале на прве сунчеве зраке које су обасјавале море које је још увек било сањиво. Као да је са мном целу ноћ возило преко Чемерног. Отворио сам капију, пазећи да шкрипа не пробуди комшилук, увезао ауто и угасио мотор. Певање славуја реметио је вентилатор који је хладио мотор. Затварао сам капију и отворио сандуче за пошту из кога је испала хрпа рачуна и једна изгужвана разгледница коју је поштар очигледно на силу угурао. На слици је био Његошев једини аутентичан портрет, онај са левом шаком у црној рукавици, рад Анастаса Јовановића, знаменитог српског фотографа, који је овековечио многе познате личности свога времена. Знао сам да је од Јелене. Бојао сам се да је окренем и да прочитам шта пише. Држао сам је тако неколико тренутака, присећајући се наше прве ноћи, онда је нагло окренуо и прочитао на италијанском: „Ci vediamo in Perast!”

Сандра Малниченко, 2005, уље на платну 520X560 mm

Андрија ЛАВРЕК

ВРАТА У ЗИДУ

Никакво чудо: остао сам без посла. Моје средње велико приватно предузеће морало је да се реши неколико радника, и избор је, између осталих, пао на мене. Предузеће је постојало десетак година, ја сам у њему радио пет, а газда је – уосталом, сасвим поштено – одлучио да отпусти оне који су најкраће запослени. Газда је добар човек, уплаћивао нам је и стаж и све што треба, и не могу ништа да кажем. Одмарао сам се две недеље, па сам онда кренуо у потрагу за новим послом. Могао сам се одмарати и дуже. После месец дана озбиљне потраге – не као они што траже посао а моле бога... – био сам тамо где и на почетку. У изнајмљеној соби коју врло брзо нећу имати за које паре да изнајмљујем. Истина, живео сам ту већ скоро четири године и добро сам се слагао са станодавцем, али сам знао да би његова девиза – кад би је уопште имао – гласила „част свакоме, вересија никоме”. Дакле, да и даље станујем овде, само бесплатно – то никако неће моћи. Морам брзо наћи ново запослење.

И ваљда ми је баш зато запео за око оглас у новинама: тражи се чувар куће на Банстолу. Стан обезбеђен. У нормалним околностима на такво нешто не бих се обзирао; ипак ја имам неку своју струку, нисам пазикућа. Али овако бих, очигледно, решио оба проблема – имао бих и посао и стан. Наравно, ако пожурим и будем имао среће; оваква торта са шлагом сигурно ће привући пажњу. На тренутак ми паде на памет да је Бенстол близу Чортановаца, а тамо су у некој викендици некакви отмичари држали неког, па су га још и мучили. Затим се присетих и да су баш недавно некаквом колумбијско-српском (или црногорском, хрватском?) нарко-босу запленили виле и станове на Татарском брду. Ако не лаже историја, у 13. веку неки Џингис-канов унук освајао је тадашњу Петроварадинску тврђаву; мора да му је војска била утаборена на том брду, па је тако добило назив „Татарско”. Али то Татарско брдо је између Петроварадина и Сремске Каменице, и уопште, какве све то има везе са огласом на који треба да се јавим? Да је оглашивач главешина киднаперске или мафијашке дружине, не би тражио преко новина ко ће да му чува кућу, имао би такав своју поуздану радну снагу.

Назвах на број из новина, и после краће звоњаве одонуд се јави неко дубоког и озбиљног гласа; ни вођа руске мафије не би могао имати такав. Испоставило се да нисам закаснио: мој потенцијални нови газда заказао ми је аудицију за сутра у девет и петнаест. Одмах ми паде на памет да за девет и девет и тридесет има друге кандидате, па ко му буде више одговарао.

Сутрадан устадох рано, обукох се озбиљно – црне фармерице и тамноплава мајица, да се види да има у мене и нешто мишића, а и лично сам овако на оне момке из приватних агенција за обезбеђење – и упутих се на главну новосадску станицу. Распитао сам се који аутобуси за Београд стају на Банстољу – изгледа да су стајали сви – и седох у онај који ће ме одвести горе најкасније у девет. По речима кућевласника, кућа коју је требало стражарити налазила се близу цесте и тамошње аутобуске станице, тако да сам морао стићи код њега на време. Тако је и било; за мање од сат времена, нешто пре девет, изишао сам из аутобуса на врху Бановог стола и протегав се на топлом јутарњем летњем сунцу. Ваздух топао и свеж истовремено, Фрушка гора на пола сата хода – тачније, ово је већ Фрушка гора, само што овде нема шуме – овде се, рекао бих, може живети и зарађивати хлеб насушни. Пожурих описаном маршрутом, и већ у девет и пет нађох се пред описаном кућом. Иза високог и подужег зида видео се само кров. Обновише се моје одбачене слутње о тајним мафијашким работама. У тај час зачу се звучан лавез очигледно крупног вучјака и, само мало затим, из капије излете – мало ћу да претерам, као чеп из флаше шампањца – неки висок и мало гојазан тип, пет-шест година старији од мене.

- Боље бежи одавде! – рече ми он у пролазу. – Овај лудак има цукелу велику ко теле: не треба му бољи чувар.

Слеглох раменима и притиснух дугме интерфона у капији.

- Ко је? – зачуо се исти онај дубоки глас. Представих се и рекох да имам заказан разговор за девет и петнаест.

- Поранио си.

- Да треба, сачекао бих.

Зачуло се кратко зујање и ја гурнух врата која се одмах отворише. Очигледно, аутоматски су се закључала за оним кукавцем.

Ушавши унутра, одмах спазих, десно од врата, кућицу нешто већу од обичне портирске. Право напред била је главна кућа са великом гаражом поред. Све новосаграђено и новоокречено, у браон и жуто. Ако је ова кућица десно тај стан у коме треба да боравим, нећу се баш разбашкарити у њему. Мада, соба у граду чији ми је најам истицао ових дана није била ништа већа, напротив.

У парадном улазу, да га тако назовем, главне зграде стајали су човек и пас. Био сам у праву; пас је био крупан вучјак црно-смеђе боје. Смеђе готово да се преливало у златасто. Најлепши примерак расног пса који сам у животу видео. Закорачих напред; нисам направио ни три корака, кад човек нешто тихо рече вучјаку, и овај пође касом ка мени, гледајући ме право у очи. Стадох и, не обарајући поглед („познаваоци” кажу да се баш не сме гледати пса право у очи, као, да га не изазиваш), потапшах се по нози и викнух „оди!”. Пас стиже до

мене, ја испружих руку до његове њушке и рекох „Здраво, вучко, како си?“, он ми ољуши руку, ја га помиловах по глави, и срећена ствар. Да сам се окренуо и почео бежати као што је то, ваљда, учинио онај кукавни кандидат пре мене, био бих срећан да стигнем до капије жив и неизуједан. Пас ме обиђе, па заједно пођосмо ка његовом газди на трему. Овај нас је посматрао са очигледно помешаним осећањима на лицу: видело се и чуђење, и задовољство што ме је пас прихватио, и незадовољство што ме је пас тако брзо и лако прихватио. Типично за љубоморног газду. Једном ћу му, можда, објаснити да сам у Нови Сад дошао са села, из Баната, где сам од рођења имао по два-три пса у дворишту – и малих авлијанера, и правих вучјака (мада не тако лепих као овај) – свашта је ту било. Никад се нисам плашио паса нити имао икаква негативна осећања према њима, и пси су то, очигледно, могли да нађуше. („Кога пас намирише....” – рече онај политичар, подразумевајући да је дотични награбусио. После је политичар попио тужбу. Али ако и ни у чему другом, у томе је био у праву.)

Приметивши израз на газдином лицу, нисам, наравно, могао да не приметим и само то лице. Са било каквим изразом или без икаквог, то лице би прво пало у очи и у великој маси људи. Густа црна брада, сјајна црна коса, прилично тамна кожа – Циганин, шта ли? Ипак, црте лицу нису биле циганске, али ни црначке, ни белачке... На факсу у Новом Саду упознао сам студенте из разних земаља, а преко студент-сервиса радио сам са разнима. Горанце сам, на пример, издалека разлучивао од Албанаца, Херцеговце од Црногораца, а већ Арапе, Кинезе, Африканце може препознати и полуслеп. Али тог типа што је стајао на трему нисам могао да сместим ни у једну фиоку. Можда ћу, кад мало више попричам са њим, разабрати који је и одаклен је.

- Добро јутро – рекох поново. – Имате сјајног вучјака.

- Да – рече он. – Изгледа да си, што се њега тиче, већ добио посао.

- Онда само још газда да потврди – одвратих мало извештачено бодрим гласом; изгледа да ми се ово место допало и више него што сам био свестан, и да ми је стало до овог посла.

Ушли смо у предсобље; овде је било осетно свежије па тек ту схватих каква је, заправо, напољу врућина. Свеједно што смо на планини – јест да није нека, али у равници је и пањ планина – ово, ваљда, глобално прегревање учинило је да и на планини буде тридесет и пет. Очекивао сам да ме газда одведе у некакав кабинет, али он ме одмах ту упита:

- Јеси ли био кажњаван?

- Нисам.

- Дај ми личну карту.

Ја извадих и пружих му личну карту, а он са мермерног пода подиже омању актовку, расклопи је, и ја тек тад схватих да је то онај... преносиви компјутер, како ли се већ стручно зове. Мој, надам се, нови газда отвори личну карту, прислони је негде на монитор, и одмах ми је врати. Затим откуца нешто по оним дугмићима и стаде читати текст са монитора. Ма шта он има у тој справи – бежични интернет? Или је већ унео у компјутер имена криминалаца, па кад установи да нисам на

том списку, добијам посао.

И стварно, пошто нисам био на списку, он са задовољним изразом лица склопи свог лапа-топа (лап-топ, ето како се зове!) и рече:

- Имаћеш пола сата дневно кад можеш да напустиш кућу, и плату од... – ту рече цифру којом сам био сасвим задовољан, али пошто сам осетио да се морам око нечег погађати, ухватих се за оних пола сата:

- Али за пола сата не могу стићи ни до најближе продавнице, а осим тога, не могу ваљда вечито бити овде – дајте ми бар један слободан дан недељно!

Он мало размисли, па ће:

- Добро, имаш сат времена дневно, а ја ћу долазити овамо најмање једном недељно, па онда можеш изићи на онолико колико се договоримо.

То је већ било боље. Поготово ми се допало то што он неће бити овде све време; ако само будем тачно знао када ће бити ту, све остало време кућа је практично моја! Могао бих, ко оно у филмовима, да доводим женске представљајући се као имућни власник велике куће. Ту се сетих да немам никаква кола – шта кола, ни бицикло немам! – али од оне лепе свотице наведене као плата могао бих једном-двапут месечно одвојити за такси. То би само појачало утисак.

- Мени одговара – рекох. – А могу ли добити малу аконтацију?

Он ме погледа са изразом „немој сад пуно да извољеваш”, па ће:

- Добићеш новац за трошкове, а плату кроз месец дана. Хајде сад да ти покажем кућу и шта ће ти бити посао.

Испоставило се да посла уопште нема пуно. Осим самог чувања куће, требало је да ју сваки дан проветрим, скидам паучину и уопште бринем се о чистоћи куће и дворишта, као и да заливам тек посађена стабла. Кућа је била сасвим недавно саграђена, али већ и потпуно уређена; да је остало макар нешто да се офарба - не би ми било криво, а овако, било је јасно да ћу се досађивати. Приметих узгред да су саднице (нисам препознао о ком је дрвету реч, а ни газда ми не рече) посађене само дуж источног зида, а ваљда би било логичније да су уз западни – поподне сунце много јаче пржи. Али оваква вила сигурно има топлотну изолацију, а и шта ме брига: нећу, нажалост, ја живети у њој.

Газда Роберт – рекао ми је само своје име, без презимена – обавести ме да предвече мора да оде. Искористих прилику да га упитам одакле је, али он то питање као да је пречуо, и одмах ми је, сасвим практично, предложио да у међувремену одем у град по своје ствари. Одговорих да не могу из једног пута донети све, осим ако не набавим неки превоз. Да нисам, можда, очекивао да газда истера из гараже „мечку”, одвезе ме у град и врати са све стварима? Од тога, наравно, није било ништа; Роберт ми само рече да ће кроз неколико дана поново бити овде, па тада могу отићи у град и пренети овамо остало. У међувремену, „моја кућа” – то јест, она овећа портирница уз ограду поред капије – потпуно је опремљена, тако да телевизор, или већ шта такво имам од властитих ствари у изнајмљеном стану,

могу и да оставим доле. То ме сети и на ту прилично важну ствар – да погледам „своју” нову кућу. Кућица је била као из бајке: на углу малено предсобље, између њега и зида имања главна, дневно-спаваћа соба са прозором који је гледао на капију, иза паравном одвојена минијатурна кухиња и, још, исто тако минијатурно купатило са тоалетом. Тек овде приметих један необичан детаљ. Не знам како га нисам приметио на прилазу кући, или стојећи пред капијом; мора бити да ми је одвукао пажњу онај керомрзац. Из собе је кроз зид кућице и кроз зид ограде било пробијено прозорче које је гледало на простор пред капијом. А пошто су зид кућице и зид ограде заједно били подебљи, тај простор се не би ни могао видети да је прозор био нормалан. Међутим, он је био пробијен – или узидан – укосом. Први пут сам видео тако нешто. Малено прозорче кроз које се нико не би могао увући унутра. Више налику старинској пушкарници, и са дебелим стаклом, а без прозорског рама који се отвара. Као да је играло улогу камере, која би се иначе могла очекивати у оваквој кући. Уз онај чудно посађени дрворед ово је друга... не, уз редак изглед газде и пса четврта необичност на коју наилазим у овој кући. Али то све није ништа у односу на оне мафијаше од којих сам унапред страховао.

Поздравих се кратко са газдом и пожурих натраг у град, по део својих ствари. О реду вожње нисам имао појма, и да сам морао дуго чекати аутобус на летњем сунцу – станица није имала никакав заклон – лоше бих се провео. Срећом, један аутобус из правца Београда стигао је за мање од десет минута – прометна линија, ваљда. Свеједно реших да се одвезем овим аутобусом до главне новосадске аутобуске (и железничке, истовремено) станице, па да тамо купим ред вожње. А и иначе бих сишао само станицу-две раније у граду, тако да ипак нећу много пешачити до свог старог стана. Тако и учиних, и после сат времена већ сам се опраштао од старог газде. Ствари које не носим одмах спаковао сам и оставио; позваћу једног другара који има ауто, па ћемо их, ваљда, следећи пут све одвести горе, на Фрушку гору. Стари газда рече да могу бити миран, јер још није нашао ни тражио новог подстанара; могу још и да се вратим ако хоћу. Ипак сам му ја био добар вишегодишњи подстанар, а какав ће бити наредни – бог зна. Можда испадне неки алкос или наркос. Или неки што чврсто обећа да ће платити станарину, а после преко ноћи побегне.

Вратих се предвече кући – ето како сам се брзо навикао где ми је сад кућа – и ту видех да је Роберт већ истерао ауто из гараже. Није била мечка, већ црни цип – савремени статусни еквивалент мерцедеса с краја прошлог миленијума. И, наравно, цип је био потпуно нов. Код Роберта је све ново.

Пружајући ми папирче на које је написао број свог мобилног, Роберт рече да му јавим ако га неко буде тражио овде (мада се такво нешто не очекује, додао је). Рече затим и то да је он већ нахранио пса, али да је то од сутра ујутро моја брига; паковања псеће хране већ су спремна. И – одвезе се, испраћен кратким Рексовим лавезом и мојим радозналим погледом. Помислих да кренем за њим просто да бих видео на коју ће страну кад избије на главну цесту – према Београду или према Новом Саду. Али не само што би ме он приметио,

него не бих ни стигао; док ја дођем до цесте, он би се већ изгубио. Остаје ми за неку другу прилику да сазнам одакле је то мој нови газда, и где заправо живи. Сигурно има стан у граду – Београду, Новом Саду, можда Инђији – а кад му је бизнис у овом нашем новом политекономском уређењу кренуо набоље, купио је плац и саградио вилу на Фрушкој. Као и многи други.

За тај дан ми није остало много да урадим. Проверих да ли је кућа затворена, помиловах кера по леђима, па одох да се истуширам и распремим у свом новом обитавању. А онда – пред телевизор и најгледанију телевизију са ружичастим програмом, питајући се још како то да се после мене више није појавио ниједан кандидат за радно место. Можда им је Роберт савесно јавио да је место попуњено?

* * *

Сутрадан ујутру пробудих се као препорођен. Нахраних прво Рексија који ме је гледао радознало, као да се пита хоћу ли му ја бити боље друштво од његовог рођеног газде. Затим сам и сам доручковао и, касније, заливајући она дрвца (посао који се такође мора што раније ујутру обавити), узех размишљати о Роберту и Рексију. Са именом „Роберт”, мој нови газда тешко да је Србин. Вероватно Хрват. Или Мађар. Или Шваба. Али кобасичари (пази ти то, па ми сви Немце зовемо кобасичарима, а остали у Србији нас зову „сланинари”!) су више бледи, а Роберт је тамнопут као Турчин. Уосталом, једини Турчин – иначе рођени Југословен – којег познајем, такође је изразито бледолик. И откуд су Турци „црни” – то је тако ваљда само у изреци. По фацама су Турци скоро сасвим као наши људи, и рекао бих да Турци заправо више воле Србе него обратно. И шта сам запео за те Турке кад ми је, некако, сасвим јасно да Роберт није Турчин. Али кад тако упечатљиво необично изгледа. А и његов Рекси... Са том бојом крзна, са тим држањем, прави је псећи краљ. Толико знам старогрчки – рекс значи краљ. Или цар. Свеједно. Тешко да је неком џукцу више одговарало ово име него мом Рексију. Он ме је, иначе, заинтересовано пратио као да никад није видео како неко залива дрво. Кад се напије воде, вероватно ће и да ми се придружи у томе. Засад га нисам видео како обавља нужду; ето још једног посла који ћу морати да радим у овој кући – да потражим његове продукте и да их почистим. Па добро, бацаћу их преко зида – само да прво проверим шта је с друге стране, да се комшија не пожали Роберту на мене, а ја изгубим посао чим сам га добио.

...Уосталом, имена и нису толико важна. Па ми имамо једног политичара људескару, који је баш далеко стигао, а презива се – Мољац. Имамо још једног крупног политичара што се презива Чинијица, а звали су га и „антимољац”. Тај није стигао онолико далеко, али је зато постао буцован у Војводини. Свачег има на овом свету, вероватно се слични примери могу наћи и у другим народима. Него, овај зид што ограђује имање висок је баш као и зид куће; значи, из прозора на кући ништа се не може видети. И то је, такође, чудно. Човек би очекивао, кад неко гради кућу на Фрушкој гори, да хоће и поглед да има из ње.

А Роберту као да није стало ни до каквог погледа.

Што се тиче куће, и она је несвакидашњег изгледа. Сутерен је напола укопан у земљу, па не знам ни како да зовем оно изнад – да ли први спрат, или како друкче. Сигурно има неки назив за овакав начин градње, али се ја у архитектуру нимало не разумем. А и шта ме брига. Моје је да поскидам паучину и проветрим кућу, што ће рећи да сам и преквалификован за свој посао. Диплома архитетке уопште ми није потребна.

Као што сам и предвидео, следећих пар дана протекло је малтене у досађивању. Пронашао сам најближу продавницу и испоставило се да сам био у праву – требало ми је скоро сат времена да пешке одем до ње и да се вратим. И ту је крај оног времена које ми је газда одредио за одсуствовање из куће. Да бар имам неко моторче, можда бих могао за петнаестак минута да се спустим доле на Дунав, окупам и вратим. А уосталом, како ће Роберт знати да сам одсуствовао баш сат и ниште више. Ето каква сам ја поштењачина – тек сад ми је то пало на памет. Па неће ме Рекси цинкарити Роберту ако ме не буде ту два-три сата. С друге стране, могло би се десити да Роберт телефонира чисто како би проверио да ли сам на свом радном месту. Значи, боље да се, бар засад, држим газдиних инструкција. Кад се навикне на мене, моћи ћу да одем и до Дунава, и у шетње по Фрушкој гори.

Пола сата дневно требало ми је да обиђем кућу, поотварам и позатварам прозоре, скинем понеког паука. Имао сам слободан приступ у све просторије, чак и у Робертов радни кабинет, што ме је мало зачудило. Истина, у кабинету није било готово ничег – један велики прозор који је гледао на двориште и капију, један велики орман и један такође велики радни сто од, ваљда, ораховине. На столу ништа – ни писаћа машина, ни компјутер, ни фасцикла, ама баш ништа. Попадало је мало прашине коју сам трећег дана обрисао.

Четвртог дана ујутру Роберт се најавио да долази. Телефонирао је и пре тога, али само једном. Изгледа, непотребно сам се плашио да ће ме сваки час проверавати. Са њим се очигледно може живети и, ако буде среће, још ћу се ја овде и оженити. Не са њим, наравно. И наравно да нећу моћи да стварам породицу у оној портирској кућици. Али ако стварно будем имао онолику плату, моћи ћу за коју годину да купим овде нешто. Већ и на путу до продавнице видео сам пар кућа и плацева на продају. Кома није стало до живота у велеграду, може сасвим повољно наћи кућу и земљу у селу као што је моје родно банатско, или као што су ови сремски Чортановци.

Дошавши, Роберт ми одмах рече да ће остати овде скоро читав дан, и да могу отићи у град по остатак својих ствари. Телефонирао сам оном другару, али се испоставило да он данас не може да ми буде превозник. Мораћемо то да одложимо за неки други пут. Али ако могу добити слободан дан, зашто да седим овде? Упитах газду јесам ли му потребан, он ми потврди да нисам, само да се вратим пре вечери. И – одох. Спустио сам се пешке у саме Чортановце, до железничке станице. Испало је да од Банстола до Чортановаца има доста да се табана; зажалио сам што нисам стопирао неког од ретких возача.

У граду нисам ни ишао у свој стари стан; није ми било преко потребно ништа од ствари које су тамо остале. Цуњао сам мало по граду, поседео у једном кафићу, склонио се с пута групи навијача који су, као, певали неку војводиначку песму. Не знам ко нам је то гостовао, али групице полицајаца под пуном опремом за разбијање демонстрација стратешки су се разместиле по улицама. Теоријски, и ја сам навијач „Војводине”, али обзиром на то да је „Војводина” била првак само једном, и то баш оне године кад је славила неку годишњицу од оснивања, онда је ту све јасно. Кад откријем неки спорт у коме нема и не може бити намештаљки, можда ћу се стварно заинтересовати за њега. А у међувремену, боље да се купим кући, док још нисам улетео у неку гужву.

И тако сам се пре вечери вратио на Банстол. Роберт је, као и пре, већ био спреман за одлазак. Много запослен тип. Кратко смо попричали и он се одвезао – куда, опет ми је остало непознато. У кућу тог дана нисам ни улазио. Нећу ваљда да је проветравам за њеним (и мојим) газдом.

* * *

Сутрадан, након што сам нахранио Рексија и себе, и залио оне тополе, шта ли су већ, одох још док је свеже да поотварам прозоре и проветрим кућу. Робертов кабинет сам, некако, оставио за крај; мора да је већ прошло девет кад сам ушао онамо. Прво отворих прозор, па кренух да затворим врата од ормана која је Роберт, мора бити, случајно оставио отворена. Пре но што ћу гурнути отворено крило бацих, јасна ствар, поглед унутра. Лево су била гурнута два одеа, а право напред... право напред било је нешто што сам виђао можда само у филмовима. Задња страница ормана била је мало одшкринута према унутра, и одмах се видело да то није зато што би ту било нешто поломљено. Повукох је према себи сасвим лако – била је на шаркама – а иза ње зид и врата у зиду. Метална врата, нешто мања од обичних собних врата, тако да их је огроман орман потпуно заклањао. Лево, тамо где се обично налази квака, само мало више према средини, била је метална испупчена плоча квадратног облика, нешто мања од шаке. Уђох сасвим у орман – нисам морао ни да се сагињем, мада је Роберт свакако морао – и ставих десну руку на оно испупчење. Притиснух га и, очигледно сасвим случајно, повукох мало навише. Зачуло се једно тихо „клик”. Покушао сам да гурнем врата – није ишло. Цимнух лево-десно; лево није ишло, али се зато померио мало удесно уз још једно „клик”. Гурнух поново и врата се отворише. Унутра – готово потпун мрак, јер сам заклањао својим телом оно светлости што ми је долазило с леђа кроз орман. Али ако је тамо нека тајна просторија без прозора, мора бити да има вештачко осветлење – сијалицу. Пружих леву руку и опипах зид. Наравно, прекидач је био ту. Упала се неонка на плафону. Закорачио сам унутра.

Соба у коју сам ушао била је мала – нешто више од два са два. Право преда мном био је још један орман, који је заклањао читав задњи зид, а лево – још један велики радни сто. Али овај није

био празан, као писаћи сто у званичном и нескривеном Робертовом кабинету. На овом се налазио компјутер – неки модел да ли старији од „јединице”, да ли новији од „четворке”; не знам, слабо се разумем у компјутере. Поред компјутера се налазила и једна отворена књига, а поред ње лист папира са хемијском оловком одозго. Завирих у књигу, не дотичући је. Била је штампана ћирилицом, али не на српском. Одмах приметих међу ћириличним словима и једно латинично „N” и мало латинично „i”. Који то словенски језик има латинична слова „н” и „и”? Бугарски, белоруски, украјински? Покушах да читам, али нисам разумео више од пола. Међутим, на оном листу Роберт је нешто писао; можда белешке или превод из књиге. Погледах и то – било је на сасвим читкој српској ћирилици. „Народ је викао – писало је - „Политичаре и попове у руднике!” и „Не лаје пас ради села, него ради себе!” Избило је још неколико ратова, али овог пута је било очигледно да је то само зато што политички и верски лидери покушавају да скрену пажњу јавности на спољног непријатеља са унутрашњих проблема, које су имале све земље...” Тог часа се споља, кроз отворен прозор и отворена врата ормана и тајне просторије, јасно зачуо лаваж. Рекс је исто овако лајао јуче, када је дошао Роберт. Али Роберт се за данас није најавио?! Изјурио сам напоље да проверим, остављајући овде све како је било. Стигох до прозора у часа када се капија, аутоматски, већ скоро сасвим отворила. Пред њом је био Робертов црни џип. Имао сам сасвим мало времена: отрчах кроз орман опет унутра, погледах брзо јесам ли оставио некаквог трага, угасих светло и, стојећи тако секунд у полумраку пре него што ћу изићи, коначно схватих оно што сам могао и у самом почетку. Зид у коме су била врата иза ормана био је бочни спољни зид; иза њега није било ничег, то јест, било је двориште. Све и да је зид био двострук, ту никако није могло бити места за собу два пута два метра. А све то заједно никако није могло бити могуће!

Искочио сам из те немогуће тајне собе као опарен, повукао врата за собом – она се нису затворила, излетео и из ормана не затварајући ни овде врата и потрчао напоље. На улазним вратима умало се сударих са Робертом – он је мало устукнуо, а ја се нисам ни усудио да га погледам у лице. На памети ми је било само једно – да побегнем са овог места. Отрчах у своју портирску кућицу – сва срећа што се нисам сасвим преселио овамо! – па убаших у своје две торбе већ извађену одећу и књигу коју сам претходних дана читао, остављајући још пар комада одеће и тоалетни прибор у купатилу. Испео сам из портирнице и бацио поглед на кућу: тамо је, у отвореном прозору, стајао Роберт и стрељао ме леденим погледом – он је, очигледно, већ све схватио. Испред портирске кућице и поред капије седео је Рекс, који је потрчао за мном када сам онако излетео из куће. Уши су му биле високо подигнуте а глава мало нагнута у страну; очигледно, чудио се мом понашању. Тај његов зачуђени поглед био је последње што сам видео на овом чудном месту. Истрчао сам кроз капију и тако јурио све до аутобуске станице, у страху да ће ме Роберт прогонити колима и, можда, једноставно прегазити на путу. На станицу сам, срећом, стигао истовремено са аутобусом из Београда, а затим сам се,

у аутобусу, све време освртао, неће ли се појавити црни џип.

* * *

Мој стари станодавац као да ми се мало, чак, обрадовао; очигледно још није нашао новог подстанара. Ако се стварно обрадовао, морао сам га разочарати. Нисам смео остати овде, јер знам да ме је станодавац давно пријавио као подстанара и Роберт ме је – ако има везе у полицији – лако могао наћи. Одмах сам телефонирао оном свог другару са колима и овог пута – у прави час – имао среће. Стигао је за мање од пола сата, па убацисмо моје већ спаковане ствари у његова кола. „На Банстол?” – упита он. - „Не, него код тебе – одговорих. – Само вози, објаснићу ти касније.”

Касније, код његове куће, замолио сам га да останем пар дана ту, где сам био безбедан. Нас двојица раније нисмо чак ни радили у истој фирми, мој станодавац га није познавао и никоме неће знати да каже куд сам се одвезао са њим; дакле, ни са полицијом ме се није могло наћи.

Тек сутрадан сам, мирније и хладније главе, размислио о свему. Шта се, заправо, десило на Банстоу? Открио сам некакву Робертову тајну просторију која се налази у двоструком зиду или унутар куће – па не може се никако налазити изван ње! У тој просторији сам завирио у некакав белоруски – или већ чији год – роман, и у Робертове белешке антиполитичарске природе. Оно „не лаје кер ради села, него ради себе” – то као да је смишљено за вечно лагање политичара и попова. И није Роберт једини који тако мисли, и нема у томе ништа чудно. Јесам ли му нешто украо, разбио, направио неку штету? Нисам. То да ме је он са прозора стрељао погледом вероватно ми се само причинило. Дакле, зашто сам побегао као да ме ђаволи јуре?

Можда би било најбоље да му телефонирам и покушам разјаснити читаву ствар. Наравно, не одавде. Купићу картицу за телефонирање из јавних говорница, па ћу га назвати однекуд из града. Данас или сутра. Можда ће се још све средити.

Милена ЛЕТИЋ

ДЕВОЈЧИЦА И ДЕЧАК

Бацила је шкрљицу. Пала је на број седам. Девојчица се задовољно насмешила, затим, тежину пребацила на десну ногу, леву је напола подигла и скочила: један, два, три, четири... и тако редом, све до седам-осам: ту је следио заокрет с обе ноге на земљи: назад само десном, док се лева, уздигнута, у полулуку, приљубљивала уз тело. Док је скакутала, по правилно исцртаним квадратима, смешила се самој себи: била је и учитељица, и ученица. Око ње није било ничег, само игра светлости на води. Већи део детињства провела је тако: са зеленилом и сунчевом светлошћу, дрвеном шкрљом и металном шипком, пронађеном негде међу очевим алатом (била је zgodна за исцртавање школе).

- Чупава си, као и онда - чула је. Био је то глас дечака.
- Онда?! – неуредна коса прекривала је чело, улазила у очи.
- Срели смо се у возу, сећаш се?
- Не, не сећам се. Нисам путовала возом. То нисам ја.
- Ти си. Не тако куштрава... ниси носила сокне, била си одрасла
- глас је звучао беспоговорно.
- Одрасла?!
- Да, били смо одрасли, обоје, више него одрасли... рекао бих да смо били зрели!
- Шта то значи? – искочила је из последњег квадрата (број један) и обема ногама чврсто стала на тло. Гледала је негде испред себе: вероватно је и дечак носио сокне сличне њеним, исте патике, његове панталоне увелико су прелазиле колена, али нису допрле до глежњева.
- О чему то говориш?- пита девојчица.
- О нама. О нама кад нам је лице било сасвим другачије, рекао бих: уморније, када смо имали белу длаку, када смо били готово седи...
- А када је то било? – намигнула је.
- Било је... било је давно... Кренули смо неким дрндавим возом, у Будимпешту. Било нас је троје, четворо, не - петоро нас је било, у том купеу.

- Каква сам била?

- Весела. Радовала си се, као дете... као и увек. Певала, терала друге да певају.

- Ја певала?!

- Да, певала си... нешто као Соле мио.... онај кретен што је некада радио с тобом, казао је да не умеш да певаш, да је боље да играмо фоту.

- Фоту?

- Да, фоту. Ти си казала да се игра не зове фота, већ залог.

- О, да... да, сећам се. Ти си држао све залогe и питао: Шта да ради, шта да ради овај залог?!

- Ето, видиш! Да, држао сам све залогe, а очима показао да је извучен твој. Кретен се изгубио, када су рекли: Нека... нека пољуби Имру!

- Тебе?

- Да, мене. Пољубила си ме, ма јок... ниси ме пољубила. Ти си ме љубила, љубила... остао сам без даха, учинило ми се да је струја прошла кроз срце за које сам мислио да је мртво...

- Није било мртво?

- Не, таман посла, залупало је, залупало је тако силно да сам помислио да ће искочити на крило оног који те желео, а није му се посрећило!

- Теби се посрећило?

- Да, посрећило ми се, у возу за Будимпешту, баш када сам помислио да је све готово, да је крај, да је љубав само реч, ма, каква реч, ни реч ми више није требала...

- Био си мртав?

- Био сам у предсобљу мртвачнице, а онда си ти предложила ту игру, игру наше младости. Заиграли смо је. Залог је морао да учини оно што му се наређивало! Казали су. љуби, љуби... љуби... и ти си љубила моју браду, а она је била седа...

- Луд си... ти си луд, како седа?! Па, ти и немаш браду, уопште, видиш ли да немаш никакву браду, лице ти је потпуно глатко, као дечије: ти си дете, дете чујеш ли????!! – завикала је и почела да млатара рукама. Онда је застала и загледала се у своје шаке: модре и набрекле вене испреплетеле су се пред старачки сузним очима. Наставила је да маше: руке су снажно секле устајали ваздух, врео од августовских врућина. У Дому није било клима уређаја.

- Зашто се љутиш?- питао је дечак. Нико га није чуо. Само девојчица.

- Зато што те не видим, не видим - махала је све брже и брже мршавим рукама завијеним у суву, испуцалу кожу. Очекивала је плесак, попут шамара требао би да одјекне. Није се чуо, није га било. Њене руке су нагло пропадале у празан простор, празнина је освајала.

- Госпођо Нађ, смирите се! – чуо се задихани глас жене у белом. Трчала је низ дугачки ходник.

- Где је, где је он? – викала је девојчица која је сваки дан играла школице, покушавајући да казни дечака с којим је разговарала и који

је, у истим, белим сокницама, стајао ту негде, покрај ње, можда мало улево, да га особље Дома пензионера не би видело.

Нови Сад, 4. јануара 2014.

БАКИНО ПАМЋЕЊЕ

Да је жив, Сулејман Фетибеговић, као и старица на насловној страници италијанског чаописа, имао би 114 година. О чему би свједочио?

Моја мајка Љубица памти Сулејманова леђа и убрзан ход преко „ограде“ која, одувijek, повезује Балтиће и Екиће, два сусједна засеока гдје су живјели, не додирујући се и не спајајући, људи који су се молили у различитим богомољама једном Богу са два имена и презимена, указујући тако на припадност двјема вјерама, двјема нацијама, двјема културама... Живјели су у истом селу, ненаслоњени једни на друге, и физички раздвојени брдовитом ледином, зараслом у папрат, што се лако множила, бујала и гушила. Тешко је било пронаћи пут. У том селу је рођена. Имала је петнаест година, када је Сулејман потапшао њеног оца, по рамену:

- Ништа ти не брини, Сава. Мирно сједи, не пријети ти никаква опсаност.... ниједно зло није до вијека, па ни ово!

Савина жена Милена слушала је, ћутећи, како и приличи пристojној жени. Покупила празне чоканчиће и филцане којима је дно осликавано златним полумјесецима, па се изгубила с гањка, на којем су сједила два јарана. Није се враћала да избрише изблиједјелу мушему, нити да приупита да л' би штогод за мезе изнијела. Био је то знак. Умио је Сава да препозна како добре, тако и лоше знакове, којима га непрестано опомињала, као да је на стражи, и као да он ништа друго од ње и не очекује. Узео ју је, двадесетак година раније. Одрасла у новској чаршији, школована и интелигентна, била је ауторитет, не само за свог човјека и за своју дјецу, већ за цијело село у које је удајом доспјела.

Деведесетогодишња Љубица ће и умријети, а неће јој бити јасно зашто је Сава, баш тога дана превидео Миленин знак, занемарио мишљење своје жене и остао у кући, умјесто да оде преко, комшији Јусуфу Адловићу и сакрије се, док зло не прође. Сјећа се како је Сулејман одлазио, срдачно се поздравивши с њеним оцем. Његов ход (као да је од нечега бјежао) памтиће до смрти.

- Малчице погурен и кривоног – каже - Није ни замакао када су ушли... двојица, с пушкама које су висиле на мршавим раменима, као на неким шпагама...

- Што на шпагама? – пита је унук.

- Ко ће знати? Можда није било каишева, коже и ремења: то што сам видјела била је обична шпага, слична конопцу... На њој су висиле некакве пушкице, ландарале су – говори и трља, истовремено, укочене дланове. Крв деценијама не циркулише онако како је то било у оном дану о којему сада прича.

- Ушли су, зграбили га и избацили ван, у гомилу која се тек

требала сврстати у редове... одвели га, није стигао ни сву дјецу да изљуби...

- Кога није?

- Росу, чини ми се... мене је пољубио, на брзину...

У мутним, старачким очима не видим сузе, само тугу, нејасну и тешку, као зид.. Не може се кроз њу.

- Одвели су и Мирка, мог стрица. („Имаш ли ти, Мирко, куруза?“ питали су. „Имам, треба ли?“ „Треба, треба...“ чула сам како одговарају. Он одмах, да би удовољио њиховој жељи, ухватио сепет, напунио га до врха, најбољим, најчистијим курузима из свог амбара.

„Е, липо“, чула сам поново и подругљив смијех:

„То ће у Благај! Хајд... хајд... носи то, шта чекаш?“ Упртио је сепет, препун, па напријед, носио га све до Благаја... Отац се освртао, збуњен и устрашен... викали су... неко је молио, неко јецао, чуле су се и клетве, затим псовке, ударци...

- И куда су их одвели?

- У Благај... гдје тачно, не знам. У ријеци су завршили. Ископали себи раку, а онда су их, убили, десетине одједном.

- Значи, покупили све мушке из Балтића? Како је, онда, твој брат остао жив, бако?

- У малој собици, имали смо трап. Ископан због кромпира. Увијек смо имали доста кромпира. Мати га, некако, угурала ту, у тај трап, па прекрила крошњом. Један од оне двојице је ушао, видио га... али се сажалио, вјероватно... Био је некако жгољав, ситан... развио се тек послије, у Њемачкој...

- Откуд у Њемачкој?

- Био је тамо, на принудном раду.

- Није био у логору?

- Није, на принудном раду је био, пријавио се сам...могло се то, Нијемци су позивали... давали шансу...

- Шансу, него шта – смије се унук – И у Аушвицу су дали шансу! Arbeit macht frei ! Зар то није добар маркетинг, мама?

Окренуо се према мени и загрлио ме. Нисам одговорила. Мислила сам на деку којему се допадају историјске приче. И човека којег није упознао, а ја га редовно сањам. Да је жив имао би више од стотину година. У мом сну је тридесетогодишњак. Праведан човјек не стари. Не прича о злу. Зна, као сваки праведник што зна, да освета није на човеку; као и да су људски судови велика фарса...

Савезнике нису занимале балканске истине, танким вратовима поплочана је историја... Јапра, Сана, Уна, Банија, Кордун и Козара: тек су топоними предани Брозу... Лојални су, одувијек, били привилеговани. Зар је важно како?

Памтим и ја. Једна дуга леђа... Ко ме да причам? Зашто? На Балкану, као и на целој планети, зло се враћа, обнавља, налеће на беспомоћног човека, тежи да затвори круг губитника.

Треба ли моме сину такво памћење?

Можда му је потребније срце оног младића који је сачувао живот ујаку Љубану, а бака му ни име није запамтила?

Зашто се човјеку не да запамтити добро?

О добру причати?

Слађана РИСТИЋ

ХВАРСКИ НОКТУРНО

Данас, на овом острву, у каменом граду Хвару, после више од две деценије, уживала сам на овом месту давне 1987., седим у башти посластичарнице, и гледам у море и јахте и на неколико мањих отока. Из музичке кутије допире песма Луја Армстронга “Предивни свет“... Чекам Розу и присећам се: Све је раније било другачије и чистије... Луј пева: “Боје дуге су предивне на небу/као и на људима који пролазе/... Конобар нервозно прекида музику, упућује ми хладан поглед, а онда се додворава старијој Енглескињи, шушка са музичким дисковима, укључује нову композицију (по његовом избору): Ноктурно у фисмолу аутора Ферда Ливадића. Али не смета ми, шта више, прија ми. Стављам наочаре за сунце да се заклоним од конобара и да сакријем мој страх од кратке пловидбе и враћања у прошлост у дубину једног медитеранског лета давних осамдесетих. Наручујем кратки еспресо и сладолед од лаванде. Башта посластичарнице која је тик уз градску марину се све више пуни људима... Мрешкају се такси бродичи и чекају путнике за кратку пловидбу. Мате их гласно позива у свој такси бродич за излет на паклена острва, (мали архипелаг недалеко од градске обале).

- Ало, за Стипанску молим, за Јеролим— само три еура. Млади капетан Мате је унук рибара Иве и веселе Розе.

Иво и Роза живе у старој каменој кући удаљеној само педесет метара од цркве и градског трга. То је најтоплија кућа у старом Хвару. Мирише на биљке и домаћу супу...Прозори су мали – и штите од зла са мора. Можеш да се сакријеш између камених зидова да отвориш свој свет. Роза ми је данас обећала море и одлазак на Стипанску.

Иде ми у сусрет. Кратко смеђе косе, бледо мршаваг лица, ситно смеђих очију, шиљатог носа, носи наочаре јер је слабовида и врло је витка за своје године. Роза брзо хода, брзо прича, брзо се љути али и одљути. Она редовно иде на мису. Сва мирише на лаванду. Кад год сам боравила у њеној кући знала је да ми направи велики букет лаванде за пут и то за онај угао кофера где се одлажу тајне и сувенири.

- А ди си ми ти?- обраћа ми се...види види донела си мало Београда... Жели све да зна о Дунаву, о Морави о њеним некада

гостима, скоро рођацима... Као девојка, Роза је живела у селу Велико Грабље. Велико Грабље је удаљено једанаест километара од града Хвара. Ту се у селу испред цркве св. Кузме и Дамјана једног сунчаног јутра обећала Иви. То је најбоља судбина за коју сам чула. Судбина пучке лепоте о којој је певао хварски песник Ханибал Луцић. Сваки пут када дођем у Хвар осетим Луцићеву душу како прелети изнад Розине куће...Моја још увек плута између мора и неба, и чека свој преоокенаски брод да се укрца... Дан је врео и спаран...

- Идемо на пливање... да поједеш страх од дубине...више ћеш волети живот.- Полазимо Мате!- обраћа се унуку.

За Розом, у бродућ ускаче пас њеног унука-Цери, који постаје главна атракција за туристе. Воли да позира и сви га фотографишу.... После 15 минута војње упловљавамо у марину Стипанске носећи у ноздрвама мирис младости....

Зриковци на малом острву певају своју песму, заустављају време и шире га степенастим и стеновитим увалама. Осећај да је мој страх присутан, већ на првом камену Стипанске убрзава пулс, а стеновита сенка ме опомиње да ми изнад главе зуји зло, нешто што испловљава из прошлости, али сада мора да се прочисти и успори. Тишина полако обухвата моје лице и стеже ми грло...

*

Роза је пронашла малу увалу. Шири сунцобран, бира место за уживање, благо се ломатајући са равне беле плоче на штркљасте камен. Угађа прво себи, на брзину већ упозната са тереном, али се изненада окрене према мени:- Што шутиш? Шта ти је?!

Сетила сам се давне 1987. године када сам у овој ували уживала у тиркизним бојама мора...Био је јули. Док сам се сунчала, дозивали су ме Жорж, Борис и Зое да им се придружим. Изнајмили су даску за једрење. Хтели су ново трчање са ветром. Али били су почетници и још увек невешти у једрењу на дасци. Тада нисам ни знала да ће тај јулски дан бити тако кобан, бар за мене - на корак од смрти. Нису ни они знали, а можда се и не сећају тог догађаја јер им и није био важан али ни претерано страхан. На пример: нестати у мору а да нико не примети...чак и онај који је на само пола метра од утопљеника.

Роза за тренутак прекину распремање за плажу, стави руке на бокове – испусти уздах па ми се унесе у лице: - Причај ако се нешто лоше десило, или је то тајна коју наслућујем, те отуда твоји страхови од дубине! Тајне чекају своје време да се откључају у човеку и открију нешто ново- рецимо да то што се догодило и није тако страшно....него је само искушење.

*

Било је то када сам имала снагу да пуно шетам и свуда стижем. Осмех ми се шнирао по свим мушким реверима као украс за почетак ноћи. Некако се све уклапало у мозаик у живот летача, без превеликог размишљања о будућности. Тог дана Жорж је пристигао из Загреба са својом на ћелаво ошишаном женом Зое, симпатичном сликарком без

амбиције. Пливали су по шест сати не обраћајући претерано пажњу једно на друго. Трећег дана на плажи прикључио им се Борис који је одмах ритуално сунчао своје споловило, забављајући балканским вицеима пола плаже. Сво троје су мало говорили, између њих није било роматичних изјава а ни ласкања. Поподне би сркали алкохол и сунчали своје надражене делове тела. Познавала сам их још из школе, али смо били расути по Балкану без икаквих предрасуда по питању: да ли се Дунав или нека друга река улива у Црно или Јадранско море и да ли је скренула свој ток при ушћу и зашто?!

Знам их ја добро сво троје! Слободни ко тице!- прекину ме Роза.

- Доста нам је твоје усамљеничке шетње данас, дај да савладамо вештину једрења! -викали су ми.

То је било у овој дубини!?- упита ме Роза. Са страхом приђох степенастом камену и показах јој прстом место. Роза је подигла руке високо ка небу и скочила у море! Говорила је даље нешто неразумљиво, али сам знала да ме мами да доскочим страху и да запливам.

Не могу и не желим у тамно плаву густину, где царују траве из далеких светова.- скоро да сам вриштала на Розу.

И она је тада изашла на обалу и села поред мене. Рекла је тихим гласом: - Слушам те.

И сад ме обузима језа док из мог сећања израња Борисов лик, наставила сам причу. Онако дежмекаст и подадуо полако и с напором се пењао на даску, а Жорж и ја смо одржавали њен баланс на површини воде. Борис се после многих мука попео и пао. Није знао да на дасци треба наместити перајицу. Као сурфер почетник морао је имати висок став и тежиште изнад основице за добру равнотежу. Борис се ослонио на стопала. Затежући коноп подигао је велико једро, и био спреман да крене на талас. Жорж и ја смо држали крајеве даске да Б. постане летач ... И тада се дебели сурвао у воду испуштајући из руку велико и тешко једро урамљено у три гвоздене шипке. Једро је пало на мене и шипком ме ударило у теме таквом јачином да ми се учинило да ћу изгубити свест. Поклопило ме и направило велики водени штит-капсулу. Копрцала сам се рукама и ногама, разбијала водене зидове а онда тонула...

Бивала сам све слабија јер ме је нека сила усисавала у подводни свет. Кроз бело једро назирала су се лица мојих другара. Кикотали су се без престанка... и нестајали у магли.

Шуштање мехурића у ритму там там бубњева су једине звезде у овом тамно плавом пространству које видим и чујем. Уши су ми пуне воде... а кроз главу ми пролази зелени крајолик, двориште, љуљашка и бакине шљиве испод веранде, јасно плаве...

Тражи обалу! - чујем глас иза мојих леђа. У мрачној густини мора угледала сам девојчицу са плетеницама. Прилазила ми је све ближе и ближе. И тада сам видела одраз свој: ја када сам имала пет година...Мала сирена ми је показала руком правац према површини мора, према једру, и нестала.

Хоћу ван, гушим се. Неко ми је ножем пресекао јабучицу у грлу. Стезало ме је. Да ли ја то тежим дубини, црној рупи? Ово је

глупа смрт?! Зар да ме једро завеже за морске траве?!

- Не постоји глупа и паметна смрт - пресече ме Роза?! Постоји само смрт! Него како си се повратила?!

Наједном се велика светлост појавила, сунце је златом отопило једро, обележило његове ивице, очистило ми очи. Добила сам снагу да запливам из тамног круга где царују алге и шкољке, да изроним, разбијем капсулу... Затреперила сам свом снагом и руком ударала у једро... да зграбим живот. Одгурнула сам поклопац. Изронила...

Иашла сам из мрака да удахнем ваздух. За тренутак ме ухватила вртоглавица од бола. У глави су ми се усадили неки звукови, од ударца. Кашљала сам без престанка а срце је куцало као лудо... Први се отрезнио Борис. Посматрао ме је... Жорж и Зое су престали да се смеју. - Замало да... рекоше у глас обоје... али заћуташе.

Седела сам на камену а рамена нису престајала да ми се тресу... Снови су нестали на дну мора. Ужарено сунце је разбијало дубину и просипало зраке да осветли пут, да утекнемо смрти. Море није обична вода. Оно је божанске снаге и верујем у његов ред и хаос.

*

Роза и ја смо у такси бродићу и уживамо у мирној пловидби до хварске луке. Млади капетан Мате нас радознало гледа, као да испитује сваку нашу бору на лицу. Цери се умиљава око мојих ногу (пси увек препознају искреног човека).

Предвечерје клизи са врха тврђаве и спушта се према тргу и марини осликавајући хварско позориште. Жагор препланулих туриста пуни наша чула. Млади понесени снагом живота шетају од Трга светог Стјепана а онда нестају у малим попречним улицама тражећи конобу за лаку вечеру и љубав.

Роза ме ухвати под руку:

- Имаш ли што још за рећ осим приче о страху, пливању и дубини мора?! Нису све морске дубине опасне. Неку од њих можеш осетити као лек. Добро је да их проучиш као што преиспитујеш свој живот. Сутра идемо на Свету Недељу. Тамо су виногради и маслињаци и лијепе пешчане плаже и ресторани, а море је да се огледаш. Да попијемо по једну беванду у коноби Код капетана. Чека нас и мој Иво.

Иво нам наздравља и говори стихове песника Ханибала Луцића: */Зач мени онада, вило, јих показа/ кадно ми цвил зада љувена пораза/...*

Из кафе посластичарнице допире иста композиција Ноктурно у фис молу. Она ове вечери у мени буди ново осећање, не сету и меланхонлију, него нешто узвишено и лепо, скоро божанско. Мирис Јадрана се осећа у ваздуху а од мора чује се тихо шуштање...

- И овај дан ће нам проћи у лепоти, рече Роза... а да ћемо као некада уживати у свакој нашој речи и осмеху.

Мирољуб ТОДОРОВИЋ

ПУЦА МИ ТРЕГЕР
(Шатро приче)

СВЕ ЈЕ СТАЛО

Киснуо сам у кокошињу и контао. Ништа ми се није шљакало. Шема и онако није фурала. Све је стало. Раја нема лову. Убедачена је и укаргоњена. Пандркнула држава. Само лопине и шминкери понешто мувају.

Зазврндао је блаблафон. Мало сам се ремнуо али ништа. Ко му штрика црева. Нека звони. Нико ме се не јавља.

Навукао сам ћебе преко тинтаре и убио сову.

БЕЗ ДИЛА

Састанчили смо код једног типа у цеји код стакленца. Тупеж око неке шљаке. Тип је имао вијугу али није имао шушке. А за ту шему требало је утопити доста ловуце. Осим тога шљака је била чупава, јебена ко сода. Нисмо имали петљу да идемо на лер. Многи од нас тек што су откулучили ћорку. Не би било лаћано да их због фаличног клишераја поново мурну.

Одсмрдели смо без дила.

НАПУНИО САМ ГАЋЕ

Слошило ми се. Почео сам да дишем на шкрге. Температуру скинем лековима али сам и даље кењкав.

Пуца ми тинтара. Ни у бојлеру није ништа боље

Одем до доце. Пуна амбуланта.

Крупна, дебела траварка упућује ме у лабос да дам шорку и чорбу. Каже: "Запустио си се. Ствар је озбиљна. Зашто раније ниси дофурао? Сад ћу, можда, морати да те шаљем у касапницу."

Напунио сам гаће.

МИЈА ШТУКА

Џоцали смо код „Маже“ и растезали жваку кад одједном појави се Мија Штука. Ударио гланц, намонтирао се ко за спојку: мондиш перје, крпа с палачинком, стерео ципелишке. Знали смо да готиви лепо да се пицне и да вија згодне рибе, али ово је било за пун курац! Фрасирали смо се. Пре два месеца муркани су га ћоркирали због неке паљевине. Дероња му одаламио годину дана буваре, а он, ево, већ данас ландра и таксира околу.

ШЛОГ

Имали смо фрку у фамилији. Матори нам је у офсајду. Шлогоирао се. Како је клошарио то је морало да се деси. Ретко је ишао код доце. Манцао масну храну. Пљугао тридесетак канцерки дневно. Од како се конзервирао стално пред телезуром. Није пропуштао

сапуњаре и кримиће. Ретко у шпацирунг. Никад фискиш. Идеална шема за шлог.

У СКАЦИ

Моја јазбина је у Скаци. Прифурам се прозору и ждракнем. Раја зуји, лади јаја, кулира се.

Мачор и маче тетовирани од радости кисну на клупи пред Ђурином кућом. Мачор нешто вергла. Развукао лабрње од ува до ува. Маче га држи за шапу и побожно гута.

Лаћано је што ту не пасујем. Немам шећерну болест. Не готивим никога. Нисам таличан, ал нисам ни у бедаку.

Пуца ми трегер.

КО ДА САМ ПОПИО МАСТИЛО

Табанала је испред мене "Теразијама" и заносно мешала фанфуљом. Био сам зашамућен њеном фурком. Намештај, идаљке, прва лига. Та топовњача магнетисала је све око себе.

Уштопао сам је у подземном код "Москве". Зракнула ме је привлачним плавим жмигавцима. На фаци јој се видело да је ошошљена. Ја сам се за тренутак смотао, ко да сам попио мастило, и нисам знао шта да бекнем.

ФРКА МУЈЕ

Реповао сам тог типа. Осетио је да има сенку. У полумрачном слепаку крај Калиша, утаблио се у једном цугу, окренуо и препознао ме.

- Да ли сте нагазили Пацова? – питао је.
- Нисмо, још га бунарим, ко да је одмаглио у
Тунгузију. - одговорих.

Тип је наставио да одваја табане игноришући ме. На фаци му се појавио дрзак кез. То ми није одговарало.

- Журим, фрка ми је! – добацио је преко офингера.
- Видим! – испљунух и извадих утоку – шлепаћеш се
самном. Морамо још мало да чешљамо језик.

ПРОЦУРЕЛА

Накачили смо се безвезно крај киоска док сам базарио пљугу. Није била ништа нарочито, али имала је дуге бандаре и готиван намештај. Одигравало јој је моје набацивање и слатко се клиберила фазонима које сам одваљивао. Тад ми је кевнула да је одбацам колима кући.

Контао сам у себи, овде је готова ствар.

Кад смо дофурали пред сандучару, негде код Страва-центра, избунарила је посетницу и делисала ми.

- Не могу данас - испљунула је - процурела сам, вабни ме мобишком за који дан.

Изгиљала је из стојадина и дигла котву мешајући дрдњуљом.

Киснуо сам зблануто за ђевреком и буљио у њену дупешку док није нестала у сандучари.

СТРЕПТОМИЦИН

Мунгосу је одигравало како сређујем ствари. Био сам татамата за ваљуге, пун финти које кулови нису могли лако да прочитају. Зато ми је и делисао најтеже шеме. Знао је да ће жилка бити на време готивно сређена.

- Ти си макси фаца – певнуо би – најбољи у клапи. Мало си

напаљен, ко тројански коњ, ал и стрептомицин за мућке. Гледај да утркељаш ствар како смо сконтали. Ако нешто не шлепа само окрени жицу.

КЊАВА ЗА ПОД ВОЗ

Пустио сам рогове ко изјебан. Отпадала су ми леђа, чворови, цело тело. Зембиљ је био расклиматан и неудобан. Целу ноћ сам се превртао и лоше тровао коња. Књава за под воз.

Није ми се дизало сидро. Врат ми се укукурузио. Из плуће и мензе осећао се базд. То је од лоше цирке. Ко да сам се најео гована на празан стомак.

Сврбела ме и буља. Опет су ме муштрали шуљеви.

Љубомир ЗУКОВИЋ

АНДРИЋЕВИ ПУТОКАЗИ

Од Његоша и Вука – уз име последњег подразумевамо и народне умотворине које је прикупио и објавио – српски се језик није сложио у лепшу и складнију уметничку грађевину од оне коју представља књижевно дело Ива Андрића. У тој грађевини ништа није остало климаво. Нема нигде празног простора, нити пак лажног сјаја и излишног потеза. Човеку се пред оваквим делом једноставно јавља мисао да би најбоље било ћутати и понашати се у духу оне Расинове мисли: нека публика, у овом случају читаоци, уживају и нека захвале. Најбоље би било немим усхићењем и дивљењем прославити надахнуто и мајсторски сливено уметничко дело. Напајати се његовом издашном, а ненаметљивом мудрошћу и уметничком лепотом.

Људи, наравно неће, и не могу, а, можда и не треба, да се понашају само тако, јер, како је управо Андрић истакао пишући о Максиму Горком, у нама свима постоји, помало чудна, али „и сувише људска тежња да иза сваког савршенства тражимо тајну као његово објашњење”. Сасвим разумљиво, ту судбину не може избећи ни Андрићево књижевно дело, јер како рече Гаeton Пикон свако савршено уметничко дело, посебно књижевно, „не указује се само као предмет уживања или сазнања”, већ се људском духу указује „и као предмет испитивања, истраживања и посматрања”. Такво дело стално прати критичка свест „као што сенка прати сваки наш корак”. Ово, разуме се, ипак, није прилика за истраживачки приступ Андрићевом књижевном делу, али, свакако јесте прилика да се укаже на неке путоказе које нам је писац оставио, а на које не обраћамо довољно пажње ни онда када би нам то било најпотребније и најкорисније.

Кад бисмо то чинили, можда бисмо уштедели себи нека лутања и посртања; били мање изложени опасности да се изгубимо у мучном кретању животном стазом, и као народ и као појединци. Те мудре савете и поуздане путоказе које нам је оставио, он је назвао *Знакови поред пута*. На неке од њих ћу се у овом свом кратком слову и осврнути, и то на, што је могуће непосреднији начин. Чиним то, пре свега, зато што је од сваког тумачења и анализирања Андрићевог дела, ма колико оно било поуздано и виспрено, за оне који то

слушају, или читају, и кориснији и занимљивији непосредан сусрет са Андрићевим текстом. Утолико пре што његовим мислима, по правилу, нису потребна готово никаква објашњења и тумачења, јер су толико бистре и јасне, казане разговетним стилем и пробраним језиком да су људима његовог језика, и без тога, блиске и разумљиве.

Ево, уверен сам, и првог очигледног примера за то: „Наше огорчење и наша повика на предрасуде и рђава наслеђа имају своју пуну вредност само онда ако у исто време чинимо све што можемо да те погрешне идеје и дотрајале установе оборимо и заменимо новим и бољим”. Ми, нажалост, најчешће, потрошимо и снагу и вољу на оно мање битно - огорчење и повiku.

Сви прижељкујемо и захтевамо, бар за себе, што је могуће више слободе, али нам је она најчешће ускраћена, а неретко и ми је ускраћујемо, не само другоме, него и сами себи. Шта о томе каже наш писац? „Слобода, пуна слобода, то је сан, сан коме понајчешће није суђено да се оствари, али јадник је сваки онај ко га никад није сањао”. Према томе, сањајмо о племенитим и лепим стварима и онда кад нам је ускраћено да их имамо и у њима уживамо. То је и најсигурнија гаранција да ћемо их, кад - тад, освојити и у њима знати да уживамо. Наравно, то што желимо и о чему сањамо, није увек лако дочекати и зато морамо бити, пре свега, стрпљиви и упорни. Ево шта о томе каже Андрић: „Ако понижењу(или некој другој људској муци) уопште има лека, и ако је спасење могућно, оно се јавља обично као резултат свих наших многих и разноврсних напора, негде при врхунцу наше беде, кад нам се чини да је све безизгледно и потпуно изгубљено. То и јесте тежина таквих положаја, јер мало ко има стрпљења и снаге да тај тренутак дочека”. Није се нимало тешко досетити да Андрићева мисао иде подруку са народном пословицом састављеном од свега две речи: *стрпљен – спашен!* Што код њега није усамљен случај. Напротив! Некада се пословица код њега јави и непосредно, а још чешће као скривени извор светлости који озрачи цео један призор, личност, или догађај.

О тако природној жељи сваког поједица да буде угледан и поштован у друштву Андрић каже: „Само се радом или храброшћу може постићи углед међу људима, присилити их не да вас воле и награде, али свакако да вас цене и поштују. Наравно да је рад боље и сигурније средство, јер храброст није од природе сваком дана, а осим тога за њу се ређе и прилика пружа, док је за рад и радљивост увек има”. Према томе, прилика да оствари ту своју толико људску жељу пружа се, тако рећи, свакоме, осим, нажалост, у ово наше време које покушавамо, не да објаснимо, него да замаглимо речју *транзиција*. А кад су у питању стране речи, којих је данас све више у говору, не само политичара, него и новинара, филозофа, па и књижевних критичара, занимљиво је да чујемо шта тим поводом Андрић каже настојећи да објасни: „*Неефикасност* човека динарског типа”, а то смо, заправо ми. Била би то, по њему, наша „урођена неспособност да лепо и храбро започето дело доследно и достојно приведе крају”. Да би, дакле, објаснио појам означен првом, при том страном, речју у овом исказу морао је да употреби више од дест наших речи. Тиме је, посредно,

али на убедљив начин, показао кад је, ако и не нужна, а оно макар оправдана, употреба страних речи. Свеједно, он, као непревазиђени мајстор употребе српског језика, замолио је читаоце ове своје мисли: „Опростите ми варваризам *неефикасност*, јер ја не могу да га сам себи опростим”. Да опростимо Андрићу употребу *туђица*, нарочито оних које је чуо и научио од народа са којим је живео и о коме је писао. Вишеструко је то заслужио, јер је његово књижевно дело, како сам и на почетку истакао, једно од најбогатијих и најлепших складишта српског језика. Само још кад би се неки наши људи који немилице, и без икакве потребе, затрпавају наш језик туђицама кад пишу, или јавно говоре, присетили Андрићевих речи о употреби варваризама, али то њима није ни на крај памети. Они, однекуд, верују да је то доказ њихове учености.

Свест о значају свих облика уметничког стварања за друштво изразио је следећим речима: „У људској заједници у којој уметност не заузима своје место и не врши свој утицај – мора да нешто није у реду. Врло је вероватно да у таквом друштву живот и у осталим гранама заостаје или напредује у погрешном правцу”. А уметност је, по њему „и у том слична животу: изгледа као игра, а у ствари је ђаволски озбиљна ствар; и утолико озбиљнија уколико више личи на игру”.

У свом раду Андрић је имао многе узор, многе путовође и путоказе, а један од њих свакако био је и Вук, који, по њему „у питању стила и језика”, али „и у много чему другоме, може послужити као пример, јер је имао правилно схватање да се језик и стил не могу одвојити од живота”.

Осим Вука, онога што је он написао, али и онога што је, као народно певање, приповедање и умовање, записао, велики Андрићев узор био је, наравно, и Његош, о коме је десет пута писао, истичући да у његовом делу, „као и у оном што се од његових савременика о њему лично зна, има светлости и путоказа за свачији пут, и то светлости која не гасне и путоказа који не вара”. Зато је он и истицао: „Ја сам језик учио код Вука, Његоша и из народних песама. Све пријатеље можете изгубити, али Вука и Његоша никако”. Једног свог саговорника, такође писца саветовао је: „Немојте никад престати да се дружите са њима”.

Да се случајно не би помислило како је за успех у сваком послу, а у уметности посебно, довољно имати и следити добре узор, Андрић нас упозорава: „Шта нам вреде и најбољи узор из прошлости, ако помоћу њих не идемо даље од њих, у тражењу и у стварању? Ни они не би заслужили да нам буду узор да нису отишли за корак даље од својих узора”. Треба се, дакле, у животу и раду трудити да и своје узор превазиђемо, али то нам никако неће успети без њихове помоћи.

У овој изборној години, а оне су код нас честе, кад свакодневно, нарочито на нашим скупштинама, а и у другим приликама, слушамо грубе и опоре речи, па чак и међусобна вређања саговорника, не могу одолети искушењу да не наведем и ове Андрићеве речи, које, утисак је, звуче, ако и не као лично правдање, а оно сигурно као објашњење за одређену врсту понашања, каквом је, зацело, и сам био склон како би

избегао излишне сукобе и сачувао лични мир. Ово судим и из наслова, *из једног разговора*, који та забелешка носи. – Ви нама, као најтежи прекор кажете да радимо и живимо по начелу „Помоз бог чаршију на обадве стране!” То је приговор који код нашег света увек пали, јер наши људи су, у већини, људи једне стране. А ја вама кажем да ми и јесмо ти и такви каквим нас ви приказујете, и да сматрамо као посве људски и природно да целој чаршији треба рећи: ‘помозибог!’, јер је то закон основне учтивости и правило заједничког цивилизованог живљења. Али то нас, наравно, не спречава ни најмање да о свему и свакоме у тој чаршији имамо своје мишљење и да га, кад је то потребно, и кажемо”. Супротно понашање је „понашање преких људи и простака, који свађе и режање хоће да издигну до животног принципа” и да односе међу људима врате уназад.

Људе и прилике у Босни Андрић је сликао не само уметнички надахнуто него и научнички прецизно и тачно. Управо је то неке погађало и срдило, па су свој бес искалили, између осталог, и тако што су му маљевима разбили споменик. Истина зна дубоко и болно да посече. Њима је било огледало криво што им је лице ружно. И догађаје из последње деценије минуог века у Босни и Херцеговини Андрић је непогрешиво наслутио инстинктом некадашњег младобосанца.

Он је последњи пут из Босне у Србију прешао Дрину октобра 1972, враћајући се са прославе осамдесетогодишњице свога рођења. По повратку, сведочи Добрица Ћосић, „видевши га уморног и утученог, загубљеног негде у себи, рекао сам му: ‘Мора да вам је у Босни било заморно од свечаних говора и претоварених столова; мора да вам се смучило од хвале и славе’.

‘Било ми је горе од тога’, одговорио је Андрић и наставио: ‘У Босни Вам је сада тако како је покојни Калај могао само да снева, а никад то јавно да каже; и нека да Бог да моја нога никад више не крочи преко Дрине’. Колико је мени познато, завршава Ћосић своје сведочење, није више ни крочила”.

Нога није, али дело његово једнако траје, и трајаће међу људима Андрићевог духовног завичаја док је тих људи и њиховог језика. А најлепшим мирисима и бојама свог духовног завичаја напојио се управо овде у Вишеграду.

(Беседа одржана на Вишеградској стази 6. јуна 2014. године)

Сара РАТ

КРИТИЧАРСКИ ПЕЧАТ ЈЕДНОГ ВРЕМЕНА

(Слика шесте деценије двадесетог века у критикама

Борислава Михајловића Михиза)

Сигуран пут којим интерпретатор једне књиге може поћи на почетку њене анализе јесте тумачење самог наслова. У којој су вези наслов и садржина дела, да ли је он прозиран, то јест, да ли на самом почетку читања увиђамо зашто писац за наслов бира баш ту реч, синтагму, реченицу. Најчешће је тумачење наслова омогућено тек након завршеног читања. То је случај и са насловом књиге Од истог читаоца Борислава Михајловића Михиза. Књига *Од истог читаоца* представља „избор из критичарског рада“¹, скуп приказа књига српске књижевности подељених у два дела - први део насловљен као Године са собом доноси приказе књига српских романтичара - Змаја, Бранка Радичевића, Васе Живковића, потом српских модерниста и авангардиста - Владислава Петковића Диса, Вељка Петровића, Андрића, Марка Ристића. Други део књиге носи наслов Дани и њиме је обухваћен период шесте деценије двадесетог века. Први део обухвата шири временски период, а ауторима се прилазило са одређене временске дистанце. Зато у овом делу наилазимо само на значајна имена наше књижевне историје. Други део обухвата период од свега пола деценије. Будући да је сама књига објављена 1956. године, непосредно након писања текстова, на избор није утицао временски принцип, те овде наилазимо и на ауторе који данас нису постали део српске књижевне историје, јер о квалитету и вредности књижевног дела некад можемо говорити тек након одређеног временског периода. У овом раду, концентрисаћемо се на приказ и коментар другог дела Михизове књиге.

Вратимо се наслову. Пред нама је, дакле, скуп приказа новоизашлих књига са којима се првенствено упознајемо не кроз

¹Борислав Михајловић, *Од истог читаоца*, Београд 1956: Нолит, 373. Сви текстови Борислава Михајловића о којима ће бити реч у раду узети су из овог издања, те ће у даљем навођењу изостати целокупна одредница.

перспективу једног критичара, већ кроз перспективу једног читаоца. Читајући Михизове текстове, он нам се првенствено објављује као острашћени читалац дела који бележи свој утисак након читања, а не као његов тумач и критичар. Текстови пред нама представљају, стога, можемо рећи, читаочево белешку након прочитаног.

Будући да је као критичар био импресиониста, за собом није оставио експлицитних исказа о својим критичарским начелима. Профил Михиза као критичара можемо образовати само на основу пажљиво прочитаних текстова.

Борислав Михајловић пажљиво прати књижевне промене у српској књижевности друге половине двадесетог века. У одељку Дани налази се преко тридесет приказа дела актуелних аутора - Миодрага Павловића, Васка Попе, Андрића, Миодрага Булатовића, Владана Деснице, Михајла Лалића... У свега два текста аутор се експлицитно бави стањем савремене српске књижевности - у тексту насловљеном Одроњени брегови и Књижевни разговори. Често су и други прикази били аутору повод да говори о појавама унутар наше књижевности. Као што му је приказ Мишићеве књиге био повод да говори о критици уопште², или као што је приказ Десничине књиге повод да говори о реализму.

Почетак друге половине двадесетог века обележио је сукоб две струје на књижевној сцени - сукоб традиционалиста и модерниста. Овај сукоб пропратио је појаву двојице значајних песника - Васка Попе и Миодрага Павловића, односно, сукоб критичара Зорана Мишића са једне стране и Милана Богдановића са друге. Алузије на овај сукоб налазимо у Михизовим текстовима, али никад не и директно изражавање припадности једнима или другима. Он готово да нема ниједан програмски текст у ком образлаже своје ставове као што то чини Мишић³. Есеји о Попиној и Павловићевој поезији указују на симпатије за нове струје у нашој поезији.

Повод да пише о Павловићу јесте објављивање његове збирке *87 песама*. На самом почетку приказа писац супротставља песника савременим песничким токовима, „једноличним, успореним и развученим“⁴. И управо се овде јавља веома дискретна алузија на чувену поезију „нежног и меког штимунга“⁵ за коју се залаже Богдановић. „Нема у њој једноставне, узбудљиве лирике која иде право у срце, нема приповедања, нема сликања, нема дескрипције у уобичајеном смислу те речи, нема ботаничке и зоолошке фигуре,

²На још једном месту Михиз говори о критици - види есеј Књижевни разговори у поменутом издању

³Мисли се првенствено на Мишићев текст Певање и мишљење, али и на друге његове текстове програмског карактера (Види: Зоран Мишић, Критика песничког искуства, Београд 1976: СКЗ).

⁴Борислав Михајловић Михиз, *87 песама Миодрага Павловића*, Нав. издање, 150.

⁵Термин Милана Богдановића (Види: Милан Богдановић, „О поезији у једном броју Младости“ у Савремена поезија, Београд 1966: Нолит).

којом се данас тако често испомаже наша млада лирика⁶. Већ у овом приказу видимо једну од одлика Михизовог стила. Он о поезији Миодрага Павловића говори уопштено, не помињући ниједну песму. Када жели своју тврдњу да поткрепи, он наводи песму у целости, не коментаришући је, већ пушта да она говори за себе⁷. Када говори о одликама ове поезије Михиз наглашава њену мисаоност и интелектуализам. „Дакле, асоцијативна поезија, без лиризма у његовом уобичајеном и класичном смислу и превасходно интелектуална и мисаона“⁸, и на другом месту - „увек је мисаон и ретко кад осећа“⁹. Овде је Михајловић, можда несвесно, лиризму, то јест осећајности, супротставио мисаоност. Одвајање емоције, појма који се традиционално везује за поезију, од рефлексије критикује поменути Зоран Мишић. У програмском тексту Певање и мишљење Мишић говори против ове устаљене поделе. Уколико емоцији супротставимо рефлексију, логички из тога следи да се емоционално може поистоветити са ирационалним. Уколико посматрамо ствари на тај начин, долазимо у недоумицу где сместити надреализам као један од главних праваца авангардне књижевности. Основни циљ надреалиста јесте досезање подсвести, али не и изражавање емоција¹⁰. Друго, емоцију и мисао не можемо одвојити јер се управо посредством мисли долази до „најдубљих ирационалних открића“¹¹. Колико год Мишићев закључак деловао парадоксално, он је истинит. Цензура при изношењу садржаја подсвести увек мора постојати. Да је то тачно, потврђује и констатација Сигмунда Фројда¹² да је веома тешко верно дочарати садржај сна, као једну од манифестација подсвести, и да при његовом препричавању нужно долази до одређених промена, интервенције рационалног.

Михиз говори и о недостацима Павловићеве поезије. „Најслабији тренуци ове критике су онда када, као код Миодрага Павловића, мерила јасности ради, пренебрегне чињеницу да јасно

⁶Борислав Михајловић Михиз, *87 песама Миодрага Павловића*, Нав. издање, 151. Могуће је да Михиз овде алудира на песнике којима Богдановић даје предност, називајући их лиричарима „меког и нежног штимунга“. На „ботаничке и зоолошке фигуре“ алудира и Мишић у тексту *О смислу и бесмислу, лирици „меког и нежног штимунга“, о једној чежњи и једном заносу на свим језицима света* - „поточићи, облаци и галебови су остали реквизити лиричара меког и нежног штимунга“ (Зоран Мишић, *О смислу и бесмислу, лирици „меког и нежног штимунга“, о једној чежњи и једном заносу на свим језицима света у Савремена поезија*, Нав. издање).

⁷„Дајемо реч песнику, он ће то веома прецизно рећи“ (Борислав Михајловић Михиз, *87 песама Миодрага Павловића*, Нав. издање, 151).

⁸Исто, 152.

⁹Исто, 155.

¹⁰Види: Зоран Мишић, „Певање и мишљење“ у *Критика песничког искуства*, Нав. издање.

¹¹Исто, 136.

¹²Види: Сигмунд Фројд, одељак *Сан у Увод у психоанализу*, Нови Сад 1984: Матица српска.

и нејасно исказана мисао у поезији напосто није исто¹³. За њега недостатак Павловићеве поезије је нејасноћа, недореченост, „мутноћа мисли“. Павловић је у неким случајевима претерао у нејасности и зашао у апсурд. Повод оваквом Михизовом ставу јесте његово уверење да је јасност квалитет поезије. „Од две песме подједнако вредне мисли превагне она која је јаснија“¹⁴. Иако је афирмисао поезију Попе и Павловића, опет се оваквим ставом приближио схватањима Милана Богдановића који је у чувеном тексту *О поезији у једном броју Младости*, критиковао поезију ове двојице песника и истицао јасност као један од главних захтева поезије. На крају, још једна Михизова констатација приближава га критичарској струји Богдановића и Јована Скерлића. Он каже да је Павловић „слаб кад резигнира“. Овде можемо наслутити да Михиз негује став о поезији као ангажовању-будући да треба да служи читаоцу, поезија је слаба онда када у њој наилазимо на резигнираност и песимизам.

„Он има дубљи и фундаменталнији смисао за израз него ли за истину. По њему истину пре свега треба тражити у изразу: и зато су за њега литерат и уметник супериорнији од историчара“¹⁵. Борислав Михајловић је много полагао у стил, у реченичну форму, начин на који ће нешто рећи. Код њега често наилазимо на игре речи, алегоријски обојене исказе. „Ово двоглаво сазвежђе наше савремене младе поезије у кратком временском року од свега неколико година заблистало је таквим продорним сјајем да је већ сама околност што нема човека блиског литератури који није принуђен да се одреди према њима благонаклоно или негаторски - сведочанство њихове ефикасности“¹⁶. Будући да велику пажњу посвећује формалном аспект, код Михиза је често занемаривано чињенично стање на уштрб начина казивања. Есеј о Попи и Павловићу конципиран је цео на супротстављању два песника- њихових стилова, песничког света и односа према читаоцу. Стиче се утисак да је понекад, да би одржао утврђен контраст међу песницима, појединости преувеличавао. То и он сам напомиње у истом есеју: „Тако изгледају, виђени брзо, неки елементи ова два песника, префорсирани овде понекад за љубав чисте антитезе (курзив С. Р)“¹⁷.

Двојици поменутих песника Михиз даје велику улогу у историји српске књижевности, онакву какву су у модерни имали Дучић и Ракић, односно, Црњански и Растко Петровић у оквиру авангарде. Годинама касније, показало се да је Михизов суд, изречен у тренутку стварања Попе и Павловића, био умногоме тачан.

Као што сваку епоху обележе имена неколико песника, тако се и

¹³Љубиша Јеремић, „Брза и прегледна реч Борислава Михајловића Михиза“ у Други о Михизу, Београд 1998: Стубови културе, 21.

¹⁴Борислав Михајловић Михиз, *87 песама Миодрага Павловића*, Нав. издање, 155.

¹⁵Мирослав Егерић, „Критика шарма и изненађења“ у *Други о Михизу*, Нав. издање, 13.

¹⁶Борислав Михајловић Михиз, *Једна паралела: Васко Попа - Миодраг Павловић*, Нав. издање, 325.

¹⁷Исто, 329.

уз њих често помињу имена њених значајних критичара. За предратни период везујемо имена Богдана Поповића и Јована Скерлића. Када говоримо о критици у оквиру авангарде можемо поменути имена Исидоре Секулић, Марка Ристића, Милана Богдановића. Послератни период обележио је рад Зорана Мишића. Уз њега се често помиње име Борислава Михајловића. Будући да су писали у исто време, да су обојица бранили поезију Попе и Павловића¹⁸, природно је да се позабавимо њиховим односом.

Као критичар, Мишић је махом писао о поезији и њеним проблемима. Михајловић се није жанровски ограничавао – подједнако је писао о прози, као и о поезији. Михиз је био окренут националном, а Мишић више европском¹⁹, тачније, српску поезију о којој пише посматра у европским оквирима²⁰. Речено је већ да се Мишић у многим есејима бавио проблемом поезије и теоријски их разматрао. Михиз се ограничавао само на интерпретацију дела, без додатних теоријских развијања ставова. Године 1954. Михиз је написао приказ Мишићеве књиге *Реч и време*. Михиз не говори пуно о самој књизи, већ је њено објављивање више повод да говори о критичарском позиву и самом Мишићу. На почетку подвлачи велику разлику између себе и Зорана Мишића. „И пријатно ми је и нелагодно у исти мах да разматрам, да судим човека тако блиског по струци, тако различитог по путевима своје мисли, са ким ме блиско веже еснафска (не) солидарност, а разједињују сви они тренуци у којима смо гледајући пред собом исти објекат видели толико различитих ствари“²¹. Оно што види као Мишићев недостатак су управо тачке у којима се ова двојица разилазе. Наиме, Михиз замере Мишићу његову затвореност за ширу читалачку публику. „За онај мали број његових читалаца који знају проблеме о којима расправља, његове популаризације и дидактичке екскурзије су баласт његових текстова. За оне којима би извесно објашење поезије било изванредно корисно текстови Зорана Мишића па и његова објашњења су одвише непопуларна, летимична условна и релативна, тако да су практично неупотребљива“. У овој краткој напомени уочавамо критичарски кредо Борислава Михајловића. Критика би требала да објашњава књижевност, да буде од користи читаоцу и да му олакша анализу текста. Сам Михиз је тежио томе. Пишући критику, допадљивим стилем, прозирно алегоријским исказима трудио се да успостави контакт са читаоцем и да му олакша

¹⁸Света Лукић напомиње да критичара Зорана Мишића не би било да није било Попе и Павловића (Види: Света Лукић, *Мишићева одбрана поезије у Зоран Мишић*: Зборник, Београд 1978: Нолит)

¹⁹Види: Славко Гордић, „Записи о Бориславу Михајловићу“ у *Слагање времена: преиспитивање критичких приступа*, Нови Сад 1983: Матица српска.

²⁰Михиз у овој књизи ретко помиње стране ауторе. Изузетак је приказ књиге Михајла Лалића *Зло прољеће* у чијем уводу Михиз упоређује српску и савремену француску књижевност (Види: Борислав Михајловић Михиз, *Зло прољеће* Михајла Лалића, Нав. издање)

²¹Борислав Михајловић Михиз, *Зоран Мишић: Реч и време*, Нав. издање, 233.

само читање. Његов циљ је била широка читалачка публика, па самим тим, није био студиозан. Михиз уочава Мишићеву везаност за страну књижевност. Такође, наводи став који касније постаје опште место, реченица којом се најчешће започиње прича о критичару Мишићу: „без Миодрага Павловића и Васка Попе и свега оног што стоји између њих никада не би било ни правог Зорана Мишића“²².

Видели смо у општим цртама на који начин се разликују двојица критичара. Наводећи неке од Михизових особености, сетићемо се још једног нашег значајног критичара - Јована Скерлића. Борислава Михајловића и Скерлића не повезује само везаност за националну књижевност²³, већ и сличан стил писања, то јест, слично схватање критике. Ево шта Милан Кашанин говори поводом Скерлића: „Историчар књижевности и критичар Јован Скерлић је колико узгред толико често давао своја мишљења о књижевности, о писцима и о књигама. Кад каже књижевност, он не мисли толико на стваралачки колико на идеолошки и просветилачки њен карактер, и више има у виду оне који читају но оне који пишу. Он не тражи одабране него масовне читаоце, и није за дубину, већ за ширину, ма о чему се ради“²⁴. Умереност на читаоца, широку читалачку публику, не залажење у дубину одликује управо и Михиза као критичара.

Бавећи се књижевном критиком, читалац уочава одређене блискости између критичара исте или различитих епоха. Међутим, често нам се та сродност указује посредно. Писање о критици других објављује се као огледало сопствене поетике. Пишући о књижевности, Михиз је „увер више хвалио него кудио, сматрајући, као сваки истински критичар, да афирмација вредности књижевног дела у критици начелно односи превагу над негацијом“²⁵. И када је критиковао, Михиз је био благ, и увек је након покуде настојао да похвали. Један приказ у оквиру дела Од истог читаоца, се издваја по другачијем, оштријем Михизом приступу делу, директној критици у којој се осети јасно ниподаштавање писца. То је приказ кога налазимо под насловом Инспирисаност и неинспирисаност у критици, поводом нове књиге Живка Милићевића. Михиз није коментарисао целу Милићевићеву књигу, већ само онај део у ком је критикована Исидора Секулић. Овде, Борислав Михајловић брани Секулићеву од критике Милићевића, говорећи да је она „примитиван, антилитераран буквализам уперен против стила, против изнијансиране мисли, против литературе“²⁶. Користећи се као и обично цитатношћу, Михиз дугим наводима из Милићевићевог есеја поткрепљује неоснованост његових закључака. На крају, он закључује да је негативан поглед на

²²Исто, 235.

²³Види: Славко Гордић, Нав. дело.

²⁴Милан Кашанин, *Сусрети и писма. Пронађене ствари*. Мисли, Београд 2004: Завод за уџбенике и наставна средства, 288.

²⁵Михајло Пантић, „Повратак критичког субјекта“ у *Други о Михизу*, Нав. издање, 55.

²⁶Борислав Михајловић Михиз, *Инспирисаност и неинспирисаност у критици*, Нав. издање, 303.

дело Исидоре Секулић последица „јаловости и литерарне стерилности нашег факултета књижевности“ по коме се за критеријум узима свет чињеница и окамењених мерила која не могу схватити „праве креативне сараднике литературе“²⁷. Михизово оштро обрушавање на Милићевића је можда последица велике љубави према Секулићевој као критичару и есејисти, његовог поистовећивања са њом. Писање о неком често открива наше сопствене склоности. По чему су слични Борислав Михајловић и Исидора Секулић? Обоје критичари импресионистичког кова, негују својеврсно литераризовано писање критике која често и надилази своју првобитно потребу коментарисања туђег дела и постаје и сама мало уметничко дело. Сетимо се само како је *Проклета авлија* Михизу била за богату рефлексију о митском и о вечном. Њихова амбиција није била стварање нове књижевне теорије и историје књижевности, нити мењање доминатних мишљења наше традиције²⁸. Исидора је готово увек одвајала приватну личност од личности писца. Михиз то није радио. У својим критикама „непрестано се враћао на живот песника и стиховима тражио порекло у корену песникове пустиловине“, податком из живота осветљавао је књижевни текст²⁹. Секулићева је разликовала појмове списатељ и уметник, односно појмове списатељ-критичар и уметник-критичар. Први су они који у тумачењу полазе од реалности и истине и спрам њих тумаче уметничка дела. Други су они који уметност надређују реалности или је разматрају паралелно са реалношћу. „Секулићева је нагињала овој другој групи“³⁰. Можемо исто рећи и за Борислава Михајловића који на једном месту каже: „уметничка дела су та која одређују боју једне литерарне епохе, њене особине и теорије, а не обрнуто“³¹. Исидора, је наиме, у одабиру тема била много шира - у својим есејима обухватила је теме из српске али из светске књижевности - античке, руске, скандинавске, енглеске, италијанске и француске књижевности. „Мало ко је у нашој књижевности у стању да мериторно прати Исидору Секулић, тог најобавештенијег нашег писца ево већ четири деценије, по свим пространствима од антике до јуче, којој су сви одреда били блиски, фамилијарни великом читачу и великом радозналцу Исидори Секулић“³², каже Михиз о Исидори.

²⁷Исто, 306.

²⁸Види: Славко Леовац, *Књижевно дело Исидоре Секулић*, Београд 1986: Вук Карацић.

²⁹Булатовићеву наклоност ка мрачном и морбидном Михиз тумачи као последицу Булатовићевог тешког детињства- „Шта је видео тај млади писац чије је детињство прошло у тами и диму једне окупације, чија је младост текла у подрумима и подземљу велеграда, чији су танки нерви најједном прсли“ (Борислав Михајловић Михиз, *Миодраг Булатовић, Баволи долазе*, Нав. издање, 368)

³⁰Славко Леовац, Нав. издање, 180.

³¹Борислав Михајловић, *Владан Десница: Прољеће у Бадровцу*, Нав. издање, 332.

³²Борислав Михајловић Михиз, *Инспирисаност и неинспирисаност у критици*, Нав. издање, 301.

Због великог знања и широког распона тема, Исидорини текстови траже упућену и одабрану читалачку публику.

Занимљив је приказ збирке приповедака *Баволи долазе* Миодрага Булатовића. Занимљив утолико што се Михизов суд о Булатовићевој књизи поклапа са Цацићевим судом о Булатовићу објављеном четири године касније. Наиме, у литерарном свету Миодрага Булатовића Михиз уочава својеврсну неприродност. Писац по сваку цену жели да створи алегорију и управо из те његове жеље, која овде била већа од пишневог умећа, створена је та неприродност. „Писац је хтео вертикалу. Крупну, свеједно што је црна, страхотну, свеједно што је у својој основи презрива. Ту је и слом, стравичан слом Булатовићеве књиге (...) Степен деструктивности његовог света је пренамеран и прејак дозирањ”³³. Готово исто то говори Цацић поводом Булатовићевог романа *Црвени петао лети према небу*. Ауторов покушај да створи вертикалу постао је „наметљив и исфорсиран“. „У тежњи да осмишљава почео је да обесмишљава“³⁴. Суд обојице критичара поводом различитих књига једног аутора се поклапа. Обојица уочавају велику пишчеву тежњу да оствари симболички подтекст дела. Немогућност остваривања замисли овде је довела до уочљивог недостатка по обојици.

У својим кратким приказима, Михиз је често успевао да уочи основну одлику одређеног књижевног дела, особеност, по којој ће се касније то дело памтити. Видели смо на који начин је окарактерисао Булатовићево дело. Пишући о збирци приповедака Владана Деснице *Прољеће у Бадровцу*, Михиз понавља пише о пишчевим дигресијама. Када говори о дигресијама, не подразумева дигресије на реченичном нивоу, већ дигресивност на нивоу фабуле. Дигресивност касније постаје основна одлика Десничиног најпознатијег романа *Прољећа* Ивана Галеба, његов главни конституент. Фабула у овом роману готово да и не постоји, мотиви се повезују асоцијативно, у центру је јунакова свест. Иван Галеб се присећа догађаја из свог живота и они су му повод за одређене рефлексije које се асоцијативно везују једна за другу. Отуда и утисак хаотичности који повећава појава честих дигресија. Сам приповедач романа *Прољећа* Ивана Галеба на једном месту у роману открива своју поетику: „Суштина приповедања је у дигресијама, не у нити“³⁵. Ево шта каже Михиз о Десничиној збирци приповедака, а што се може применити и на *Прољећа* Ивана Галеба: „Тешко ми је, после ове сасвим летимичне заиста новинске дигресије у једну озбиљну тему да замерим Десници дигресивност и епизодичност његове композиције новеле. Једним помало манирисаним поступком он обично отпочне своју приповетку из једног животног тренутка свог главног јунака и онда ретроспекцијом или чистом епизодом

³³Борислав Михајловић Михиз, *Миодраг Булатовић: Баволи долазе*, Нав. издање, 371- 372.

³⁴Петар Цацић, „Црвени петао - перната апстракција и поезија“ у *Из дана у дан*, Нови Сад 1962: Прогрес, 69.

³⁵Владан Десница, *Прољећа Ивана Галеба*, Београд 1963: Бранко Ћоновић, 251.

скреће од своје теме онамо куда га повуче нека споредна личност, реминисценција, детаљ. То причање је увек занимљиво, пуно, сито, али који пут збиља делује дигресивно до мере утиска о произвољности, чак случајности избора где ће приповетка ударити у страну. Срећом, Десничини повраци су увек у матицу теме³⁶.

У *Књижевним разговорима* Михиз говори о развоју српске књижевности. Литература је слика живота једног народа, каже Михиз на почетку овог есеја³⁷. Шароликост праваца и послератне књижевности јесте последица тога да „још нису иживљени сви облици живота који који рађају одређену књижевност“³⁸. Услед дуговековног ропства под Турцима, наша култура била је замрзнута на тачки развоја који је достигла у средњем веку, а потом, приморана да у деветнаестом веку, по ослобођењу, досегне тачку модерности. Докле год наш живот буде носио такве противречности, и у књижевности постојаће слојевитост и разноликост. На овом месту Михиз најотвореније говори о тада актуелном сукобу традиционалиста и модерника. „Модерно или класицистичко - то је подела која може и треба да се изврши, али она данас не пресуђује аутоматски вредност једног дела“³⁹. Овде критичар Михиз открива спрам којих критеријума можемо одредити вредност дела. По њему, дело мора у себи носити уметничку истину, односно, бити повезано са тлом где је настало и временом у ком је настало⁴⁰. Пред песником стоји захтев да служи истини. Стога, таленат није пресудан у формирању велике песничке фигуре. „Дединац је увек био више песник од Јанка Ђоновића, али је и Десанка Максимовић то несравњено више од Тодора Манојловића. Притом, то ни изблиза није само питање талента“⁴¹. И на овом месту се можемо присетити Јована Скерлића и Исидоре Секулић. У својој студији о Шантићу, Скерлић говори о искрености као великој вредности Шантићеве поезије. На то му Секулићева годинама касније одговара студијом *Песници који лажу* чији сам наслов указује са којим аспектом Скерлићевог учења, а тиме и посредно Михизовог, она полемише.

Други сегмент есеја *Књижевни разговори* има поднаслов *О једном утицају стране књижевности на нашу*. Посезање за идејним и формалним решењима европске књижевности јесте такође у вези са ванкњижевним фактором - „немајући времена да сама произведе свој развој и измисли до краја и доживи све етапе, она се обазире око себе и тражи одговарајуће решење за потребе свог књижевног стваралаштва“⁴². Иако су били усмерени на друге књижевности, задатак писаца није био нимало лак - да не би дошло до пуког епигонства, било је потребно позајмљено прилагодити нашим доживљајима и нашем

³⁶Борислав Михајловић Михиз, Владан Десница: Прољеће у Бадровцу, Нав. издање, 336.

³⁷Борислав Михајловић Михиз, *Књижевни разговори*, Нав. издање, 158.

³⁸Исто, 160.

³⁹Исто, 160.

⁴⁰Исто, 160.

⁴¹Исто, 160.

⁴²Исто, 163.

језику. Како би странај књижевности вратили дуг позајмљеног, наши писци треба да се окрену традицији као следећем извору инспирације.

У трећем сегменту *Књижевних разговора* Михиз проговара о проблему књижевне критике код нас. Као што је развој српске књижевности у вези са факторима ван ње, тако су, по Михизу, наши критичари допустили да ванкњижевни фактори утичу на садржај и развој критичарског посла. Наша критика постаје сукоб личности, а не сукоб идеја. И докле год је критика овако ограничена, ни књижевност се не може развијати правилним током. Закључни део Михизов есеја представља отворен позив за напуштање оваквог модела. „Да већ једном нестане, и као врста и као јединка, књижевни човек који туђ успех сматра својом сопственом увредом“⁴³.

Борислав Михајловић говори и ондашњем стању изучавања српске историје књижевности. Повод за то била је објава књиге Вида Латковића *Чланци из књижевности*. Проблем књижевне критике по њему је у томе што су историчари књижевности махом концентрисани на чињенице и застарела мишљења. Наши историчари робују устаљеним идејама и општим местима⁴⁴.

Читање *Проклете авлије* критичару Михизу дало је повод да говори о општости Андрићевог дела. Иако је временски и просторно ситуирана, као и готово свако Андрићево дело, за Михиза ова новела, како је жанровски одређује, је најпре прича о општем и универзалном изречена кроз судбину појединца, Ђамила. „Андрић у исти мах наткриљује, надвладава тренутак и место и главну снагу свог удара преноси увек тамо где човек, психолошки и медитативно живи сам, вечит, без географских координата и временских променљивости“⁴⁵. Овакво Михизово тумачење је можда у опреци са неким Андрићевим схватањима. Наиме, у књизи посвећеној проучавању поетике Ива Андрића, Иво Тартаља једно поглавље насловљено *Алегорија и антиалегорија* посвећује управо тенденцијама критике да уопштавају поруке књижевног дела. У уводном делу поглавља, Тартаља се бави посветама које писац оставља разним читаоцима на почетним странама романа. Једна од њих је и позната посвета студенткињи Драгани Петронијевић -

„Драгани Петронијевић,
Са поруком да све авлије
Овог света нису проклете“⁴⁶

Наиме, он уочава да „у свим тим посветама пада у очи тежња за најширим уопштавањем одређених појава кроз игру алузија управљених на наслове књига. У сва три случаја⁴⁷ уопштавање се врши речима - све...овога света. Само, док је у вези са насловима

⁴³Исто, 171.

⁴⁴Види: Борислав Михајловић Михиз, *Др Видо Латковић: Чланци из књижевности*, Нав. издање.

⁴⁵Борислав Михајловић Михиз, *Иво Андрић: Проклета авлија*, Нав. издање, 296.

⁴⁶Иво Тартаља, *Приповедачева естетика*, Београд 1979: Нолит, 164.

⁴⁷О другим двома посветама видети у Иво Тартаља, Нав. издање, 165.

туђих књига најшире уопштавање је бивало афирмисано, сада, у вези са насловом властитог дела најшире уопштавање бива искључено. Писац овде наступа као да се противи давању прешироког смисла књижевном делу⁴⁸. Михизово схватање није усамљено у критици. Многи други су подвлачили опште и митско у Проклетој авлији (Зоран Гавриловић, Милош И. Бандић, Велибор Глигорић⁴⁹). Уколико узмемо у обзир Тартаљино тумачење појединих Андрићевих исказа, видећемо да је Борислав Михајловић, из пишчевог угла можда отишао предалеко.

„У новинарству је главно чврсто ударати“⁵⁰. Чини се да је својим стилем, кратком и бритком речју, нагомиланим фразама Борислав Михајловић радио управо то - чврсто ударао. Његове реченице су дугачке, али у њима најчешће постоји само један предикат, док су остало све придеви који описују особености анализираног дела. Међутим, упркос оваквом стилу, овај критичар није стајао као боксер наспрам дела које тумачи⁵¹. Напротив, његова критика често може послужити читаоцу као својеврсно упутство за читање, допуна уз тек прочитано дело. И тиме он остварује захтев којем је тежио бива од користи читаоцу и олакшава му тумачење текста. Борислав Михајловић је показао „како књижевна критика може да живи присно и нераздвојно са књижевношћу“⁵². Будући да је више полагао у стил писања, као што је већ речено, Михиза ћемо можда више памтити по неким његовим фразама, а не по судовима које је изрекао. Опет, истим тим стилем који је окарактерисан као стил „дневног критичара, журналисте“⁵³ Михиз је успео да забележи и дочара нам атмосферу на српској књижевној сцени друге половине двадесетог века.

⁴⁸Исто, 165.

⁴⁹Исто, 166.

⁵⁰Петар Џаџић, *Нав. дело*, 195.

⁵¹Изразом да је критичар „боксер поред песника“ Џаџић описује Велибора Глигорића (Види: Петар Џаџић, „Сабрана дела Милана Богдановића“ у *Из дана у дан*, Нав. издање)

⁵²Предраг Палавестра, „Пријатељ књижевности“ у *Други о Михизу*, Нав. издање, 49.

⁵³Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд 1983: Нолит, 650.

Бранко СТОЈАНОВИЋ

МРКО И НЕУМОЉИВО – МЕКО А НЕПОТКУПЉИВО
(Белешке уз Ногове књиге)

Од када је пригрлио начело „бекство од писања”, на које нас виšekратно подсећа и у дневничкој, мемоарско-есејистичкој, репортажно-путописној и аутопоетичкој књизи *С мене на уштап*¹ (Мала библиотека Српске књижевне задруге, Београд – Источник, манастир Милтон из Торонта, 2014), песник, есејиста и прозни писац Рајко Петров Ного почео је да објављује књигу за књигом, тако да то прокламовано начело у његовом случају као да значи: *бекство у писање*. Кад се једном пожалио Капору (1937–2010) да пише све теже, Момчило га је индискретно упитао: „А јеси ли можда размишљао о томе да промениш занат?” Не зна се шта је писцу *Зелене чоје Монтенегра* тада одговорио Ного – а одговорио му је сигурно у стилу „танте за танте” – али се зна да је, после поетске прозе *Јечам и калопер* (2006), редом, објавио књиге: *Не тикај у ме* (2008), *Човек се враћа кући*, изабране и нове песме (2010), *У долу шушти јечам: Девет строфа једне повести* (2013); *Сонети и поеме Скендера Куленовића* (2010); *Запиши то, Рајко* (2011), *Запиши и напиши* (2011, 2013). Толико о бекству од писања, тј. о бекству у писање. Пре би се рекло да је то бекство од писања поезије, не од писања као позива. Наиме, познато је да Ного под писањем/стварањем углавном подразумева писање поезије, док све остало – критику, есеј, монографију – сматра „затишјима између двије пјесме, пустошима и празнинама, општом небитницом” – како је написао у предговору књизи *Јеси ли жив.* „Порезаћу се ако узмем оловку. Ослепећу од белине хартије. Нисам навикао да по пространој белини шипчим пешке. Пишем ово кад не могу стихове да пишем, а стихови су једино вредни узимања оловке.

¹Сматрајући да је везник *на* у изразу *с мене на на уштап* (са значењем ретко, врло ретко) испустив, јер му се чини да је редундантан ([енгл. redundant] небитан, сувишан, излишан, прекомеран, који се може занемарити – Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, 1980, стр. 786), Ного га је у наслову изоставио: *С мене на уштап*. Језикословци мисле да овакви, окамењени изрази, нису подложни никаквим иновацијама ни изменама.

Мамузам, дакле, поспаност, бавим се гимнастиком мозга, да се не улењим сасвим”, записао је (13. марта 1998) у овој књизи, у тексту „Ој поточе, велики путниче” (13); „Читам, а страсним читањем бежим од писања, од папира” (10. јануар 2000, стр. 181); „Након десетак месеци бацио сам поглед на неколико последњих страна ових записа. таман толико ништа у овај либар нисам уписао ” (19. децембар 2000, стр. 197). Речју, вођење дневника (видећемо и каквог) за Нога је истовремено и вид терапије и вид самопозлеђивања.

„Нема куда ме није било, а што сам тамо ишао, не бих знао рећи. Ено ме у Кини, на другој планети, где ми се само једне ноћи учинило да ово овде има везе са оним тамо, да има нешто што нас макар суматраистички веже. У сан ми је дошао *Буда од жада*, који се претапао у Христа па опет враћао у Буду, а над њима наопако обрнут месец и месечина која жеже. У сну сам очаран да је то ваљда исти месец који сја и над Боријама, изнад Виловог дола, само тако наопако окренут више личи на ужарену потковицу”, читамо у овој књизи (стр. 15–16). Прозорљив, преосетљив („*Осјетљив ко магнет, као виолина*”, како је певао у песми „*Прољеће*”, *Зимомора*), аутор на многим страницама ове књиге пише репортерски живо, наративно убедљиво, лирски полетно. Међу многобројнима, видети нпр. поглавља с насловима: „*Цефердари и пејцери*”, „*У ледну сам се кошуљу обуко: Невесиње via Горажде*”, „*Ни сахрану ћаћи ниси платио*” – све из целине „*Година 1998*”. Такав је и у свим другим (поглављима); уосталом, из читаве књиге јасно се види да то пише неко чија је морална доследност осведочена (јер је деценијама доказивана, и потврђена, „зарађена”, како сам каже), због чега је највише и најчешће опањкаван и денунциран од недаровитих и свакој власти оданих скрибмана. Нажалост, понекад и од талентованијих некарактера, са „суварком уместо кичме”.

Истина је, међутим, да се Ного дуго опирао да „екерманише”, да, балзаковски, буде „секретар друштва и историје”, о чему је писао у књигама *Запиши то*, *Рајко и Запиши и напиши*. Али један од разлога зашто ништа од тих фабула – с изузетком неколико песама – није записивао у ратовима деведесетих, када је, обилазио српске војнике, рањенике и децу чији су очеви погинули за српску ствар, увек им носећи дарове из Србије, садржи се и у моралној осетљивости овога песника. С тим у вези, он (16–17 стр.) пише: „(...) сувише је скупа и крвава ова стварност да бих је у белешкама у било какву форму утонио... Неће ми рођачки бол и патња бити рудача од које ћу језичким испирањем низати перле... Кад нас тамо угледају, они се понадају да их Београд није заборавио. А ми немамо срца да им кажемо шта о њима, а, богме, и о нама *део Београда* (италик је наш – БС) мисли, шапуће, а све чешће и гласно говори.”

Основна (спољна) разлика између Ногових белетризованих сећања у књигама *Запиши то*, *Рајко* и *Запиши и напиши* (обе 2011) и књиге *С мене на уштан* јесте што су чак и године у оним првима махом оквирне, саопштене песничком, помалом дучићевском формулом (из *Царских сонета* или из *Дубровачких поема*): *године, сад свеједно које*; док су у овој последњој, како је то и обичај у дневницима, наведени дан, датум и година. У двома раније објављеним књигама већ из наслова

најчешће је било видљиво ко су јунаци, протагонисти тих записа, а тако је, истина ређе, и у овој књизи: „Андрић”, „Стеван и Матија”; „О Михизу, о швајцаризацији Босне, о рођеним Београђанима”, „О гуслама, о Моцарту, о Црњанском и сузама” – „Година 1998”; „О Јовањдану код Капора, о Николи Каваји”; „О Дучићу, Андрићу и Црњанском” – „Година 1990”; „О НИН-у, Момчилу и још понечему”; „Побелели гавран Ранко Јововић и Дукљани”, „Дучићев повратак” – „Година 2000”, итд. Право обиље имена, знаних и мање познатих, очекује нас у текстуалном густошћу књиге. Поред тих имена књигом дефиљује и мноштво неименованих статиста живота с којима се песник – разним поводима – сусретао на путовањима по Србији и Српској, и то у годинама када је све српско прво било бомбардовано, уништавано, па потом стигматизовано – споља и изнутра, „од зла домаћег”. Мада је стигматизација Срба претходила бомбардовању.

У првим двома књига, сем у два-три изузетка, кад је реч о именима која се помињу, није било „заштићених сведока”, у овој – фигурирају час неки (данас врло важан) Шифоњер из Републике Српске, час писац-политичар, чији роман једна обожаваљка именује речју *Чакија*, час Џорџ Волкович, професор Београдског универзитета, с којим се Ного споречкао на слави (разлог зашто слична места, уз два-три изузетка, редовно избегавам!), час двојица других професора Београдског универзитета. Али, ако нису именовани, ови Ногови антагонисти (по карактеру, схватању живота, књижевности или по тумачењу стварности и разумевању политике...) ипак су препознатљиви, јер су пластично портретисани, а писац се потрудио да читаоцу понуди штиво не само с мање-више јасним алузијама него и са кључевима за дешифровање благо шифрованих имена и ликова. А то му, опет, дође као да их је и „иментовао”. А ако се, лукаво, и „не препознају” у овом с мене па на уштап вођеном „деловоднику”, лако би се могло догодити да их, у другом (знатно проширеном) издању књиге, препозна сам „деловођа” ових записа, а онда ће бити: спасавај се ко може. Разуме се да је ово шала, јер је познато да Ного – после сукоба са Маком Диздаром – не одговара ни својим критичарима ни клеветницима. А ако се евентуално одлуче за усмену комуникацију с писцем, сами преузимају ризик да им тек тада по стварним заслугама буде саопштено оно што је у књизи тек наговештено. Упркос томе, књига *С мене на уштап* није никакав Ногов *мој обрачун с њима*, него, добрим делом, и аутообрачун. Истинољубив, писац ни себи штошта не (о)прашта. Сем алкохола, јер алкохол му није дао да живи у подаништву, у лепљивим, кетманским загрљајима, којих се гнуша. И кад га обори, алкохол га је усправљао. И зато: чаше горе и живели! (Један сарајевски сликар, у времја оно, говорио је да пије „из зв(ј)ерских разлога”. Када се прве две речи изговоре, због додира два гласа з у синтагми, они се „слију” у један глас з, па се чује само: „из в(ј)ерских разлога”. У писању ова се појава – зове се сантхи – не обележава, јер је наш правопис не допушта. Сликарскривени закључак: пијанство је нешто као религијски, као песнички занос.)

Песник је, од 1998. до 2002. године, бележио (и у ову књигу из либра преписао, како сам каже) оно што му се чинило да мора

бити забележено, као да полаже рачун себи, и никоме другом, што је, знамо, и најтеже. А избор лексеме *либар* (уместо више конкурентних лексема) асоцира на речи (Јова Маркова Џиновића, некадашњег радника на градњи Суецког канала) с почетка *Знакова поред пута*: „Сваки ти је враг у моје либро записан”. У сличан либар (а од исте речи потиче архаизам *либро*) и Ного је записивао оно што је било вредно помена, али и животодајне ситнице, а потом је либар затурио. Народски речено, забаталио. Да му се врати, подстакао га је „кинески писац” Даба Шон², чијим се речима и отвара ова, по много чему ретка, књига: „Пиши истиниту причу свога живота... Па то би били пре неки мемоари него роман. Па нека, сви су романи помало дневници, мемоари, а мемоари романи, сећања и машта, 'ремоари', мемоари фантасте. Пиши ситнице, ми смо саздани од ситница, али густо, да не дува ветар кроз реченице.” Твореницом *ремоар*, која је настала као плод необичног, песничког укрштања и преливања семантичког поља речи *мемоар* и *роман*, Ного је (описно, преузетом, посвојеном досетком) жанровски одредио своју књигу. Подсећам да и неке друге његове књиге имају каткад прецизне, каткад описне жанровске ознаке: „венац сонета” (*На капијама раја*, 1994); „балада” (*Лазарева субота*, 1989); „триптих” (*Недремано Око*, 2002); „по (не)сигурном сећању и поузданом читању” (*Запиши и напиши*, 2011); „глас” (*Јечам и калопер*, 2006); „девет строфа једне повести” (*У долу шуити јечам*, 2013), што је све вид аутопоетичке/књижевнотеоријске самосвести ауторове, али и својеврсна упута за читање. („У време које није много марило за форму, нашао се један за кога се чинило да према форми има најмање обавеза, да форми укаже највеће поверење. Тако је Рајко Ного нашао за себе капу. И мада форма нема народности, није без неке говорено о народности форме”, изговорио је Матија у седмвратој Жичи 2003. године, на додели *Жичке хрисовуље* Рајку Петрову Ногу.)

Али, иза „Упутства за писање и читање”, готово да дођем у искушење да уместо *иза* напишем *испод*, налази се још један, можда и важнији, општији, лирско-контемплативни текст „Нема спаса”, у коме се песник директно обраћа човеку (као родном, генеричком појму): „Ај, колико си непочинстава починио, човече. Како си се раскошно обрुкао” (стр. 7). Тај коме се Ного на почетку обраћа јесте човек који производи вишак историје. То је човек краја XX века. И краја миленијума, а *На крају миленија* је књига Ногових изабраних стихова, с предговором Марка Вешовића објављена у Сарајеву, 1987. године. Први стих те песме – „Мандркнуо је кантар / Над оним што бијасмо” – на време је препознао „шта ће с нама бити напоследку”. У наставку тог прошлог текста, подтекстуално актуализујући појам „застарелости човека”, Ного се, директно, обраћа Богу. „Који нас

²Испод криптоимена Даба Шон, насталог од анаграма Да Баш Он, провирује аутор „лаког шаљивог комада” *Ова ситовација*, песник и хашки сужањ Радован В. Караџић, односно др Драган Давид Дабић у време док је измицао потерама. Дакле, онај текст којим се отвара *ремоар* С мене на уштап, највероватније је преузет из романа *Чудесна хроника ноћи* (Игам, Београд, 2004).

је остављао. Кога смо још чешће остављали.” Поента овог лирско-мисаоног записа ипак није у речима: „Нема спаса ни склада. Јер нема отклика ни бруја”, него у оним другима: „А та светлосна вест још није стигла до нас. Али стигнуће.” Бог је тај који нас „незаслуженом лепотом рањава и постићује”. Иако та лепота, у наставку књиге, ипак неће спасти свет, него суза. Дечја, невина. (Скривени интертекстуални „разговор” са Достојевским.)

Овај (уводни) запис и онај изводни, с краја књиге – „И Сунце се понавља” – композиционо, као прстен, уоквирују све оно што је стало међу корице књиге *С мене на уштан*, моћно окупљајући и накнадно семиотизујући многе (песничке, прозне и есејистичке) слике из ранијих Ногових књига, а најупечатљивија је веза са триптихом *Недремано Око* (2002). Сам наслов песме у прози („И Сунце се понавља”) функционише и као врста аутопоетичког исказа: одозго, са неба, гледа нас божје, а одоздо, са земље, „двојничко око песниково”, оно из песме „Разроко”. Уводни и изводни запис, са текстуалним целина између њих, као да читава књигу обogaћују једном преображењском сенком: ово је могао бити и роман, не претежно ремоар.

Поводом књига *Запиши то*, *Рајко* и *Запиши и напиши*, на које се *С мене на уштан* природно ослања и са којима се тематско-мотивски ту и тамо дозива, критичари су били сагласни да је реч о ванредним литерарно-документарним сведочењима, али, можда и стога што нису успели да пронађу прецизније принципе класификације (мада су се својски трудили), и нису шкртарили при жанровском разврставању ових хибридних књига, које су, с разлогом, одређиване као: књижевни фељтон; мемоари; романирана аутобиографија (о другима); приповедно-есејистичка проза са јаким лирским валерима; књижевно-есејистички портрети мртвих и двојице живих писаца; паралелна (лична) песникова књижевна историја савремене српске књижевности између 1970. до појављивања ових књига (2011); панорама догађаја и призора из пишчевог приватног, али и (из) друштвеног живота. Све то, истовремено, биле су ове књиге, које су – иако писане у пуној песниковој зрелости – на типично ноговски, младалачки и полемички делатан начин размицале жанровске границе, али су истовремено – ето још једног за Нога типичног парадокса – мириле све те супротности песниковог бића, карактера и темперамента, уравнотежено, каткад и помирљиво, врхунећи у зрелости (језичко-стилске и мисаоно-садржајне артикулације), која је, уз пишчев одрешић, резолутан став и његову вишедеценијску (моралну) доследност, ипак све.

Тај „жанровски симултанizam” и обличка сливеност-синкретизам карактеришу и књигу *С мене на уштан*, која је најближа врсти (песничког, књижевноуметничког) дневника, као мешовите књижевне врсте. Али како и којим поводима писаног дневника? – то су питања на која би требало наћи ваљане одговоре. Они, ти одговори, налази се у природи текстова које Ного исписује разним поводима, оквирно означенима годинама у којима су настајали: 1988, 1999, 2000 и један текст из 2002. године, док целина „Беседе” окупља двадесетак пригодних текстова изговорених разним поводима, од 1999. до 2013. године. (Само један од њих, „Име је судбина: О Новаку Милошеву,

о Марку Миљанову” из неког разлога није јавно саопштен, али јесте објављен.) У целинама означеним годинама, стиче се утисак да су ти, колико год стварни и болни поводи, ипак вањски одједи унутарњих песникових стања, дугих размишљања, духовних и моралних константи, тако да њему нпр. није потребно да доживи бомбардовање СРЈ, Србије и Црне Горе, да би сазнао какви су стварни циљеви НАТО-а насупрот оним прокламованима, на које се лепе наивни и будале и фукара која се учас идентификовала с агресором. С друге стране, ко мало боље познаје песника, његов живот и књижевно дело, зна да га оно што је до сада написао и те како обавезује да заузме управо оне ставове које упознајемо читајући његову књигу. Речју, ко то зна, може рачунати и са превид(љ)ивошћу Ногових реаговања. Истина, Ного је покатакд замѣтиктавга (*онај који замеће, почиње кавгу, свађалица*), и то више у животу него у књижевном животу и књижевности, али неке појаве он никада није могао да прећути, него је, изазван, принципом реторзије, жестоко узвраћао. А, како је и примећено у једном давном тексту, у „Биљешкама о поезији Рајка Петрова Ного”, он је најопаснији кад је у (друштвеном, историјском) рингу сатеран у ћошак. Ко му је тада најближи, добиће по носу, макар то био и судија у рингу. Поготово ако није судио „по правди бога истиного”.

Чим почнемо да читамо Ногове густе, једре странице, кроз чије реченице заиста не дува ветар, ми више и не размишљамо о жанровској хибридности ових дневника, есеја, беседа, неколико ауторових песама, чак и једног интервјуа („Блицкање у Блицу”), потом и романсираних призора из песниковог живота, али и из наших сивих, умножених живота. При томе једино нам је важно оно о чему аутор књиге размишља, али, још више и пре, и како о свему што је предмет његовог либра зналачки пише, како је наредан свему што га/нас сналази – од бомбардовања до уништавања културних институција у Србији – од петооктобарских збитаја до данас. И, коначно, како многи беспореци бивају различито пропитани у овом непоткупљивом *дневнику несанице*. Пропитани, па потом мушки, разборито и аргументовано разбуцани и смештени тамо где и спадају – на маргину, ако не и на отпад (идеја). Насупрот таквим агресивним призорима, на које је песник одговорио *мрко и неумољиво, меко а непоткупљиво* су портретисани и описани посве други и друкчији *ликови и знамења*, из детињства, завичаја и породичног круга, затим из историје, традиције, културе и књижевности српског народа; ови последњи мотиви и теме су, још једном, осветљени ја(р)ким фаровима Ногових знања, имагинације и стилистике, као контрастав ономе што је пролазно, минорно или варварско (бомбардовање Србије и Црне Горе, 1999). То тамно и данас покушава да се представи као „милосрдни аићео” варвара који контролишу небо.

Сад донекле знамо како, али и даље мало о чему Ного пише у жанровском хибриду *С мене на уштап*, који с књигама *Запиши то Рајко*, *Запиши и напиши* чини *својеврсну трилогију*. То трокњиже радо бисмо читали као једну књигу/у једној књизи. Јер, један давни одговор Владана Деснице – „Све то што ја пишем потиче из једног (истог) лонца” – Ного би с много разлога могао пригрлити и као

властито формотворно начело у обједињавању тих трију прозних целина-прстенова, које на окупу држе песникова личност, тематско-мотивска сродност–испреплетеност–комплементарност и, коначно, јединствена језичко-стилска орнаментика.

Најбоље је да се о томе, макар делимично, јер смо то донекле већ урадили, обавестимо помињући карактеристичне наслове из садржаја књиге, од којих многи почињу локативним предлогом *о*. А на тај начин је компонован Ничеов славни спис *Тако је говорио Заратустра*, са покојим изузетком у Другом и Трећем делу, док у Четвртом и последњем делу предлог *о* имају само два текста („О вишем човеку” и „О науци”).

Ево, дакле, неких од тих наслова, са навођењем године из којих потичу: 1998: „Нећете им се умилити”, „Манастир Фенек, летња Света Петка, Азија, Андалузија”, „Не причај са непознатима”, „Пића се мене спасавала”, „Стид ће ме надживети”, „О Светом Аранђелу, о снегу”, „О Професору и Васковој неозвучености”; (1999): „Неко зламеније”, „Ова ситовација”, „Србија је Бермудски троугао”, „Марс напада”, „Шизела и Смирела”, „И певао је ПВО”, „Прожабуј жабу”, „Ко ће ове небивале призоре меморисати”, „Херцеговина, Херцеговина”; (2000) „Нерукотворене иконе”, „Опет ће Срби истрчати”, „Подземље и надземље”, „Прођи, прођи”, „Дучићев повратак”...

Зато што верујем у читаоца и његове способности да сâм из књижевног дела изабере најлепше или најполемиичније цитате из Ногове књиге и да их упамти, одустао сам од намере да одаберем и цитирам оно што ћу дуго памтити после читања. И чему ћу се, нема сумње, враћати. Књижевно дело је отворена структура и оно се довршава у читаочевој уобразиљи. То као прво, а друго – бојим се, кад бих почео да цитирам, не бих знао нити бих могао да се зауставим. На ту чињеницу само скрећем пажњу. Све што је Ного цитирао – вредно је наше пажње. А оно што ми подвучемо оловком док читамо остаје (као) наш избор.

„Беседе” представљају Ногова обраћања приликом примања књижевних награда, на књижевним, научним или културним манифестација, у распону од 1999. до 2013. године. Тек када се прочита ова целина, у којој је на делу онај најбољи и најречитији Ного из његових есеја, критика и књижевно-културних расправа, постаје јасније зашто је песник у целинама које су претходиле „Беседама” заузимао *онакве* аксиолошке ставове према догађајима, људима и идејама. Управо у „Беседама” ће сваки читалац наћи ако не оправдање а оно објашњење за многе песникове ставове, судове и поступке, јер – за разлику од неких данашњих скоројевића који у покушају затирања и истраге предака и предачког искуства у разним областима покушавају да нађу свој нови идентитет – Ного добро зна да се од традиције ласно отклањати ако си њоме овладао, ако си је усвојио и ако је – у новом времену – наслеђујеш, мењајући је тек за гаму индивидуалног талента, ако га имаш. Као и другим његовим есејима, и овде су, уз чисто књижевне, осведочене вредности Ноговог књижевног писма, до пуног изражаја дошли и језик и етика и естетика. Озвучени песниковим гласом, ови мали, срезани огледи, велики су и по томе што колико о

писцима (или личностима из историје и културе), о којима је Ного беседио, подједнако сазнајемо и о њима и о самом аутору. Остало је да на крају „Беседа”, на месту које је, уз почетно место књиге, и интонационо и садржајно-синтаксички повлашћено, прочитамо „Утеху Његошеву: Може ли ’истрага предака’ наудити Његошу” па да из прве реченице тога текста – „Ова је драма почела на Косову” – схватимо да последње реченице тога текста законито гласе: „А хоће ли се као трагедија окончати у Подгорици и Београду, не зависи само од Косоваца...” Овај Ногов либар, вођен с мене па на уштап, о чему год да је ту и тамо писан, говори о стварима првима и последњима. Остало је ћутање, које је сигурност тек пошто, капоровски, бећковићевски и ноговски, пробеседимо о свему о чему смо дуго мислили. Онако како смо, без аутоцензуре, мислили. Душманима у инат. А да поетику својих *беседа* пре тога, попут Ного, саопштимо у тексту о Матијиним беседама о очинству и синству. Сва српска књижевност, рекао је Ного, мање-више, о томе говори.

А пошто је један од ликова који се, попут драгог рефрена, јављају у овој књизи (уз Матију, Раичковића, Михиза, Црнчевића, Бога и др.) и сâм Момо Капор, овде се ваља подсетити шта је о писању мемоара (па и наречених ремоара) мислио и писао Капор у књизи *Скитам и причам* (1982), у њеном другом, знатно проширеном издању. У време, дакле, када није ни помишљао да ће и сâм подлећи том искушењу, тј. да ће написати књигу *Исповести* (2008), Капор је, у цртици „Мемоари” написао и следеће реченице: (1) „Мемоаре обично пишу три врсте људи: победници, жртве и сведоци...”; (2) „Мемоари се пишу за вечност, или, у најгорем случају, за генерацију која долази после нас. Због тога смо тако свечани и озбиљни у њима, као да позирамо за историју... Ухватила их (писце мемоара – БС) паника од заборава. Јер, заборав је, изгледа, најстрашније што нам се може десити.”; (3) „У највећем броју случајева, мемоари нису ништа друго до последњи покушај да се надмудре време и заборав: да се остави повољна слика о себи.” Истина, Капор овде мисли на претенциозне мемоаре политичара и генерала, који су – како је једном рекао – „навикли да скупо продају свој живот, најпре у рату, па онда у мемоарима”.

„Ма знаш ти Момчила, он то нешто о себи. *Немам примедби*. Али, мене више брину оне његове речи: ’Убише нас пенкалом’. Бојим се неких његових пророчанстава. Пророчанстава лаког писца”, каже ми једном Ного док уместо вина испија други еспресо.

Рука која је писала књигу *С мене на уштап* зна шта је књига. И зна шта је писање.

Татјана ЂУРЂЕВАЦ

*ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ВРЕМЕ УРЕДНИШТВА ТОДОРА МАНОЈЛОВИЋА*

Увод

Летопис Матице српске јесте најстарији јужнословенски књижевни часопис. Покренуо га је 1824. године професор новосадске гимназије Георгије Магарашевић, под називом *Сербска летопис*. Часопис је уређиван у Новом Саду, а штампан у Будиму. Излазио је четири пута годишње. Његов програм објављен у првој свесци веома је широк и тежио је да обухвати све што се на књижевном плану збивало како код Срба, тако и код осталих Словена. Одзив публике је тада, због непросвећености, био веома слаб, те је основано књижевно друштво *Матица српска*, које је бринуло о даљем издавању *Летописа*. Од тада он излази готово стално: са прекидом 1835-1836. године (када је *Матица* била укинута), 1848-1849. године (за време револуције у Аустрији), и за време Првог и Другог светског рата. Године 1837. добија назив *Новиј сербскиј летопис*, под уредништвом Теодора Павловића. Уредници су били и Јован Хацић, Павле Стаматовић, Јован Суботић, Јаков Игњатовић, Јован Ђорђевић.

После пресељења у Нови Сад 1864. године, *Летопис* постаје све више историјски и књижевно-историјски часопис. Од 1873. године носи назив *Летопис Матице српске*. Као уредници јављају се Антоније Хацић, Јован Бошковић, Милан Савић, а сарађивао је и Светозар Марковић. За време уредништва Тихомира Остојића, постојала је тежња да се преко публикација подигне национална свест српског народа под аустроугарском влашћу. После Првог светског рата, *Летопис* је обновљен у редакцији Васе Стајића, који настоји да спроведе идеје о социјалистичком хуманизму.

Марко Малетин хтео је да начини публикацију о свеукупном животу Војводине после рата: књижевном, културном, политичком и економском. Такође, он је сачинио и делимичну библиографију *Летописа*. Уредници су били и Стеван Ћирић, Светислав Баница,

Радивој Врховац, Тодор Манојловић, Жарко Васиљевић. За време уредништва Николе Милутиновића и Васе Стајића, часопис има претежно историјски и књижевно-историјски карактер.

После ослобођења, посвећивана је знатна пажња народностима које живе у Војводини. *Летопис* су уређивали Живан Милицавац, Живојин Бошков, Младен Лесковац, Бошко Петровић, Б. Чиплић. Од уредништва Александра Тишме, Сретена Марића, Драгише Живковића, Петра Милосављевића, Димитрија Вученова, *Летопис* се развија искључиво као књижевна ревија.¹

Визија Тодора Манојловића

Као што је већ поменуто, један од уређивача *Летописа Матице српске* био је и Тодор Манојловић.² Као познавалац модерне поезије и уметности, он је бављење поезијом повезао са ликовном и музичком уметношћу. Књижевним радом се бавио од 1913. године. Обожавао је Шилера, Гетеа, Бајрона, Клајста, Хајнеа, Ежена Сија.

Александар Тишма пишући о Манојловићу каже: „Зрењанин има и једног сасвим особеног песника, Тодора Манојловића, за кога међутим мало ко у граду зна... Не знају, иако се Тодор Манојловић и родио овде, у Зрењанину, некадашњем Великом Бечкереку, ту провео скоро две деценије детињства и младићског доба, и ту проводи опет ево већ скоро две деценије старости”³. Он истиче његову тежњу да окупи све младо и модерно, насупрот *Српском књижевном гласнику*, којег је сматрао застарелим. Класициста по вокацији и образовању, он је представљао теоретичара модерне поезије. „Манојловић се залагао за уравнотежен однос између традиције и авангарде, за синтезу класичног и модерног, проповедао естетизам, култ духа, ведрине, враћање трајним, метафизичким вредностима уметности, а одбацивао је свако идеолошко доктринарство као терет што спутава уметност, онемогућава је да спонтано следи динамику живота”⁴.

Све ове особине, а нарочито култ духа, ведрине, посредништво између европске литературе и српске књижевности, видно је и у његовом раду на уређивању *Летописа Матице српске*.

¹Писано према *Југословенском књижевном лексикону*, Матица српска, Нови Сад, 1984.

²Тодор Манојловић (1833-1968) објавио је више дела: *Ритмови* (песме), *Ватромети* и *бајка о Актеону* (песме), *Огледи из књижевности и уметности*, *Песме мога двојника*, *Ближе великом сунцу* (песме, драме, есеји).

³Зборник радова, *Критичари и писци о Тодору Манојловићу*, приредио М. Пантић, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, Зрењанин, 2001, стр. 54.

⁴Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд, 2004.

И управо, Тодор Манојловић био је главни уређивач *Летописа Матице српске* 1931. године. Часопис је излазио у Новом Саду, под издаваштвом Матице српске. Те 1931. године, почео је да излази од 1. јануара, у свескама просечно 6 табака месечно. Тада је изашло укупно 12 бројева (свесака), односно укупно 4 књиге, од 327 до 330. књиге. Свака књига је садржала двоброј и једноброј, а излазиле су редовно. Часопис је током 1931. године обухватио текстове 96 различитих аутора⁵ и укупно 152 текста различитог жанра, не рачунајући приказе и белешке.

Летопис Матице српске је обухватао све области духовног живота и стварања наше нације и свега Словенства. „По закључку Књижевног Савета од 9. новембра 1930. *Летопис М. С. доносиће извештаје о просветном, културном и социјално-економском стању нашега народа, од људи који се баве посматрањем и проучавањем народног живота*”.⁶

Тај часопис је имао следећу визију: 1) доносио је чланке о савременој нашој књижевности, о прошлости југословенске књижевности, о уметности, савременој и прошлој, као и о националној науци; 2) бавио се питањима наше материјалне културе, као и проматрањем поређења са таквом културом других народа; 3) бележио је дела из науке и светске књижевности која могу служити за углед.

Аутори заступљени у часопису

Часопис је био жанровски разноврстан, објављивао је највише песме (укупно 53), приче (14)⁷, драме (4), огледе (27)⁸. Био је за све отворен, али је имао и сталне писце сараднике, те се ту нашло више текстова: Тодора Манојловића, Синише Пауновића, Милана М. Токина, Десимира Благојевића, Милице Костић-Selem, Ненада Митрова, Хафиса, Душана Микића, Влада Влаисављевића, Јеле Спиридоновић-Савић, Миха Вуковића, Душана Васиљева, Жарка Васиљевића, Милете Јакшића, Светислава Стефановића, Јована Грчића, Богдана Чиплића, Милета Чиплића, В. С. Зоровавеља.

⁵Једино се у априлско-мајском броју, на једном месту, међу књижевним прегледима налазе иницијали аутора. Ту се вероватно ради о тзв. ауторима у сенци.

⁶*Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, март.

⁷Ж. Васиљевић је у наставцима објављивао роман *Хиљаду корака Пантелије Савића*.

⁸Текстови су у *Летопису* жанровски разноврстани. Известан број текстова остао је ипак неодређен и ту се највише ради о есеју или критици, а ређе о приповеци, наведеним сентенцама књижевника или епистоларној књижевности.

Аутори који су ређе заступљени, али не мањег значаја, били су: Ранко Младеновић, Милорад Панић, Петар Ласта, Леконт де Лил, Никола Трајковић, Мирко Королија, Хенрик Понтопидан, Душан Недељковић, Павле Поповић-Радомиров, Љ. М. Добричанин, Василије Кукић, Растко Петровић, А. Пушкин, Верка Шкурла-Илијић, Селена Дукић, Антун Барац, Ш. Шантић, Миливоје Ристић, Драг. И. Јовичић, И. Секулић, Милан В. Богдановић, Нико Бартуловић, Џакомо Леопарди, Ђорђе Горанић, Александар Видаковић, Драгутин М. Домјанић, Ф. Прешерн, Слободан Јовановић, Олинко Делорко, Душан Ђукић, Божидар Б. Божичковић, Петар Лазић, Александар Моч, М. Настасијевић, Емил С. Петровић, Стан. К. Папјерковски, Вељко Лаћарац, Рикард Николић, Милан Беговић, Ксенија Атанасијевић, Свет. М. Максимовић, Младен Ст. Ђуричић, Светислав Предић и Секула Дрљевић.

Летопис је имао и рубрике такозваних прегледа, који су садржавали најчешће дуже огледе из књижевности (укупно 10), словенске културе (7), политике (6), привреде (6), просвете (6), науке (4), позоришта (2), уметности (2), религије (2), социјалне прегледе (2),⁹ анкете (2),¹⁰ документа(2)¹¹, тзв. соколске прегледе (1)¹², прегледе из историје(1), као и из историје и документа (1). У рубрици прегледа највише су се јављали текстови Тодора Манојловића, Бошка Токина, игумана Ст. Илкића, Тиме Димитријевића, Душана Микића, Владислава Миленковића, Е. Захарова, Славка Станића, Алексе Ивића¹³, Светислава Банице и Фрања Малина.

Ређе су објављивани следећи аутори: Ксавери Глинка, Г. Т. , Хенрик Малом, Славко Ћирић, Никола Радојчић, Мита Костић¹⁴ Велимир Стефановић, Милан Шевић, Мијо Мирковић, Живојин Перовић, Милан Ј. Поповић, Стеван Јосифовић, М. М. Аћимовић, Миодраг Инђић, Душан Пантелић, В. Исаковић, Сав. М. Штедимлија, Јован Грчић, Озрен Ј. Суботић, Павле М. Јефтић, А. Врбацки, А. Пенго, Анка Гођевац, Мита Ђорђевић¹⁵ и Полексија Т. Стошић¹⁶.

Постојале су и рубрике тзв. приказа и бележака¹⁷, и оне су

⁹То су текстови који се баве национализацијом становништва.

¹⁰У јануарско-фебруарском броју изашли су текстови који су се бавили проблемима ћирилице и латинице.

¹¹У јунском броју је нпр. објављен чланак из *Народне одбране*.

¹²У октобарско-новембарском броју је објављен текст приликом *Тиршевог течаја* у Новом Саду.

¹³Објављен је један његов словенски преглед и један рад из историје и документа.

¹⁴Мита Костић је радио на документима.

¹⁵Радио је анкету о буквама.

¹⁶Радила је анкету о буквама.

¹⁷То су била краћа навођења која бисмо могли назвати маргиналијама или новинским чланцима.

најчешће биле из књижевности, науке, културе, привреде, науке и мисли, соколског прегледа и садржале су и вести и обавештења.

Информације које је часопис пружао

Често се јављао и глас редакције која је обавештавала сараднике да им не враћа рукописе, да прилоге шаљу копиране писаћом машином или макар у читком рукопису, као и да пошаљу тачне адресе ради исплаћивања хонорара. *Летопис Матице српске* је коштао годишње 140 динара, за редовне чланове Матице српске који су платили 300 динара коштао је 120 динара, док је за иностранство годишња претплата износила 160 динара. Повереници су добијали 20 % провизије од скупљене претплате.

Часопис је готово увек објављивао и библиографију издања, које је уредништво часописа примило на приказ. Често су објављивани и опсежни извештаји о раду Матице српске. Часопис је пружао информације о стипендијским местима и то из задужбина А. Дејановића, Л. Николића, Г. Дунђерског.

Приказивао је и најновија издања Матице српске на отплату и уз попуст¹⁸, као и списак повереника. Њих је било 47 из 44 различита места. Читали су га превасходно лекари, професори, наставници и њихови супленти (помоћници), бележници, управитељи, учитељи, пароси, проте, трговци, адвокати, књижари, пословође.

Преводилаштво и текстови у наставцима

Од стране литературе превођене су најчешће песме, а ређе приче, драме и прегледи. Ту су преводи Рикарда Николића са италијанског језика (превођен је Џакомо Леопарди), Т. Ђукића са словеначког језика (превођен је Франц Прешерн), Мар. Станојевића са француског језика (превођен је А. Пенго), Т. Манојловића са немачког језика (превођене су Гетеове мисли) и много учесталије Ј. Пивничког (превођен је Хафис), Е. Захарова са руског језика (превођен је Пушкин), Мирослава Грујичића (превођен је Леконт де Лил). Видно је да су понекад и сами сарадници преводили, попут Т. Манојловића и Рикарда Николића.

Часопис је објављивао и текстове у наставцима, попут текста Светислава Стефановића, који је приређивање писама Лазе Костића започео у јулско-августовском броју, наставак је уследио у октобарско-новембарском, а свршетак у децембарском броју. Слично томе, у октобарско-новембарском броју имамо текст Јована Грчића, писан уочи стогодишњице Гетеове смрти, чији је наставак и свршетак уследио у децембарском броју. Такође, у октобарско-новембарском броју дат је и одломак из романа Жарка Васиљевића *Хиљаду корака*

¹⁸У јануарско-фебруарском броју налазе се и 2 додатна текста: *Спомен-књига југославенске матице у Сплиту*, као и *Писмо лиге против туберкулозе*.

Пантелије Савића, наставак је уследио у децембарском броју, са знаком да ће се роман наставити.

Најзначајнији текстови

Часопис ћемо илустровати и на примерима његових најрепрезентативнијих текстова. Занимљиво је да су данас најзначајнији књижевници, у часопису присутни са само једним прилогом: објављена је приповетка Растка Петровића *Вече Пруст*, приповетка Исидоре Секулић *Матори гавран прича*, оглед Милана Богдановића *Криза критике*, оглед Слободана Јовановића *Лазе Костића, Самсон и Делила* и приповетка Момчила Настасијевића *Укопанка*. Надаље, посматрајући целокупан опус ових стваралаца, закључујемо да су то углавном дела која по вредности заостају за њиховим најбољим творевинама. Изузимајући Милана Богдановића и Слободана Јовановића, могли бисмо говорити и о „жанровском заостајању”, будући да су Растко Петровић и Момчило Настасијевић највише домете достигли у поезији, док је Исидора Секулић то учинила у есејистици. И од најзначајнијих страних аутора, објављен је по један прилог: Пушкинова драма *Моцарт и Саљери* и Прешернова песма *Морнар*.

Текстови Тодора Манојловића објављивани су у сваком броју, изузев у јунском, а објавио је огледе (*Традиција и доктрина, Нови сјај Лазе Костића, Мусоргски, Физичка и духовна култура, Нови путеви и видици сликарства*), песму (*Сутон на Пинчу и вео Ириде*), комедију (*Катинкини снови*); позоришни преглед (*Криза Народног Позоришта у Београду*), књижевни преглед (*Стари и Нови, књ. критике М. В. Богдановића*), као и уметничке прегледе (*Немачка изложба у Београду и Изложба „Облика”*).¹⁹

На самом почетку, у јануарско-фебруарском броју, излази Манојловићев програмски текст *Традиција и доктрина*. Он напомиње да је традиција *Летописа* започета при његовом оснивању, а да се главна идејна линија часописа очувала јер није било вештачки конструисане доктрине, већ резултате једне живе традиције. „У томе баи је цела ствар: *Летопис* је имао - и има још, стално, - своју традицију, а није никада имао доктрине.”²⁰ Манојловић је овде истакао да *Летопис* нема одређен правац, програм, школу или естетику, већ подразумева њихову разнородност. Концепција часописа која је остала као идеал, јесте национални став да се укључе сви словенски народи. „Нарочито је *Летопис* отворен хрватским и словеначким писцима. Манојловић текст завршава речима: „И зато данас, када на почињуће ново годиште нашег *Летописа* са поносом исписујемо већ римски

¹⁹У децембарском броју је изашао текст *Из Гетеових мисли*, у којем он наводи Гетеове сентенце.

²⁰*Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, јануар-фебруар, стр. 4-5.

број CV, ми не знамо боље но да свечано укажемо на њу, на ту нашу освеитану, стару, па ипак вазда нову- јер живу- традицију, са којом ведро и срчано идемо у сусрет будућности.”²¹

И уопште, кроз разне његове текстове, попут оног о *Новим путевима и видицима сликарства*, или о *Мусоргском*, зрачи његов сјајан агоналан дух и ерудиција. Он је доследно спроводио визију *Летописа*, идући ка обнови и преображају целокупног духовног живота. У децембарском броју, Манојловић је наводио Гетеове мисли. Издвојићемо једну мисао, којој се он сигурно дивио, и коју је уједно и спроводио: „Доба националних литература је прошло, настаје епоха светске књижевности.”²²

Текст Светислава Банице *Наши књижевни часописи*, изашао у јунском броју, говори о проблемима часописа који се једва одржавају. Наши су часописи, по његовој тврдњи, мешавина 3 типа часописа, те су стога и слаби. „Ту је пре свега, тип часописа који је непосредни израз какве јаке књижевне личности и реформаторске амбиције... Други тип је више програмски и колективан... Трећи тип је опште-књижевни и стручни”.²³ Он се слаже са Манојловићем да Београд, Загреб и Љубљана, треба да су у најживљој културној размени, управо преко часописа. Часописна улога важна је у процесу образовања. „У нашој необавештености о раду и стварању напредних народа је извор наше заосталости, слабости, самоуображености и духовне тромости.”²⁴

И Манојловић у тексту *Физичка и духовна култура*, објављеном у септембру, говори о предатном интелектуалцу који је алкаву спољашњост сматрао непобитним доказом умне супериорности, док данас нема интереса за литературу, или се читају лоше ствари. Он ту покушава да пропагира реинкарнацију kallokagathia-e. „Једном је у току европске историје та синтеза ипак била сјајно и славно спроведена, остварена: - код старих Јелина, наиме. Они, проналазачи спорта и гимнастике и, за сва времена, најдубљи и најрафинованији обожаваоци телесне лепоте, спојили су, већ од почетка, тај свој физички и естетски занос, присно и неразделиво, са једним још дубљим, још страснијим култом душе и духовности, у коме је цела њихова цивилизација добила тек свој прави смисао и ону своју јединствену, вечито ненадмашну лепоту.”²⁵

²¹ *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, јун, стр. 9.

²² *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, децембар, стр. 180.

²³ *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, јун, стр. 219.

²⁴ *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, јун, стр. 221.

²⁵ *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, април-мај, стр. 182.

Као илустрација времена о којем Манојловић говори, у априлско-мајском броју је објављена песма *Свирачи кафана* Љ. М. Добричанина, која пружа утисак о расположењима уметника:

„...А некада смо много сањали и снови нас одвели музици...
У сваком првом погођеном тону налазили смо по читав
свијет
среће...

...
Па, ето! Данас нам снови постали динари...
И надања донијела позноноћни задах кафана,
Једино спасоносне-ћефове избежумљених алкохоличара,
И спавање, када би душом хтјели да се са њима будимо.”²⁶

У јануарско-фебруарском броју, Манојловић пише о *Старима и новима* М. Богдановића, говорећи о кризи критике и Богдановићевој књижи као покушају и постигнућу у правцу угледања на европске критичаре и естетичаре. „У томе баш је главна драж и заслуга тог Богдановићевог дела: оно расправља о људима, стварима и проблемима који су данас баш на дневном реду, који су актуелни, уочавајући их са становишта данашњих тежњи и потреба. Писац се труди да да себи и другима рачуна о ономе што се догађа у нашој књижевности, да осветли, да објасни њене разне појаве и да је, на тај начин, примакне ближе интересу и разумевању читалаца. А то је главни, управо и једини задатак критичара.”²⁷

У јуну ће се у *Летопису*, готово као осврт на овај текст, наћи текст Милана Богдановића *Криза критике*, који ће полемисати о губљењу критичког ауторитета. Богдановић данашњу критику сматра безвредном и неодговорном. „Имати способност разумевања живота у уметничком делу које га остварује, и са тим сигурним осећајем живота моћи тачно одредити и вредност самога дела, уз моћну потпору широкога животнога и књижевнога искуства, али и са оном душевношћу без које се не да прићи ни једној живој ствари-то значи носити у себи позив критичара. И баш у томе и јесте криза наше критике, што је бескрајно мало тога правога критичарскога позива у оних који је практикују.”²⁸

Миливој Ненин истиче да је било мало мирних литерарних година у Манојловићевом литерарном животу, додајући: „Специфичност његовог положаја у времену после Првог светског рата била је у томе што је по годинама припадао прошлој генерацији, а по својим литерарним схватањима био је припадник најмлађих.”²⁹

²⁶ *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, април-мај, стр. 10.

²⁷ *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, јануар-фебруар, стр. 89.

²⁸ *Летопис Матице српске*, Матица српска, Нови Сад, 1931, јун, стр. 178.

²⁹ Миливој Ненин, *Случајна књига: колаж о Тодору Манојловићу*, Градска

Лепотом се издајају многе песме, попут песме *Сазнање* Душана Васиљева, која је инспирисана пролазношћу живота:

„Ми знамо, да је Лето доба што све позлати
својом зрелом, отменом тугом.
Зар није срећан онај ко вечно за нечим тужи...”³⁰
Објављене су још две његове песме: *Успомена* и *Могућност*.

Посебно су инспиративна поменута писма Лазе Костића, писана у периоду 1900-1910. године. Њих је Лаза Костић писао Светиславу Стефановићу, последњих десет година свог живота са којим се упознао у Матици српској. Она осветљавају књижевне и јавне прилике ондашњег времена и живота, као и Костићева усмерења и методе рада. Писма су драгоцене прилози о Костићевој личности, и препуна су књижевних факата.

Закључак

На крају овог рада, укратко ће се сумирати утисци о уредништву *Летописа Матице српске*, за време Тодора Манојловића, из 1931. године:

- *Летопис* је био значајан чинилац националног, научног и културног живота српског народа;
- Био је превасходно књижевни часопис, који се бавио и другим уметностима, као и научним и друштвеним темама;
- Изашао је у 4 књиге, у укупно 12 бројева;
- Имао је сталне рубрике поезије и прозе, прегледа, приказа и бележака;
- Спроводио је своју визију, објављујући дела из књижевне, уметничке и научне садашњости и прошлости, и интерполирајући тековине других народа;
- Видне су везе са европском литературом;
- Превођена су дела италијанске, словеначке, француске, немачке и руске културе;
- Манојловић је књижевност повезао са ликовном и музичком уметношћу;
- Он је истицао култ духа, ведрине, словенства;
- Од великог је значаја његов програмски текст *Традиција и доктрина*;
- Постоји жанровски колаж;
- Највише је у њему поезије и књижевних прегледа;
- Часопис је био за све отворен, обухватио је 96 различитих аутора;
- Имао је и сталне сараднике;
- У часопису су присутни и текстови Растка Петровића,

народна библиотека Жарко Зрењанин, Зрењанин, 2006, стр. 130.

³⁰Летопис Матице српске, Матица српска, Нови Сад, 1931, јануар-фебруар, стр. 19.

Исидоре Секулић, Милана Богдановића, Слободана Јовановића, Момчила Настасијевића (по један прилог);

- Објављивао је и текстове у наставцима;
- Обухватио је 47 сталних повереника;
- Имао је информативан карактер, давао је обавештења о стипендијским местима, извештајима о раду у Матици, најновијим издањима књига.

Свака похвала има и своје наличје, Александар Тишма спомиње један детаљ из времена Манојловићевог уредништва *Летописа*: „Једино знам поуздано да су га у Матици српској, 1931, ружно изиграли њени антикултурни тадашњи управљачи, чак му запленили ствари у стану ради неке одишете коју су од њега захтевали за време што га је провео ван Новог Сада, претили му лицитацијом, морили га судским спором који је трајао пет година. Није био довољно енергичан да га на време оконча. Две собе намештаја, одећа, библиотека и његове слике стајали су годинама магационирани у једној собици чији се кључ чувао у Матици, а он је вероватно само одмахивао руком.”³¹

Па ипак, Манојловић је спроводио главну идејну линију *Летописа*, зачету још при његовом оснивању. Он се заузимао да *Летопис Матице српске* буде часопис свих естетика и праваца. Модерну уметност је видео као проблематичну, али у позитивном смислу, сматрајући да прави таленат управо изискује проблеме. Видна је и његова наклоност поезији. Он је схватао часописну функцију, битну при образовању становништва, као и часописну улогу у културној размени различитих народа. Нарочито је инсистирао на повезивању хрватских и словеначких писаца. Стога, *Летопис* одликује не само разноликост у јединству, већ и индивидуална слобода на основу традиције. И најзад, *Летопис Матице српске* из времена 1931. године јесте једно остварење обнове духа у споју широког класичног образовања и модернистичког полета.

Литература:

Деретић, Јован, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд, 2004.

Зборник радова, *Критичари и писци о Тодору Манојловићу*, приредио М. Пантић, Градска народна библиотека *Жарко Зрењанин*, Зрењанин, 2001.

Југословенски књижевни лексикон, Матица српска, Нови Сад, 1984.

Летопис Матице српске, Матица српска, Нови Сад, 1931.

Ненин, Миливој, *Случајна књига: колаж о Тодору Манојловићу*, Градска народна библиотека *Жарко Зрењанин*, Зрењанин, 2006.

³¹Зборник радова, *Критичари и писци о Тодору Манојловићу*, приредио М. Пантић, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, Зрењанин, 2001, стр. 61.

Душан Д. СТАРЕВИЋ

*ДАЛМАТИНСКИ СРБИН ЉУБО ЈУРКОВИЋ
И ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕВОЛУЦИОНАРНА
НАЦИОНАЛИСТИЧКА ОМЛАДИНА*

Бенковчанин Љубо Д. Јурковић (11. септембар 1898 - 22. децембар 1982.) је, ван сваке сумње, припадао оном карактеристичном типу интелектуалаца, политичких и јавних радника, чији живот и дело у пуној мери осликавају бурно време прве половине двадесетог века, у којем је живео и коме је припадао.

Рођен је 11. септембра 1898. године у Бенковцу, као син судије, а касније јавног (за време Аустрије) и краљевског (за време Краљевине Југославије) биљежника Душана Теодора Јурковића. Основну школу је завршио у свом родном месту 1908. године. Гимназију је учио у Задру, Шибенику и Сплиту, гдје је матурирао 1920. године. Универзитетске студије посећивао је у Грацу, Прагу и Љубљани, где је на Филозофском факултету дипломирао 1930. године, а докторирао у Београду 1940. године, одбранивши докторску дисертацију „Психологија патриотског осећања“, код проф. Драгише Васића. У то време је и стални сарадник „Српског гласа“, гласила Српског културног клуба Слободана Јовановића, са којим сарађују и нека од најзначајнијих имена из српског културног и јавног живота тог доба. Поред Слободана Јовановића и Драгише Васића у листу сарађују: Владимир Ћоровић, Алекса Ивић, Драгослав Страњковић, Никола Стојановић, Архимандрит Јустин Поповић, Богдан Прица, Лујо Бакотић, Младен Жујовић, Исидора Секулић, Стеван Јаковљевић, Александар Белић, Светомир Настасијевић, Слободан Драшковић, Стеван Мољевић и други. Био је средњошколски професор у Љубљани (1926.-1960.). Дугогодишњи председник је Српске црквене општине у Љубљани. За цело то време, а и касније, када је због болести, пре

времена пензионисан, пише песме, есеје и студије из славистике, филозофије, политичке и културне историје, а интезивно се бави и преводилачким радом. Умро је у Љубљани 22. децембра 1982. године, где је и сахрањен.

Први озбиљнији рад („Песма о староставним словима“) објавио је у алманаху сарајевског СКД „Просвјета“ за 1921. годину. Сарађује у бројним часописима и листовима: „Нови живот“ (1926.), „Круг“ (1928), „Мисао“ (1929, 1930, 1931), „Побратимство“ (1934), „Слободна мисао“ (1935), „Српски глас“ (1939.), „Зборник за друштвене науке“ (1956), „Поморство“ (1959), „Задарска ревија“ (1961, 1965), „Преглед“ (1965), „Градина“ (1970, 1971), „Зборник ликовних уметности Матице српске“ (1971), „Радови Академије наука и уметности Босне и Херцеговине“ (1971).

*СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ ЛУКЕ АЉИНОВИЋА
ПОТЕНЦИЈАЛНОГ АТЕНТАТОРА НА ФРАНЦА ФЕРДИНАНДА*

Љубо Јурковић потиче из танког грађанског слоја, који су осим његове, чиниле још неколико старих бенковачких породица (Димитровићи, Миовићи, Катићи, Новаковићи, Малешевићи, Корнерето и др.). Карактеристика тог времена јесте и да су представници овог друштвеног слоја у многome креирали друштвени, политички и културни живот у својим срединама, а поједини били и значајни носиоци народњачке борбе за ослобођење од омражене и тада већ изнурене Хабзбуршке монархије.

Већ као младић, средњошколац, Љубо Јурковић постаје члан широког покрета Југословенске револуционарне националистичке омладине и члан неколико ђачких тајних удружења. Посебно активан члан тајног *Феријалног савеза*, огранка југословенске омладине, сарадник сплитског часописа *Уједињење*, љубљанског *Препорода*, а касније и један од истакнутијих представника омладинског покрета у Далмацији, посебно у његовом сплитском и задарском огранку.

Само ове чињенице, већ су довољан разлог да се о Љуби Јурковићу напишу ови редови, и тако баци мало светлости на ову, ипак, значајну личност Северне Далмације, у првој половини двадесетог века. Ово тим више, што се његов живот и рад у том периоду, може једино посматрати у контексту деловања Југословенске револуционарне националистичке омладине и догађаја који су уследили, а својим последицама, практично променили дотадашњу политичку карту Европе, а уједно представља ретку прилику да се барем донекле прикажу прилике, расположење и атмосфера у Далмацији, која је тако дуго чекала слободу и слом Хабзбуршког царства.

У овом раду ће бити представљена четири писма, издвојена из обимне писмене заоставштине др Љубе Јурковића, прво, писмо-сведочење Јурковићевог друга из револуционарних дана и једног од тада бројних потенцијалних атентатора на Франца Фердинанда,

Луке Аљиновића, што се чини сасвим прикладно, да би читаоци стекли увид у неке битне чињенице, у години када се обиљежава сто година Сарајевског атентата и почетак Великог рата, и у ситуацији све агресивнијих покушаја ревизије историјских истина, односно искривљавања српске историје, све, са више него јасним циљем.

Лука-Лујо Аљиновић, као свршени ђак трећег разреда учитељске школе, родом из Жрновице крај Сплита, је ухапшен у Загребу 22. августа 1913. године, под оптужбом да је припремао атентат на надвојводу Франца Фердинанда. Интересантно је, да је Аљиновић најпре био присталица Анте Старчевића, и да му је стриц био римокатолички свештеник, па је младић једно време размишљао да се посвети свештеничком позиву. Ради тога путовао је и у Рим, али се после предомислио. Први балкански рат утицао је на младог Аљиновића да пређе у редове напредне националистичке омладине, па је у лето 1913. године решио да се пријави као добровољац у српску војску. Отишао је најпре у Црну Гору, где му је краљ Никола, чувши да се младић јавио у добровољце, преко једног дворанина дао помоћ за пут. Аљиновић је у Србији приступио Дунавској дивизији, но ускоро је рат с Бугарском био завршен. После тога се вратио у Хрватску, а помоћ за путни трошак је добио од Народне одбране, од једног вишег српског чиновника и још неких лица. Аљиновић је пре поласка у Србију намеравао да убије гувернера Далмације грофа Атемса, коју акцију је припремао задарски огранак уједињене националистичке омладине, па је у ту сврху купио револвер, али су га неки другови одвратили од те намере. Док је боравио у Загребу причао је да је хтео да дигне у ваздух судску зграду у којој је било суђено Луки Јукићу због атентата на хрватског бана *Славка Цуваја*. Био је набавио и револвер с намером да крене у Беч и покуша да убије Франца Фердинанда. Између осталих, његову причу су чула три сведока, Јосип Хорватић, бријачки помоћник, Рудолф Хаинстер-Хабедуш, глумац, као и Иван Грчар, такође глумац. Изгледа да су они били полицијски агенти, јер су своје разговоре с Аљиновићем одмах доставили загребачкој полицији. На саслушању Аљиновић је признао да се као националиста носио мишљу да убије надвојводу Франца Фердинанда, јер је „присташа ратне странке“, и „јер није би добар Славенима“, и јер би након њега дошао други владар који у прилике не би био тако добро упућен као он, и тиме би свакако био слабији владар од њега. Аљиновић је изјавио да њега нико на то није наговорио. На интервенцију Аљиновићеве породице, он је касније пуштен из затвора, укрцан на брод за Јужну Америку, где је доживео дубоку старост, када је, 04. маја 1965. године из Буенос Аиреса, написао прво и последње писмо своме другу Љуби Јурковићу, у коме веома верно описао те догађаје.

Затим следе три писма из Јурковићеве преписке са *Аидом Колудровић*, која доносимо у овом тексту, у првом реду због тога, што верно осликавају расположење у једној релативно малој далматинској варошици, Бенковцу, у угледној српској грађанској породици, у освит преломних догађаја на Балкану и у Европи, а затим и због њихове

високе литерарне и историјске вредности.

Аида Колудровић, научник, етнограф и преводилац, рођена је у Русији 1886. године, од мајке Русиње, која се бавила књижевним и преводилачким радом, и оца Перикла, познатог сплитског архитекте и велепоседника. Отац јој је годинама боравио и радио у Русији као градитељ мостова, и ту се оженио и засновао породицу. По повратку из Русије, живи са породицом у Сплиту и као успешан градитељ пројектује низ значајних објеката, поред осталих и зграду Хрватског народног позоришта у Сплиту, која је свечано отворена 06. маја 1893. године. Аида је као млада стекла широко образовање. Говорила је пет светских језика. Бавила се етнографијом и преводилачким радом. Аутор је више књига и радова из етнографије. Била је први директор Етнографског музеја у Сплиту, који посао је обављала све до одласка у пензију. У Бенковац долази на место управника поштанске штедионице 1909. или 1910. године, где борави неколико година, живећи дуже времена у великој породичној кући Љубиног оца, котарског нотара Душана Јурковића. О Аиди Колудровић је остало веома мало писаних података, тако да и она, на жалост, спада у оно мноштво значајних а неоправдано заборављених личности у нашој историји. Тек недавно, једна група сплитских ентузијаста, снимила је документарни филм о знаменитим женама Далмације, у ком је Аида добила запажено и заслужено место. Умрла је 1976. године у Сплиту, где је и сахрањена.

*БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ЉУБЕ ЈУРКОВИЋА,
И ЊЕГОВА ВЕЗА СА ПОКРЕТОМ*

Иначе, своју веома обимну архиву, грађу и најстроже селектирану библиотеку, Љубо Јурковић је неколико месеци пред своју смрт, 1982. године завештао аутору ових редова. За тему којом се бави овај рад, изузетно је значајна опширна кореспонденција коју је водио са истакнутим личностима тог револуционарног времена, па само истичемо његову преписку са *Владимиром Черином, Мајом Чулић Нижетић, Кларом Скерлић, Ником Бартуловићем, Мирком Королијом, Оскаром Тартаљом, Цвијетком Поповићем, Васом Чубриловићем, Милостиславом Бартулицом* и многим другим.

Ова заоставштина др Љубе Јурковића, која се налазила у Бенковцу, у његовој породичној кући је, на жалост, готово потпуно уништена, од стране хрватске војске у акцији протеривања српског народа из Хрватске, августа 1995. године. Са циљем да се потру трагови постојања српског народа, поред осталог је извршен културоцид, без преседана, у коме је, на жалост, страдала и вредна библиотека и драгоцен архива Јурковића. *Једанаест ретких и изузетно вредних издања из ове архиве и библиотеке се налази на Унесковој листи тражења.*

Из немале, али још увек непотпуне библиографије, др Љубе Јурковића, ваља навести неколико значајнијих радова, који се посредно

или непосредно баве феноменом Југословенске револуционарне националистичке омладине: „Уметност Ивана Мештровића“, „Круг“, Београд 1928. г.; „Психологија југословенске револуционарне омладине (1911-1914)“, „Основи југословенског национализма“, „Побратимство“, Љубљана 1934. г., „Носиоци колективне душе омладине и народа“, „Слободна мисао“, Никшић 1935. г., „Комунисти и национално питање“, Шибеник 1939. г., „О геополитичком положају Срба северне Далмације“, „Србобран“- календар за 1940. годину, „Психологија патриотског осећања“, докторска дисертација, Штампарија Максо Хроватин, Љубљана 1940. г., „Југословенски национално-револуционарни омладински покрет“, студија у сарадњи са др Костом Милутиновићем, „Задарска ревија“, Задар 1965. г., „Национални проблеми у Хабзбуршкој монархији“, „Преглед“, Сарајево 1965. г., „Утицај Светозара Милетића на југословенску националну револуционарну омладину“, „Градина“, Ниш 1970. г., „Потреба за дубљим изучавањем југословенске национално-револуционарне омладине (1907-1914)“, „Градина“, Ниш 1971. г.

Иако, феномен *Југословенске револуционарне националистичке омладине* и њене активности нису тема овог текста, ипак је потребно, претходно, о овој комплексној организацији или боље речено покрету, изнети неколико најопштијих напомена, које свакако, не представљају научне чињенице, о овом, иначе, веома значајном и исто тако неистраженом покрету, већ су само субјективан одабир појединих догађаја и фрагмената, из тог времена, извучених из грађе и литературе, коју је аутор користио приликом писања овог текста. То је потребно и ради бољег разумевања овог текста у целини, и сагледавања улоге и веза младог Љубе Јурковића са овим покретом.

Оно што се може са приличном тачношћу тврдити, јесте да Југословенска револуционарна националистичка омладина представља спонтани револуционарни покрет међу јужнословенском омладином, како у границама Хабзбуршке Монархије, нарочито у Хрватској, Далмацији и Славонији, тако и у Србији, Босни, Црној Гори, па чак и међу јужнословенским исељеницима у Америци. Бројне и разнородне тајне групе, организације и удружења омладине, уједињавао је заједнички циљ - револуционарно уништење Хабзбуршке Монархије. Једна од таквих група била је и тајна организација коју су сачињавали углавном ђаци и студенти, пореклом из босанских села, која се звала *Млада Босна*, чији су припадници извршили атентат на надвојводу Франца Фердинанда у Сарајеву, на Видовдан, 28. јуна 1914. године, а који атентат је Аустрија искористила као изговор за напад на Србију и за почетак Великог рата.

Када су почетком прошлог века, односи између Хабзбуршке Монархије и Краљевине Србије, постали изузетно тешки, пуни противречности и великих тензија, које су се могле ублажити једино под условом да се Србија одрекне од активне националне политике, боље речено саме себе, своје државности, традиције и идентитета,

а доведени готово до експлозије анексијом Босне и Херцеговине, у Београду 1908. године, као одговор на анексију, на предлог знаменитог српског књижевника *Бранислава Нушића* оснива се национална невладина организација *Народна одбрана*, са циљем заштите српских националних интереса у анектираним провинцијама, као и припреме и организовања добровољачких одреда за рат између Краљевине Србије и Аустроугарске који се називао и бивао све извеснији. Иако је у вођству *Народне одбране* брзо долази до размимоилажења и формирања и других, не толико фракција, колико паралелних организација, *Народна одбрана* је наставила да активно делује и буде у сталним контактима са бројним омладинским организацијама (*Уједињена националистичка омладина*, *Млада Босна*, *Млада Хрватска*, *Уједињење или смрт*, *Српска омладина*, али и многе друге тајне ђачке организација, као напр. тајни ђачки *Феријални савез* и низ других мање познатих), а једнако тако, те бројне омладинске и друге организације сматрале су *Народну одбрану* својим снажним ослоном и подршком, која им је често и давана у разним видовима, приликама и на различите начине. Сарадња *Народне одбране* и бројних омладинских револуционарних организација, без обзира на поједина размимоилажења у мишљењима, па и идејама, никада није престајала, јер су идеје слободе, косовског завета, славенства, борбе против тиранске власти, идеја уједињења, нарочито после победа Србије у ослободилачким ратовима, постале изузетно јаке и захватиле су најшире слојеве друштва, посебно омладину, ђаке и студенте. Управо су те премисе представљале изузетно снажну кохезиону снагу и стварале слободарско и револуционарно расположење међу словенским народима на просторима Монархије, које је претходило најдраматичнијим догађајима у дотадашњој историји, Сарајевском атентату и избијању Великог рата.

Активности *Уједињене националистичке омладине*, засноване на тим идејама, биле су интензивне, бројне и разнолике. Омладина је деловала на све могуће начине, преко јавности, штампом, предавањима, трибинама, књижевним манифестацијама и агитовала непосредно у самом народу.

Отом времену, надахнуто и емотивно, пише *Владимир Ђоровић*, када с пуним правом, у својој „Историји Срба“ наводи: „Старији листови, попут сплитске „Слободе“ и шибенског „Напредњака“, преузимају омладинци *Оскар Тартаља* и *Милостислав Бартулица*, а истовремено се покрећу и нови омладински листови „Препород“ у Љубљани, „Српска Омладина“ у Сарајеву, „Нови Србин“ у Сомбору. Ти листови кратко излазе јер недостаје материјалних средстава, јер њихови уредници и сарадници већином студенти, који су птице селице и који се, због разних амбиција, не слажу увек међусобно, и јер их добар део за своје чланке мора да издржава судске прогоне. Али мада листови брзо ничу и пропадају, њихова се активност ипак осећа у свакој средини где су се јавили. Њихове идеје се шире и добијају све више присталица. У извесним местима, нарочито у Далмацији, та омладина има моћан утицај у целом друштву. У Сплиту за време

најтеже кризе у Скадарском питању састају се 16. марта 1913. године тајно делегати *Уједињене националистичке омладине*, који закључују да на аустроугарски притисак против српских краљевина одговоре револуционарном пропагандом у народу и војсци. Мобилизирани омладинци развијају, доиста, у војсци живу делатност. Општи приступ је био: дође ли до рата, ускратити послушност и пребећи Србима. Од 08. маја 1913. године у Сплиту се покреће и нов лист „Уједињење“, али га власти угушују већ с другим бројем. У затвор доспевају не само његови уредници, него чак и читаоци. Од 1913. године покренут је у Женеви сличан омладински лист „Унион“.

Омладина, за разлику од старијих, глорификује борбу појединаца. Она се подсмева раније много хваљеном „ситном раду“, јер налази да он доноси и ситне резултате. Она хоће велика дела и подвиге. Ствара се култ *Жерајића*, читајући *Скерлића*, напајају се вером и храброшћу јуначких дела Србије, а читајући руске анархисте, спремају се за бунт и свргавање мрске туђинске власти.“ (завр. цит.)

Од јесени 1912. године почиње интензивније деловање националистичке омладине. Њени чланови се организују у клубове Народног уједињења. „Редови националистичке омладине“, пише *Оскар Тартаља*, „постају дан за дан све већи и гушћи. Уз академичаре прилазе у масама средњошколци, радници и сељаци, особито у Далмацији. Сплит је међу првима, он носи барјак“. Сви већи градови, у којима су постојале средње школе, Сарајево, Мостар, Тузла, Бања Лука, Требиње, имале су своје тајне јачке организације, које су деловале на програмима уједињене револуционарне омладине и идејама националног уједињења јужнословенских народа. У готово свим већим градовима, Загребу, Дубровнику, Задру, Сарајеву и другима, али и у иностранству, Прагу, Женеви, америчким градовима, уједињена омладина организује масовне демонстрације у којима радикализује своје захтеве, надахнута великим српским победама у Балканским ратовима, култом *Жерајића* и идејама углавном руских анархиста *Михаила Бакуњина*, *Пјотра Кропоткина*, *Лева Толстоја*, *Херцена*, *Стенјака* и других. Све то поприма размере масовног бунта против Монархије, прелази се на револуционарне методе деловања, наступа време сукоба и напада на представнике Хабсбуршке Монархије, тако да долази до правог таласа успешних и неуспешних атентата, у којима је уједињена револуционарна националистичка омладина имала кључну улогу и иницијативу.

Али, иза овог, помало романтизованог приказа расположења међу јужнословенском омладином у Аустроугарској монархији, дешавају се озбиљни политички догађаји у Хрватској, који доводе омладину у ситуацију да се готово у целини окрене револуционарним активностима и потпуно промени начин деловања.

Један од кључних политичких догађаја, који су директно утицали на промену расположења омладине и радикализацију њеног деловања, свакако су били избори за хрватски Сабор у децембру 1911. године, на којима је убедљиво победила Хрватско-српска коалиција, а мађарони доживели потпун пораз. Међутим, Беч и Будимпешта

спречавају да Коалиција формира нову владу, на начин да дана 21. јануара 1912. године, потпуно игноришући резултате избора, именује Славка Цуваја за бана Хрватске, са задатком да образује централистичку владу. Цувај одмах, по ступању на банску дужност распушта Сабор, забрањује јавно политичко деловање и успоставља владавину чврсте руке. На све ове потезе новог бана, Хрватско-српска коалиција, готово да не реагује, што изазива огроман револт у народу, посебно међу омладином, која енергично креће у акцију.

Дана 31. јануара загребачки студенти испред зграде Универзитета организују протестни митинг, који полиција насилно спречава, па се студенти повлаче у зграду где настављају да држе протестне говоре. Полиција упада у зграду Универзитета, и сабљама покушава да прекине протесте, међутим то јој не полази за руком, јер су се студенти забаракадирани и успевају да одоле полицији, готово пуна два дана. Кроз то време, избијају демонстрације и у другим деловима Загреба, а појединим групама студената прикључују се и радници. Омладина је преко својих тајних организација и група, у многим градовима Хрватске, Далмације, Босне и Херцеговине помаже акцију загребачке омладине, организујући уличне демонстрације, на којима, такође, долази до сукоба са полицијом и војском.

Најжешће је у Сарајеву, где на демонстрацијама 18. фебруара избијају сукоби у којима је више студената повређено, што има за последицу нови талас демонстрација. Студентска омладина у Београду помаже и подржава ђачки покрет 1912. године у Хрватској и Босни, па тако 17. марта на митингу коме је било присутно више од пет хиљада ђака и студената, поруке поред осталих шаље и хрватски песник *Тин Ујевић* да их поздравља из слободне Србије и поручује да српска војска и српска омладина стоје иза хрватске омладине, како пише београдско гласило „Пијемонт“ 18. марта 1912. године. Међутим, власти у Хрватској настављају са прогонима револуционарне омладине и настоје да силом угуше ђачки покрет. Ђаци и студенти ступају у генерални штрајк и тако одговарају на репресију власти. Ђачки покрет, на неки начин, постаје својеврсна револуција, после које се омладина окреће радикализму и организовању акција тзв. „индивидуалног терора“ – атентата на истакнуте политичке личности, које за њих представљају оличење туђинске аустријске власти и омражене им Монархије.

Хрватски бан Славко Цувај у овим активностима и плановима револуционарне омладине, тако постаје једна од првих и најважнијих „мета“. Наиме, после или тачније речено, за време ђачког покрета и описаних догађаја, већ 04. марта 1912. године, аустријске власти суспендују хрватски устав, па Цувај наставља да влада као краљевски комесар, што доводи, буквално до још већег огорчења међу омладином.

У току кризе изазване ђачким покретом, Лука Јукић (студент права из Босне, који се међу загребачким студентима нарочито истицао и залагао за најрадикалније методе деловања), заједно са *Оскаром Тартаљом* и још неким далматинским омладинцима, долази у Сарајево да организују демонстрације против аустријских власти, а пре одласка из Сарајева, на једном тајном састанку Младобосанаца даје реч да ће убити Цуваја због терора над ђацима, како то сведочи *Оскар Тартаља* у свом тексту „*Велеиздајник*“, Загреб, Сплит 1928.г.

Истовремено и задарска омладинска организација почиње припреме атентата на омраженог хрватског бана. На тим припремама раде многи Јурковићеви другови, поред већ поменутог *Оскара Тартаље*, *Иван Алиферовић*, *Владимир Черина*, али и многи други чланови задарског одбора. Лука Јукић, након неуспелог атентата на Цуваја у Загребу бива ухапшен и осуђен на вишегодишњу робију, а само суђење је потресло овај део Монархије. Одјекнула је, у том делу царевине и изјава Луке Јукића, дана на саслушању у полицији после атентата, 8. јуна 1912. године: „Аустро-угарска је најбоља школа за атентаторе!“ А истовремено *Иво Андрић*, у свом *Дневнику*, дана 8. јуна 1912. године записује:

„Данас је Јукић починио атентат на Цуваја. Како је лепо што се затежу тајни конци дела и буне. Како радосно слутим дане великих дела. И диже се и гори хајдучка крв. Без чедности и доброте и жртва пролази мој живот. Али волим добре. Нека живе они који умиру по тротоарима онесвешћени од срдјбе и барута, болни од срамоте заједничке. Нека живе они који повучени, ћутљиви у мрачним собама спремају буну и смишљају увек нове варке. А ја то нисам. А нека живе они.“

У Далмацији је одмах ухапшено око педесет омладинаца, међу којима и троје водећих чланова задарске групе: *Алиферовић*, *Филипић* и *Чулин*. Командант Корпуса у Дубровнику дана 26. јуна 1912. године, обавештава канцеларију Франца Фердинанда да је у Далмацији откривена тајна организација, која делује већ седам година, а да је од августа месеца 1911. године почела с недвосмисленом „револуционарном антидржавном активношћу“.

Хабзбуршке власти су, на атентат оштро реаговале, тако да у свим јужнословенским покрајинама, следе прогони, хапшења, судски процеси, забрањују се омладински листови, а откривено је да је та тајна револуционарна организација припремала атентате и на друге високе функционере у јужним покрајинама Хабзбуршке Монархије. У извештајима се наводи да је службено име организације *Хрватско-српско напредна омладина*, да јој је центар у Сплиту, а огранци у Задру, Шибенику, Дубровнику и Котору. За само четири месеца 1913. године одржано је преко двеста велеиздајничких процеса.

Међутим, и поред велике репресије монархистичког режима, активности тајних омладинских организација и група не јењавају.

Напротив, кују се нове завере, па тако 31. октобра 1912. године, загребачки студента права *Иван Планинић*а, на Марковом тргу У Загребу пуца у Цуваја, покушавајући да доврши оно што Јукићу није успело, али га само рањава, након чега по узору на *Жерајића*, извршава самоубиство. *Стјепан Дојчић*, емигрант у Америци, враћа се у Хрватску с циљем да коначно убије Цуваја, али на рођендан Цара Фрање Јосифа, 18. августа, пуцао је на новог бана Хрватске Иву Шкерлеца, када је овај у свечаној униформи напуштао загребачку катедралу после мисе, и ранио га у руку. Иако су неки од водећих чланова тајних организација били похапшени, завере против високих хабзбуршких функционера нису престајале, па је тако припреман атентат на гувернера Далмације, грофа Марија Атемса, који је требао да изврши један млади сплитски берберин *Анте Марјановић*, који бива упућен у Задар, где га прихватају чланови задарске организације. *Младобосанци* се заносе и кују планове да би требало убити и цара Фрању Јосифа, и предузимају бројне активности с тим циљем. Балкански ратови, у којима су учествовали као добровољци многи чланови омладинских организација, посебно младобосанци, одлажу за неко време ковање ових завера.

У том смислу, интересантна је констатација *Мише Гленија*, у његовој књизи „Балкан 1804-1999.“ (*Национализам, рат и велике силе*), Самиздат Б92, Београд 1999.г., у којој на једном месту наводи: „У последњих четрнаест година деветнаестог века атентатори широм света у просеку од једном годишње одузимају су животе водећим јавним личностима. У те жртве спадали су председник Француске, градоначелник Чикага, премијер Бугарске и царица Аустрије. На смени векова, међутим, успешна политичка убиства одједном су учестала, најављујући доба атентатора. Од 1900. до 1913. године, четрдесет вођа држава, политичара и дипломата подлегло је метку или бомби терориста.

Међу жртвама је било четири краља (двојица са Балкана, двојица из латинског дела Медитерана), шест премијера, три председника (сви са америчког континента, укључујући Вилема Мекинлија из Сједињених Држава), и мноштво министара, војних заповедника ...“.

Али о овим, овде само овлаш наведеним догађајима, на основу мноштва аутентичне грађе, извора и релевантне литературе, детаљно пише *Владимир Дедијер* у свом капиталном делу „Сарајево 1914“, Просвета, Београд 1966.г., па тако на једном месту оправдано закључује: „Покушаји атентата Јукића, Планинића и Дојчића утицали су знатно и на *Младобосанце*, а посебно на *Гаврила Принципа*, да се и они више ангажују у терористичким акцијама. У том смислу има тачности у писању „Pester Loyd-a“ да је Јукићев покушај атентата био само једна проба за Принципову акцију. Значајна је и Принципова изјава дата у истрази да је он први пут дошао на идеју да треба убити некога хабзбуршког великодостојника после ђачких демонстрација у Сарајеву 1912. године.“

Интересантна је епизода и сусрет у Задру, између *Љубе Јурковића* и вође „тврдог“ анархистичког крила револуционарне

омладине *Ивана Ендлихера*, припадника словеначке организације окупљене око „Препорода“, који након Сарајевског атентата и сам бива ухапшен и утамничен у Грацу, где умире. За разлику од својих сународњака браће *Фабјанчић Франца* и *Владислава Јенка* и *Јуша Козака*, *Ендлихер* се залагао за радикалне методе, и под снажних утицајем руских анархиста веровао у моћ атентата. Ендлихера хапсе одмах након Сарајевског атентата и тамниче га у Грацу, где и умире 1915. године.

Према писању Владимира Дедијера у цит. делу, неколико недеља пре 28. јуна 1914. године, *Ендлихер* долази у Задар, где се среће са *Љубом Јурковићем* и тада га обавештава да се спрема атентат на *Франца Фердинанда*. Једном средњошколцу, који је био присуан састанку показује фотографију-портрет Франца Фердинанда и говори: „Овај неће дуго живети“. *Цвјетко Поповић*, један од сарајевских атентатора и потоњи директор *Принциповог музеја* у Сарајеву, иначе веома опрезан у својим изјавама, пише у свом раду „*Прилог историји сарајевског атентата*“, да Принцип није успео, „сигуран сам да би Ендлихер покушао да убије надвојводу Франца Фердинанда“. Дан после сарајевског атентата, ујутро 29. јуна *Ендлихер* је ухапшен. Своје тајне је однео у гроб.

Словеначки омладинци су, иначе, у више наврата долазили у Босну и Херцеговину, али је најјаче везе од свих, и то непосредно уочи рата, успоставио је с Младобосанцима управо *Иван Ендлихер*. Као изузетно способан организатор, Ендлихер је *Југословенски ђачки феријални савез*, претворио у прворазредну тајну политичку организацију. Тацци из свих крајева Аустро-угарске монархије путовали из једне земље у другу, одржавали међусобне контакте, држали предавања и делили литературу. Сваки ђак је добивао штампани Списак бесплатних ђачких преноћишта за годину 1913. На том списку налазили су се најактивнији чланови тајних револуционарних удружења, као напр., из Босне, *Ибрахим Фазлиновић*, *Иван Крањчевић*, *Милан Прица*, *Тодор Илић*, *Богдан Принцип*, *Садулах Никшић*, *Сулејман Филиповић*, из Далмације *Вук Јовановић*, *Никола Тришић*, *Љубо Јурковић* и др.

Странице Дедијерове књиге „*Сарајево 1914*“ посвећене *Југословенској револуционарној омладини*, иначе се, у значајном делу се темеље на документарној грађи др. *Љубе Јурковића*, са којим је годинама сарађивао на писању овог дела. Њих двојица су, једнако тако, годинама свакоднево пријатељовали и сарађивали, све до смрти *Љубе Јурковића*, ово тим више што су били заједнички власници велике куће у Старој Фужини на Бохињу, где су живели и радили већим делом године.

СВЕДОЧЕЊЕ НИКЕ БАРТУЛОВИЋА

Веома значајан књижевник тог доба, идеолог и активан учесник тих револуционарних догађања, *Нико Бартуловић*, у свом важном и вредном делу „*Од Револуционарне Омладине до Орјуне*“ (*Историјат југословенског омладинског покрета*), објављеном у Сплиту 1925.

године, даје приказ развоја југословенског револуционарног националистичког омладинског покрета, од његовог настанка, и постепене трансформације покрета у једну моћну и веома добро уређену организацију, која је имала страховит значај на околности, расположење и јавно мњење, у времену непосредно пре избијања *Великог рата*, међу славенским народима на просторима Хабзбуршке Монархије, тако и у Србији и Црној Гори, посебно међу омладином.

У поменутој књизи *Нико Бартуловић*, даје своју оцену суштинских разлога појаве једног таквог покрета, с веома снажном аргументацијом, писца, интелектуалца и идеолога покрета, износи судове који се бар за сада научно не могу оспорити, без обзира што ово дело, по својој природи и књижевном маниру, треба сврстати у мемоарску прозу. Тако, објашњава, како је омладински покрет, еволуирао, јавивши се у друштвеном и политичком животу Монархије, прво као покрет *Напредне омладине*, затим променом и радикализацијом политичких идеја и програма, прераста у *Националистичку омладину*. Покрет даље успева толико да се прошири и ојача свој утицај на друштвене и политичке прилике, не само на подручју словенских провинција Монархије, већ и у Србији, па и стварно и организационо прелази у вишу фазу, када делује као *Уједињена националистичка омладина*, да би 1914. године дошло до уједињења целокупне југословенске револуционарне националистичке омладине.

На крају овог кратког и фрагментарног приказа неких значајних догађаја и личности везаних за *Југословенску револуционарну националистичку омладину*, чини се сасвим прикладно сведочење Нике Бартуловића у цитираној књизи:

„Сад су све припреме усредочене на видовдански конгрес у Бечу, а донекле и на свеславенски соколски слет у Љубљани ... На конгрес долазе делегати са свих универза и из свих крајева отаџбине. Главни организатори конгреса били су: (*Љуба*) *Леонтић*, (*Љубо*) *Мијатовић*, *Васа Стајић*, *Мирко Косић*, (*Перо*) *Слијепчевић*, (*Ђуро*) *Остојић*, *браћа Зорман*, (*Шпиро*) *Солдо*, *Б. Вурдеља*, (*Урош*) *Круљ*, *Шукрија Куртовић*, (*Боривоје*) *Јевтић*, *Мића Бранисављевић*, *Б. Ловрић*, (*Фердо*) *Козак*, *М. Богдановић*, (*Љубомир*) *Пантић*, *Јенко*, (*Франце*) *Фабјанчић*, (*Иван*) *Ендлихер*, *Томашић*, (*Душан*) *Милаш*, *Вучетић*, *Кјурина*, *Аћимовић*, *Цокић*, *Шурина*, *Собол*, *Ауер*, (*Јосиф*) *Костић*, (*Димитрије*) *Павловић*, *Нижетић*, *Марушић*, (*Фердо*) *Шишић*, (*Милош*) *Видаковић*, *Зеџ*, итд. Неки од њих нису дошли на конгрес лично, ради препрека и послова, али су радили на припремама и на одашиљању делегата. Јавном конгресу председавао је *Шпиро Солдо*, председник бечке „Зоре“, а затвореним конференцијама, које су заправо биле најважније, председавао је *Љуба Мијатовић*. Уједињење је већ готова ствар и расправља се само о методама и о програму рада. Говоре *Леонтић*, *Васа Стајић*, *Остојић*, *Б. Вурдеља*, *А. Лекчевић*, *Козак*, *Шукрија Куртовић*, *Слијепчевић* и др. Главни је мотив: треба искористити моменат и пожурити слом Монархије. Треба пожурити сукоб. Године 1917. има да истекне нагодба са Мађарском и тај формални моменат треба искористити тако, да се у

народ баца паролу за отцепљењем и слободом, макар и силом. Конгрес мисли да појединачни атентати нису zgodни, већ да треба провести револуционарну организацију на принципу концентричних кружока, а налази да се врше по методу тројке. Тако само најпоузданији елементи бивају упућени у тежа питања и сачувана је тајност. Треба увести строгу дисциплину, и бацити се на најживљу агитацију, па да се расположење, које ће се тиме створити у масама, приликом политичке борбе која ће се појавити г. 1917., искористити за подизање револуције и побуне у војсци. Бира се и Централни Одбор, који се одмах састаје да изради детаље. И баш док је Централни Одбор расправљао, стиже вест – да је *Принцип* убио *Франца Фердинанда у Сарајеву*.“ (завр. цит.)

Можда, у овом сведочењу Нике Бартуловића има симболике, посебно у чињеници, да је на сам дан 28.06.1914. године када је извршен сарајевски атентат, истовремено *Југословенска револуционарна националистичка омладина* на свом конгресу у Бечу, коначно, као организација, постигла програмско и организационо јединство.

И овако фрагментаран и субјективан преглед неких од активности *Југословенске револуционарне националистичке омладине*, које се помињу у овом раду, јасно говори о огромном значају и утицају који је овај покрет имао уочи преломних догађаја у двадесетом веку, а још више сугерише и велику потребу и обавезу наше историјске науке, да се овај покрет детаљно и систематски истражи, јер би то дало одговоре на многа болна питања која и данас, не мањом тежином притискају српски народ.

ПИСМО ЛУКЕ АЉИНОВИЋА ДР ЉУБИ ЈУРКОВИЋУ

Ово писмо, које је Лука Аљиновић послао др Љуби Јурковићу из Буенос Аиресa 04. маја 1965. године, до сада је објављено једино у Дедијеровој књизи, дајем, у његовој изворној верзији и без икаквих исправки.

Цијењени господин
Проф.др. Љубо Јурковић
Љ у б љ а н а

Друже професоре!

Примио сам ваше писмо од прошлог мјесеца априла које ме није изненадило, јер скоро истог садржаја примих неколико мјесеци прије прошлог рата, и то мислим од др. Богданића или Богдановића, из Сарајева – не сјећам се тачно презимена.

На то писмо нијесам одговорио из извјесних разлога а поглавито што сам мислио на повратак у домовину и тако једном за увијек разбистрим овај мој случај. Надошли рат спречио ме је да то извршим.

Нећу да дужим и прелазим на ствар.

Заиста ја сам као млади ђак и помоћу пок. Начелника Вицка Каталинића и др. Иве Тартаље био отпремљен у Србију са још једним омладинцем из Сплита, чије име прешућујем пошто је у посљедњем тренутку одустао да отпутује како својим родитељима не би задао тежак ударац. Све што се сећам јесте да сам му ја плуноу у лице. Укрцао сам се на пароброд „baron Gauch“, и право у Котор. У Котору сам се састао са младохрватом конте-Гицијем, који ме препоручи неком познатом из Њељежић Грбаља и по ноћи пјешнице на црногорску границу. Одатле даље, све пјешке, до Његуша, од Његуша до Цетиња дилижансом. У Цетињу сам уредио све исправе и одатле кренуо пјешнице преко Лијеве Ријеке-Подгорице- Андријевице-Берана-Пећи-Скопља, а из Скопља жељезницом у Београд. У Београд стигох два дана прије Видовдана.

У међувремену пуче Бугарско-Српски рат. Одмах се сврстао као редов у тимочку дивизију гдје су ме пребацили као санитарца у одјељење пуковника санитетског др. Сондермајера. Кад је склопљен мир вратише ме у Београд. Посјетих Љубу Јовановића Далматинца. Хтједох ући у Српску војну академију. Љуба Јовановић, након искреног разговора, савјетовао ми је да се вратим натраг у Далмацију и да довршим науку и даље радим на зближавању Хрвата и Срба на међусобном братству. Сјећам се да на моје занесене предлоге атентата-рата са Аустријом дословно рече: „Не, ђетићу, не можемо да ратујемо-изнемогли смо и истрошени: требамо мира, ратне ране да изљечимо!“ Са више-мање тим ријечима се опростих од Љубе Јовановића. Ја се нијесам задовољио тим савјетом већ сам пошао до Народне одбране. Ту су ме лијепо примили, захвалили на мојим патриотским осјећањима али на приједлог мој да у Аустрији треба низ атентата, почевши од Франца Фердинанда, који сам ја спреман извршити, морам признати и искрено рећи да нијесам нашао одјека, дапаче ми рекоше да Србија треба дуги низ година мира и никако јој не конвенирају било какве сметње и драстични изазови. Иако нијесам тражио никакву помоћ, Народна одбрана исплатила ми је 100 (стотину) динара у сврху помоћи за повратак.

Видјевши да у Србији немам одјека са мојим плановима, кренух влаком за Загреб. У влаку путоваху са мном два сапутника, један остарјели а други средњег доба. Кад сам стигао у Загреб та два господина одвели ме у Гостиону „Бијелом јагњету“ и дали ми као добри сапутници адресе двају ђака који становаху на Завртници. Један се је звао Хорватић а други Хаинстер Хабедуш. Ујутро пођох да их посјетим и заиста ме примише као друга-ђака, понудивши ми стан и кошту. Ја међутим нисам знао да су то редарственици (шпицлови) који под кринком великих родољуба хоће да од мене да све дознаду. Пратили су ме од Земуна до Загреба. Морам признати да у мом заносу и у мојој нарави сам много повјерљив. Ја сам код Хаинстера Хабедуша мислио да имам исто тако ватреног родољуба. Међутим он је био редарствени ухода и пратио све моје кораке и у свему ми секундирао као што је био пројект да се изврши план за атентат на Фрању Фердинанда. Неколико пута смо у Максимиру вјежбали се пуцању, док једног дана не спазим да су ми нестале неке исправе – фотографије,

што ме је узнемирило и довело до сумње да та два друга, Хаинстер Хабедуш и Хорватић, нијесу чиста вода ... и без да код њих оставим трага побјегнем у Ријеку. На Ријеци дознах да је мени полиција за петама, што ме још више смете и поткрепи у увјерењу да су Хаинстер Хабедуш и друг играли са мном врло прљаву игру. Увјерен да ме полиција тражи, сматрао сам да би мој повратак у Сплит значио пасти у руке полицији. Мисли и мисли, дошао сам до закључка да ометнем траг полицији, да се једноставно пријавим код патера провинцијала ријечких капуцина фра Бернардина Скриванића, ког сам познавао од раније као школског друга мог стрица попа, и да му покајнички испричам да осјећам позив да и ја постанем фратар ... (Опаска: ја сам по жељи мог стрица попа Дон Луке још као дијете послан у Скадар-Албанију у сјемениште). Фратрима је моја готовост и моје науке баш добро дошла и без великог испитивања Провинцијал ме узме и упуту у новицијат у Вараждин. Није прошло ни мјесец дана кад наједном нахрупише жандарми у самостан и без икакве углађености шчепаше ме и везаних руку стрпаше ме у загорску жељезницу и са мном у Загреб. На редарству поступах са мном као са дивљом звијери. У самици до јутра био сам сам. Кад наједном отворе се врата и гурнуше унутра Хаинстера Хабедуша и његова друга и затворише их са мном у ћелију. Ја нијесам могао од чуда. Па шта је то, побогу брате? Ето, видиш, Лука, у шта си нас довео? – Тко, ја? Ма како, причајте? – Знаш, Лука, ти си изгубио неке забиљешке и полиција их је нашла и дознала да си нас наговарао за атентат на Франца Фердинанда ... и, ето, сада видиш, како ми ни криви ни дужни настрадамо због тебе ... Него сада, кад нема друге, најбоље је да ти све признаш а нарочито да су те Срби на то понуткивали ...

Не, и не! То не може да буде. Мене нико није наговарао а најмање у Србији! Дапаче све обратно? Али они (полиција) имају за то доказе Ето, та изрека мени је отворила очи да су Хаинстер Хабедуш и Хорватић конфидери полиције јер откуд би они знали да полиција има за то доказе. Није прошло пола сата кад нас изведоше пред пристава Валка (мислим да се тако презивао), који је најприје умјереним тоном прочитао оптужницу и дао потписати прво Хаинстеру и Хорватићу, који на брзу руку потписаше, па мени пружи на потпис. Ја одбацих спис и рекох дословно: „Можете ме пећи жива али ја то никада жив нећу потписати!“

Након вике и псовке, пристав Валка даде налог да мене одведу у самицу и она друга два у ћелију са налогом да ја ништа не смијем добити из вана те да ме се строго (до потплата?). Заборавих рећи да пре преслушавања ја и Хаинстер договорисмо се да ако нас раставе да ћемо успоставити контакт фијућкањем и жвиждањем. Ни тај дан ни слиједећи ни гласа ни трага од мојих другова и док не дознам да су изашли на слободу, што ме још више учврсти да су били постављени шпијуни, провокатори.

Одлежао сам у редарству пуна три мјесеца и како сам се храбро држао и никако нисам хтјео признати оптужницу а још мање потписати, редарственици и секретарица са мном су симпатизирали. Тада на темељу неког редарственог закона пребацише ме у Сплит у

пратњи једног полицијског агента. Истјераше ме из свих школа са забраном повратка у Загреб за пет година, пооштреном полицијском паском.

За данас толико, и након добивеног (еве?), одговора на ово могу и радо ћу ући у детаље. Ако сматрате за потребно.

Као ђак припадао сам младој хрватској странци у Задру и Сплиту. Заиста моји другови и ја били смо занесени и жељни да се ослободимо аустријског јарма, правили смо демонстрације, замишљали атентате, били позатварани и прогоњени. Морам употпунити да ме је начелник Сплита Каталинић упутио скупа са др. Ивом Тартаљом у Србију јер ја и још један мој друг хтјели смо ићи у официрску српску академију у Београду.

Ја сам вам, друже професоре, истинито све изнео и написао. Само жалим што ме у животу није срећа нанијела на бившег министра вањских послова грофа Берхтолда, који, кретен један, у својој Црвеној књизи о узроцима рата пише да сам ја изјавио како сам добио динара 100 (сто) да уприличим атентат на Франца Фердинанда. Које ли смушености у том дипломати. А да ми је икада дошао под руке заиста би тај кретен био платио својом тупом главом. Док сам студирао иза првог рата у Бечу, свуда сам га тражио по Бечу – да плати свој безобразлук, јер коме може ући у главу, осим думе Шваби да неко може извршити атентат за награду од 100 динара?

На свршетку још морам нагласити како смо ми Хрвати, међу којима сам био и ја један од њих, били заиста спремни да дамо своје младе животе за рушење Аустрије. Постојале су групе у Задру, Шибенику, Дубровнику, Котору и Сплиту под вођством Младе Хрватске. Завршићу, друже професоре, у очекивању ваших вијести срдечно Вас поздрављам.

Одани Вам
Лука Аљиновић, с.р.

П.С.

Послије првог свјетског рата у Загребу сам сусрео Хаинстера Хабедуша, који је међутим био постигао неко име у казалишним круговима. Кад ме угледа, заклињао се и молио да му опростим његову слабост. Толико је инвокирао своју баку која да би умрла ако би се њему нешто догодило. Ја сам пристао да му опрости. Дознао сам да је Хаинстер Хабедуш одавна умро, што ме ријешава те обавезе.

Лука Аљиновић, с.р.

Три писма која следе, нису до сада нигде објављивана, такође су дана у оригиналном тексту, без икаквих корекција, а исписане напомене су назначене ради бољег разумевања времена, догађаја и

личности који су у њима описују.

Иначе, ова преписка је настављена и трајала је још пуних десет година, све до смрти гђе Аиде Колудровић, а обухватала је 21 писмо. Због много историјских чињеница, које се спомињу, верног приказа људи и догађаја тог доба, као и извесне литерарне вредности, ова кореспонденција заслужује да буде публикована у целини и тако учини доступна читалачкој публици.

*ПРЕПИСКА АИДЕ КОЛУДРОВИЋ И
ДР ЉУБЕ ЈУРКОВИЋА*

28. јануара 1966. год.
Опатија

Драга госпођице Аида,
Много сам захвалан Госпођи Маји Чулићевој¹ што је била тако љубазна да ми је послала Вашу адресу, и тако допринела да Вам се после толиких покушаја јавим.
Време је појам који се тешко може прецизно дефинирати. Оно има своје специфичне особине. Његова нагла пролазност само је једна од његових компонената пошто оно, понекад, има и карактер дугог трајања, можда и вечности. Ако га ухватиш онда када ти се само од

¹Маја Нижетић-Чулић, родила се 1881. године у Селцима на Брачу. Препарандију је завршила 1909. године у Дубровнику. Као учитељица служила је у Новом Селу и Сплитској на Брачу. Постала је активан члан Југословенске револуционарне омладине 1911. године. Сарађивала је у сплитској „Застави“ Оскара Тартаље 1914. године. Због свог рада одмах после сарајевског атентата била је ухапшена приликом масовног хапшења националиста и истакнутих шолитичких и културних радника у Далмацији. Затим интернирана у Марибор. О свом хапшењу и оптужби за велеиздају пише у својим свескама, које обухватају период њеног хапшења у Сплиту па све до сахране Ивана Ендлихера у Грацу, где се налазила заједно са заручником Јерком Чулићем, једним од првака Југословенске револуционарне омладине, правником и уредником листа „Глас радног народа“, „Слободе“, „Пучке Слободе“ и „Уједињења“. Против ње је одржано суђење у Грацу од 01. до 05. маја 1916. године, али након жалбе државног тужиоца против ослобађајуће пресуде, осуђена је на пет година робије због велеиздаје. Одмах је интернирана у Грац где се удала за свог заручника Јерка Чулића. Међутим, како су сви политички кажњеници у Аустрији били амнестирани, на издржавање казне није наступила. Својој кући се вратила заједно са сином и мужем тек средином октобра 1917. године. Претрпевши многа мучења и злостављања, што у затвору или у интернацији провела је скоро три године. Осим политичким и националним радом, бавила се и књижевним радом, писала је фељтоне и песме и бавила се преводаштвом. Била је у преписци са Ивом Андрићем (Иво Андрић, Писма /1912-1973./, Матица Српска, Нови Сад, 2000. г., приредио Мирослав Караулац.

себе пружа, или ти устреба, оно ти просто измиче, измакне као брза видра у води, да га можда никад више, или врло тешко можеш да ухватиш. И тако пролази месец, два, три-године, две, три, десет, више деценија, па, ето, и пола stoleћа (!) прође што смо прекинули раније пријатељске везе. А пре тога, кад смо били у Бенковцу, и скоро сваког се дана у мом родитељском дому састајали, код моје маме, изгледало ми је да ћемо се стално сусретати, да ћете, међу познатим ми лицима, и Ви да будете и учествујете у нашим разговорима ...

А ипак отад прође пола века ...

Ко зна да ли ћемо се икад у животу видети? Можда је и боље тако, - тако бар нећемо да видимо како је време и према нама било безобзирно и окрутно као и према свима што је, живим и неживим створењима. Овако ћемо обновити само писмену везу, која ће нас можда повратити пола века уназад, у нашу младост, међу драга лица која давно нису жива, поживећемо мало у њиховом милом нам друштву. Јер та лица, стварно, још увек живе у нашој свести, у нашем сећању ... Она сачињавају неуништиви део нашег, мислим да се тако могу да изразим, Вашег и мог, реалног света ... Наши мртви нису живи само за оне који их нису познавали, који их нису мало дубље познавали, али за нас јесу, - и те како да јесу! Исто тако онај наш стари Бенковац скоро да више не постоји. Он се потпуно изменио. Али он ипак негде постоји, и то, бар тако мени изгледа, не само у мом сећању, већ и у сећању свих оних наших драгих пријатеља и познаника који су ту за дуги низ година били примани с пријатељском искреношћу и топлином као и Ви што сте.

Молим Вас стога да се за тренутак, заједно са мном, покушате вратити за пола века унатраг, да се мало поразговарамо, овако писменим путем, пошто то усмено заправо не бисмо ни могли, - да наставимо тамо где смо некако стали ...

Пре него што сам Вас упознао чуо сам за Вашу госпођу маму, и то као аутора граматике руског језика: језика Толстоја, Тургенјева, Чехова, Гончарова, Достојевског, Бакуњина, Горкија, Степњака и све оне плејаде руских великана које сам управо у то доба просто гутао. И у мојој се свести управо тада стварали, уобличавали ликови руских људи, руских жена, мајки. А Руси су тада за нас представљали узор бораца за све што је велико, истинито, лепо и узвишено, што је представљало борбу против насиља а за слободу, слободу у правом и пуном смислу речи, док смо се ми у Аустрији, скоро сви од реда, осећали унижени и увређени. А заслуга је Ваше мајке што је настојала да нас упозна језиком Русије-мајке! Замислите само како смо је због тога ценили и поштовали, иако је још лично нисмо познавали. А у наш мали Бенковац долазите Ви, њена кћерка ...

Већ од првог сусрета с Вама, сећам се као да је јуче било, у мојој свести представа Вашег реалног лика удружује се са многим женским иреалним ликовима из руске литературе. На тај начин у мени се мало помало многи до тада иреални ликови претварају у реалне ликове. Њихова реална компонента, извесно, садржавала је главне елементе Вашег спољашњег лика. Тако се је, нпр., у мојој свести уобличио лик Ане Карењине и читав низ других женских ликова руских реалиста.

О томе сам једном, у великом поверењу разговарао са мојом покојном мамом. Не знам да ли Вам је тај наш „поверљиви“ разговор поверила?

Извесно се присећате наших разговора о литератури. Сећам се како сам Вам једном поверио свој први покушај приказа једног литерарног есеја. Био је то приказ „Лопова“, неуспео рад мог познаника из Задра Габре Пилића, касније новинара. Ви сте тада, извесно да ме охрабрите, изјавили како Вас метод моје експозиције некако подсећа на критике Де Санктиса! Можете замислити шта је та изјава за мене тада значила!?

Извесно се присећате предавања о поезији Аде Негри,² о њеној збирци „Темпесте“ (Tempeste), које се одржало у нашем дому, у нашој једаћој соби, још под великом петролејском лампом. Мислим да се сада о томе може слободно расправљати, и да ми нећете замерити, ма колико да ће то у дубини Вашег срца, можда, изазвати неко болно сећање из Ваших младих дана, које је у Вама изазвало силну буру и олују ... О томе сам више пута разговарао с мојом покојном мамом, која је имала много разумевања за Вас, и искрено саучествовала с Вама. Ми смо били на Вашој страни, на страни Ваше „широке руске душе“, како сам настојао да објасним нашој малој провинцијској средини, где се морало повести рачуна о многим преживелим схватањима, а од којих сам се и ја једва отарасио.

На Вас, у вези са овим предавањем о поезији Аде Негри, присетио сам се пре пар година, кад сам прочитао неке њене револуционарне песме у успелом препеву гђе Маје. Она је те песме препевала у градачком затвору, још за време Првог светског рата, када је сама преживљавала мучеништва слична руским револуционаркама, о којима је Ада Негри тако потресно певала. До њених препева дошао сам чисто случајно, изучавајући рад једне њене пријатељице, Словенке, другарице из градачког аустријског затвора. Иначе, сумњам да би ми их она сама поверила. Међутим сматрам да би се морали објавити. Са гђом Мајом већ неколико година водим сталну преписку у вези са мојим изучавањем југословенског револуционарног омладинског покрета у Задру још из времена пре Првог светског рата. Тако смо се спријатељили да ми изгледа као да смо увек били најближи пријатељи, а стварно ми се никада нисмо ни видели.

Ја сам био на студијима у Прагу, одакле сам случајно прешао у Љубљану. Ту сам завршио студије, дипломирао, докторирао, ступио у

²Ада Негри (1870-1945), талијанска књижевница. Учитељица, пореклом из радничке породице, изашла на глас већ првом збирком песама „Fatalite“. Песникиња интимних угођаја, елегичних расположења и саосећања за слабе, неотпорне и непризнате. Славила је људску солидарност, несебичност и материнство, не покуравајући се слепим силама ирационалног. Сачувала је духовну снагу, хармоничност и осећај за праведно упркос повременим колебањима и кризама, уздижући се до оног видокруга где ништа људско не може бити туђе и где патње човечанства постају властите. Проза јој је лирски интонирана и садржава аутобиографске елементе. Објавила је збирке стихова; „Maternita“, „Del profondo“, „Il libro di mara“, „I canti dell'isola“ и др. Проза: „Stella mattutina“, „Le solitarie“, „L'estrade“, „Di giorno in giorno“, и др.

службу, оженио се, добио прво кћерку па затим сина, школовао обоје, кћерка ми је постала инжињер архитектуре, наместила се као сценограф на Љубљанској телевизији (њени име можете често запазити на малом екрану: инг. Сета Мушић). Сета је дериват имена моје баке Јелисавета, Родила нам је златног унучића, који сада испуњава радошћу цео наш живот. А син ми је дипломирао медицински факултет, и он се пре пар месеци оженио врло добро, такође лекарку, обоје у служби на љубљанској клиници. Са децом се заиста морамо да похвалимо, добра су нам и вредна. И тако смо, моја Мета и ја, испунили свој главни животни задатак. Али, наравно, не може све да буде како би човек пожелео. Пре дванаест година разболео сам се на дифтерији, и она ми је изазвала запаљење срчаног мишића, миокардију, тако да сам једва остао жив. Лечио сам се скоро годину дана на љубљанској интерној клиници. И од тада се стално лечим и пазим на здравље.

Али ипак стално понешто радим. Настојим да будем од користи, разуме се, уколико ми то здравље допушта. О томе Вам може нешто више да прича гђа Маја.

За данас толико. Молим Вас да ми не замерите што сам, можда, без потребе додирнуо и нека болна сећања и интимна осећања из Вашег живота, али сматрам да некад и интимна бол има своју естетику, своју лепоту, као и свака суза која провире из дна нашег срца.

Са живим интересом и радошћу сам у „Задарској ревији“ прочитао једну Вашу етнографску расправу. О Вама сам пре пар година у Задру, разговарао са Тонком Новаковић. Том приликом такође намеравао сам да Вам се јавим, али опет време ме превари да то учиним ...

Са много лепих и искрених жеља, драга госпођице Аида, усрдно и пријатељски Вас поздрављам.

Ваш Љубо, с.р.

8. фебруара 1966. год.
Сплит, Ријечка 12

Драги Љубо.

Не могу Вам исказати колико ме је обрадовало Ваше писмо. Обрадовало и узбудило, па ево већ недеља дана како га читам и у духу с Вама разговарам, а никако наћанити се да Вам и пишем. Читаво пола столећа како је једноћ тако присна веза била прекината, колико их је тада проживљено и *go the wind*, али успомене из оних дана нису се избрисале из мог памћења и сјећања на миле особе којих више нема, живо је и свјеже у мени, и чим више залазим у године кад помало јењава активни живот, тим чешће се мисли моје на све то враћају. У Бенковац сам дошла кратко време након тешког, за мене ненадокнадивог, губитка мојега предоброг оца, којег њежност, брига и пажња су ме дотле штитиле и заклањале од суровог дотицаја

вањског свијета. Отпочела сам свој самостални живот у новој средини као неко ко скочи у море, а не зна пливати. Али имала сам ту срећу да упознам Вашу обитељ, а срдачност и љубезност којом сам била примљена и окружена, претвориле су убрзо то познанство у искрено и трајно пријатељство. Приближила ме је к томе и истовјетност политичког мишљења, у доба када су након Балканског рата, добиле нови подстрек наше жеље и наде за коначним ослобођењем нашег народа. И у жељама Ваше обитељи, као и моје, нису долазили у обзир ни тријализам, ни неко компромисно рјешење у оквиру Аустрије, као што су неки прижељкивали, већ потпуна самосталност у властитој држави, те престанак оног ничим оправданог црно-жутог ниподоштавања према Словенима, које нас је толико понижавало и тиштило. А сви смо ми полагали највеће наде у помоћ Русије, свјесни да смо преслаби да сами то постигнемо.

Сигурно томе што сам рођена у Русији од мајке Рускиње, дуговала сам и повољан утисак, који сте Ви лично о мени добили. Својим финим тактом Ваша мајка није ми то никад споменула, ваљда зато да ме не би ставила у неприлику у односу према Вама.

Зрачио је у Вашем дому мили лик Ваше мајке, те сам помало постала Ваш свакодневни гост, а нарочито за вријеме њезине дуге конвалесценције, почетком 1915. У оном ужем скоро хомогеном кругу, уз читање и коментирање забрањених, заправо запљењених новина (онда радио још није преносио свјеже вијести) разговарало се претежно о литератури, садржају и форми појединих љепих стихова, о умјетности, а знало је бити и лагане духовите шале, хитро узврћене. Премда толико млађи од осталих, били сте и у том друштву, вјечито с оловком у руци, цртајући нешто на папиру, столњаку (!) или на чему сте иначе стигли. Обзиром на Вашу наклоност и дару за цртање, увијек сам мислила да ћете се потпуно посветити умјетности, па ме је касније помало и изненадио Ваш избор друкчијег звања. Предавање о Ади Негри било је само једна од истакнутијих епизода оног интелектуалног дружења.

У томе дружењу незапажено и спонтано увукао се осјећај, који је и по начину и средини у којој је поникао био скроз идеалан а није ни могао имати нешто вулгарног или нескладног у себи. Коју је буру нада мном узвитао, сувишно је да Вам спомињем. Могла сам јој се супроставити само шутњом и тиме што нисам никоме дозволила да ми било и доброхотно о томе нешто спомене. Чему износити своје интимне осјећаје у јавност. Једина особа с којом сам могла говорити и којој сам се могла и хтјела повјерити била је Ваша мајка. Код ње сам наишла на разумјевање и ослона који су ми били толико потребни у тим болним часовима. Можете схватити што је то за мене значило и како је још више продубило мој осјећај према њој.

Морам признати да угледом на њу, а можда и спонтано, особе мени поближе познате све су се према мени *fair* понијеле и нису ми ничим дале осјетити неку разлику у односу према мени. А о Вашој обитељи и Вама није потребно ни да говорим. Али сам тек онда први пут неочекивано открила колико људи (а нарочито жене) могу бити зловни и уживати да неке нанесу зла.

Немојте мислити да сте ме овим својим реминисценцијама могли икако повриједити: та ја сам увијек, упркос Вашој дискретној шутњи, знала како у односу према мени о томе мислите.

Видите да је боље што наш први разговор након толико времена слиједи писмено: можда га усмено о много чему не бисмо ни водили, овако иде лакше.

(Овом пригодом треба напоменути да ја сад пишем искључиво на машини: овако брже слиједим ток својих мисли, а опет не замара ме као кад руком пишем. Не замјерите ми стога, ни сада, ни убудуће, што ће моја писма бити дактилографирана).

Што да Вам даље о себи причам? Како већ знате, из Бенковца сам отишла у Задар, а из Задра, након Рапалског уговора,³ у Биоград н/м, гдје сам остала пуних десет година, док се нисам 1932. године дефинитивно вратила у Сплит, гдје мислим-ако судбина друкчије не одреди- и завршити своје дане.

За вријеме мојег боравка у Задру и у Биограду, имала сам чешће пригоде да некога од Ваших видим, а понекад сам и ја одлазила у Бенковац. Тако би и о Вама од времена на вријеме понешто чула. Но ни Бенковац, ни Ваш родитељски дом, упркос неизмјењеној срдчности Ваше обитељи, нису били за мене више они исти: осјећала се празнина коју је Ваша мајка оставила и која се није дала испунити. Прије мог дефинитивног одласка у Сплит отишла сам тамо да се опростим од својих старих пријатеља, многе од којих нисам више видјела. Касније, овдје, када би неко пригодице свратио до мене, увијек сам се са интересом распитивала о својим ближим познатим тамо. Повратила сам се у Бенковац још једном 1958. године приликом теренског рада за Музеј. Знала сам да се Елса налазила онда код куће па сам уграбила нешто времена да се оделечим од друштва и пођем код ње. С којом сам тугом прекорачила праг те тако измјењене куће, а које ми је узбуђење проузроковао састанак с Елсом након толико година, не треба Вам рећи. Али и она, младолика и љупка бака(!) жудила је само да одатле оде, што, како чујем је кратко иза тога и учинила.

Тек ове године на јесен Тонка, кад је била овдје, причала ми је да сте били у нашим крајевима те да сте се распитивали и за мене. А негдје око Божића дознала сам од гђе Чулић да сте ме били и потражили, али ја сам онда била у Италији код моје нећакиње, а она Вам је била дала погрешну адресу. Кад сам то дознала било ми је веома жао што нам том пригодом није успјело сусрести се. И, ево, најзад стиже и Ваше писмо да оживи никад неугашено пријатељство и да нас доведе опет бар у писмену везу.

Дуги размак времена, који раставља и пријатеље, те као ријека у вјечитоме току, жури дање те стално смјењује и односи нашу околину,

³Рапалски уговор, закључен ноћу 12/13. новембра 1920. године између Италије и Краљевине СХС представља почетак краја талијанске окупације северне Далмације. Италија је Рапалским уговором, поред Истре, Цреса, Лошиња, Ластова и Палагруге, добила и Задар са његовом најближом околином, док је остала окупирана далматинска подручја морала напустити

пријечи ме да Вас замислим не само зрелим човјеком. Већ и оцем, па чак и дједом, јер у мојем сјећању остали сте и даље у младеначком лику прохујалих дана, пун елана и животне радости. Али ми је мило знати да Вам је судбина ипак била склона па сте успјели да лијепо у разумно ускладите свој живот, те имате велико задовољство што сте знали да добро усмјерите своју дјецу, те им усадите оне позитивне врлине које сачињавају правог човјека. С правом можете се поносити Ваша госпођа и Ви о таквоме успјеху, али мали Вам је Михеџ сигурно најслађа награда за то. Вјероватно је Ваша кћерка од Вас наслиједила умјетничке склоности, па је одабрала интересантан рад на ТВ у којем постиже тако завидан успјех.

Сјећате ли се с којим сам интересом пратила Ваше литерарне првијенце (*essey* о „Лопову“, „Котарке“, „Омера и Мериму“), као и оне ситне радове примјењене умјетности којима сте нас често знали изненадити? У мојој библиотеци љубоморно чувам од Вас увезану књигу (опет Ада Негри), *Il libro di Mara*. Још једна успомена из давних дана. Но касније, кад смо се изгубили из вида, ни те разне гране Ваше интелектуалне дјелатности нисам више могла пратити.

Али ево, дознајем из Вашег писма да сте и на томе пољу још увијек активни, па тим радом кратите своје „пензионерске“ дане. Радо бих понешто од тога прочитала, особито студију коју припремате о националном револуционарном омладинском покрету за вријеме Првог свјетског рата. Онај идеални покрет, чист за нас од било којих материјалних побуда, још увијек живо заокупља мој интерес, те своједобно нисам могла да без узбуђења разгледам у Сарајеву Принципов музеј, присјећајући се свега оног онда од мене - једино у духу - лично проживљеног.

Само ми је жао чути да са здрављем нисте баш најбоље, премда, судећи према Вашој активности, не би се то могло предпоставити. Та Ви, као данас ријетко ко, имате и свог личног лијечника, а сада чак и два, па надати се да ће Вам они, уз подстрек Ваше енергије, помоћи да до подношљивих резултата дођете. Али чувате ли се Ви сами довољно? (А знате ли да ми нисте рекли име Вашег сина?)

Ни ја се не могу нарочито похвалити здрављем. Ту и тамо помало шкрипим, а најгоре ми је због енфизема десног плућа и већ хроничне астме, у латентном стању увијек ту, због којих сам постала живи барометар, у многоме зависна од промјене температуре, због чега зими мало када, једино ујутро, кад је лијепо сунце, излазим. Но, попут Вас, не дам се и у доброј сезони проводим по неколико мјесеци већ осам година у Италији код моје нећакиње. Тај ме боравак, у друштву толике цватуће младости – четири кћерке – између двадесет и осам година, још млади родитељи, окружена љубављу и пажњом, чисто освијежи, те лакше касније подносим и зиму.

Због нехотичног прекида настављам ово моје писмо тек данас, тј. 11. тек. мј., па пошто се бојим да Вам не би стигло на вријеме у Опатију, послаћу га за већу сигурност тек концем идуће седмице на Вашу адресу у Љубљану. Било би ми жао када би оно пошло изгубљено и Ви могли помислити да нисам радо имала ову обнову нашег старог пријатељства.

Гђи Чулић пренијела сам одмах Вашу поруку писмено. Иако се ми већ дуго познамо, још из Соколског друштва, којег је она била врло активан члан, ми се не посјећујемо, али кад се сусретнемо – не баш тако често – радо се зауставимо и распричамо о много чему заједничког интереса. Добро сам познавала и њезиног супруга, с којим се она у тамници сусрела за вријеме првог свјетског рата, те сам кроз неколико година давала мјесечно за његов часопис „Југославију“, као рекламу бановинске пословнице, кратки опис једног народног обичаја, попраћеног одговарајућом сликом.

Касније, када сам након рата кроз дванаест година била директор Етнографског музеја, силом прилика, тј. „по потребама службе“ почела сам се ту и тамо да јављам у новинама и часописима написима о потребама и проблемима Музеја, затим скоро аутоматски прешла у понеку етнографску студију, попут оне коју сте прочитали у Задарској ревији, а на коју сте се Ви у Вашем писму тако ласкаво осврнули. Али то је израз Ваше доброхотности, па бих могла рећи попут Дубровчана: „То су Ваша складна уста“. Премда сам мислила да ћу, кад одем у пензију, имати више расположивог времена да пишем, испало је обратно. Прије су административни и други службени послови гутали моје време, а сад, немојте се смијати, под старе дане, особито кад је моја сестра одсутна, морам се забавити домаћинством.

Ево се и ово моје писмо одуљило, иако сам настојала да Вам о свему чим сажетије пишем. Надам се да ћете се ускоро и Ви мени јавити и да ћемо тако обновити нашу прекинуту, али никад заборављену пријатељску везу.

Уз најљепше жеље за Вас и Вашу обитељ, примите, драги Љубо, и врло срдчан поздрав

Од старе пријатељице Аиде Колудровић, с.р.

20. априла 1966. год.
Љубљана, Грегорицева 19

Драга госпођице Аида,

По повратку из дивне Опатије, где сам врло пријатно провео преко три месеца, и где сам се прилично опоравио, код куће ме је чекао силан посао, нарочито велика преписка. Поред остале и Ваше драго ми и врло занимљиво писмо од 8. фебруара о.г. Немојте ми стога замерити што ми је тек данас успело да одвојим мало више времена за писмен „разговор“ с Вама. Не знам да ли ће ми поћи за руком да ми ово писмо буде занимљиво како бих желео.

Још увек живим под силним утиском нашег приморског амбијента и пејсажа, који испуња моју психику својом ведрином, јасним хоризонтом, ширином мора, топлином зимског сунца...

Али да пустимо те разговоре који обично долазе кад нам недостаје других аргумената за разговор. А ми бисмо, бар тако се мени чини, имали да разговарамо о многим другим стварима, о

многим занимљивим реминисценцијама, о разним проблемима на које смо у току живота наилазили, па и о оним о којима обилује наша савремена стварност, код нас и у свету уопште.

Мило ми је да сам Вас првим писмом обрадовао, мило ми је да се наши пријатељски односи нимало нису изменили, да је све остало онако исто свеже и живо као што је било пре пола века. Ето, то нам најбоље доказује како су наши ондашњи односи били заиста присни, дубоки и пријатељски. Разумели смо се и без речи, ма колико да је међу нама постојала извесна разлика у годинама коју Ви спомињете. Али ту разлику умањивао је наш заједнички интерес за исту проблематику, за исту литературу. Размишљање о свему томе ту разлику и сада још више умањује, ма колико да је то, можда, уједно и знак старости коју више не можемо да прикривамо јер се са њом можемо да поносимо, сматрајући је драгоценим искуством...

Мени су нарочито драга Ваша присећања на наше политичко расположење пре Балканског рата, посебице на наше мучно негативно елеутерично осећање, изазвано ниподоштавањем нас Словена од стране Германа, које нас је толико вређало и тиштило. А ми смо, са многог разлога, у себи осећали извесну супериорност у схватањима основних принципа на којима је требало да буду засновани односи међу људима уопште, а народима напосе. У томе је била заснована наша револуционарна свест и сав наш отпор против надувених „*Urbarmenschen*“ и њихових злочиначких поступака и планова у току Првог светског рата. Сваки индивидуални Немац требало би да се стиђи за оно што су Немци за то време починили и којим су се дивљачким методима борбе служили, без стида и срамоте.

Највећу подршку за тадашње наше револуционарне идеје ми смо налазили у делима руских реалиста. Ту смо налазили ону топлину која је требало да постоји међу свим народима па и међу свим људима уопште. Тако су редове наше омладине продирале револуционарне, социјалистичке и анархистичке идеје. Сећам се како је мене придобио Бакуњин са својим списом о Словенима па затим оним о омладини.

Било је то некако с пролећа 1913, године када су ме моји другови, Оскар Поли на пример, наговарали да приступим у анархистичку организацију, иако је мени и њима тада било тек петнаест година живота(!), јер су ми „рођенице“ тако одредиле! Ја сам им, наиме, причао како сам се родио на дан када је италијански анархиста Лукени, септембра 1898. године, извршио атентат на Јелисавету, аустријску царицу, жену Фрање Јосипа. Котарски поглавар бенковачки, који је имао канцеларију *vis – vis* куће у којој сам тог дана, угледао светло дана, а у којој сте доцније Ви становали, захтевао је да сви грађани обесе црне заставе на прозоре својих станова у знак жалости. Како су ми доцније у животу више пута причали, мој се отац томе успротивио са мотивацијом да му се тог дана родио син па да би те црне заставе могле неповољно да делују на психику породиље, моје маме, која би могла то да схвати као „*malum omen*“. А како смо ми становали у центру вароши, а отац ми се налазио на положају судије, срески начелник главом је дошао к њему и убедио га да се црне заставе ипак морају извесити на прозору собе у којој сам беспомоћно

лежао у колевци тог узбудљивог септембарског дана... А пар месеци доцније, кад сам се разболео на отитису, и у почетку болести нису могли утврдити прави разлог мог очајничког плача, многи из моје околине били су уверени како ће се брзо остварити зле слутње што су их најављивале оне црне заставе на дан мог рођења... Али, упркос тој коинциденцији, мене нису могли наговорити да бих ступио у анархистичку организацију, иако сам се одушевио списима Бакуњина и ценио своје другове који су тој организацији припадали (Вуко Јовановић, Оскар Поли и др.). Довољно ми је било да сам био чланом једне тајне ђачке организације и чланом ђачког Феријалног савеза, који је тада 1913. године, такође био тајна организација и којој сам тад био руководио за сву Далмацију пошто су сви старији другови били похапшени од стране полиције. Тај рад ме је сувише окупирао и учинио да сам често сувише занемаривао своје редовно учење, некако потцењивајући га, сматрајући га „сувишном гњаважом“...

Приликом 50-годишњице сарајевског атентата, проф. др. Васа Чубриловић, један од најмлађих атентатора, у једном интервјуу изјавио је како у то време међу нашом омладином није било тешко пронаћи омладинца који би био спреман да изврши атентат на аустријске властодршце. По његовом основном мишљењу, мало би који наш омладинац одбио да изврши то дело пошто би га, извесно, сматрао обилићевском јуначком дужношћу ...

Сада сам се присетио, у вези са Чубриловићевом напоменом, и на свој „драматски“ покушај што сам га „написао“ и „режирао“ још као основац у Бенковцу. То је било за време великог распуста 1909/1910. године. Ми смо се, наиме, у Бенковцу, под утицајем учитеља Љубе Драче и учитељица Секулићеве и Здунаићеве, као и наше протинице Милеве Жежељеве, васпитавали у националном светосавском духу, активно смо учествовали у организовању свакогодишње светосавске прославе. За нас су биле најзанимљивије припреме за ту прославу, декламације, пробе, кројење црногорске народне ношње, коју је сваки од нас обавезно имао, са широком српском тробојницом преко грудију и црногорском капом са крстом и четири слова „С“: Само Слога Србина Спасава. У тој ношњи играли смо Бранково и друга српска дечија кола и декламовали песме југословенске револуционарне садржине, све углавном према избору Љубе Драче. Највише су нас преокупирале дечије представе. Наша Елса играла је једне године улогу маме а Живко Миовић улогу лекара у дечијој игри Змај Јове „Наша деца“, а други пут улогу мајке Србијанке у дечијој игри чији сам наслов заборавио; ја сам играо улогу судије, а Ђиро Жежељ улогу жандарма у игри „Печена кокош“ од попа Стеве Бијелића из Куле Атлагића.

Те светосавске прославе, наравно, имале су велики утицај на наше васпитање, једнако као што су и наше путујуће позоришне дружине (нпр. Драгутиновића) такође учиниле своје. Под тим утицајем ја сам драматизовао народну песму „Милош Обилић и Вук Бранковић“, која се налазила у школској читанци. Ја и Бранко Ченић компоновали смо и израдили кулисе, из платна и водених боја и туткала. Ако се не варам, та моја „драма“ имала је пет чинова; сваки

је трајао три до четири минута; више је трајало дизање и спуштање завесе него ли сама игра. Биле су то заправо више „живе слике“ него ли „игре“. Ја сам био уједно аутор, режисер и тумач главне улоге – Милош Обилић који сам „убио“ турског цара Мурата (ког је тумачио Пијеро Новаковић, брат Тонкин). Позорницу смо поставили у авлији Малешевића. Имали смо довољно гледалаца, који нису штедили аплаузима. О тој нашој „активности“ у Бенковцу мало се ко још шriseћа. А ипак, сматрам, ова материја карактеристична је по расположење нашег народа под Аустро-Угарском монархијом у то време, пре 1914. године.

Да Вам, можда, није жао што Вам о овоме пишем у овом писму које је намењено лично Вама, а не јавности?

Радује ме како Вам је остало у сећању моје интересовање за цртање и уметност. То је било доба моје адолесценције, стадија психолошког сазревања, када млади људи показују жив интерес за разне делатности науке и уметности, када се опредељују за свој животни позив. А за то доба карактеристично је често мењање њиховог опредељивања. Ја сам одиста осећао наклоност за разне гране уметности, посебно за сликање и вајарство, упоредо са интересовањем за разне гране науке и технике. Због тога сам се, на крају, и определио за естетику, психологију, историју филозофије, литературе, културе и политичких збивања, а уз то и за наш језик (славистику), па и за практичну политику (која ми је најмање одговарала ...).

Ваше писмо ценим и због тога што сам се уверио како сам правилно схватио шта се онда пре пет деценија, дешавало у Вашем срцу поводом револуционарне поезије Аде Негре, како се тада „спонтано увукао осећај“ и како сам га правилно објашњавао да ни „по начину и средини у којој је поникао ... није ни могао имати нешто вулгарног или нескладног у себи“. Заиста, свему ономе што је то спонтано осећање над Вама узвизало могли сте се супроставити само величином своје душе, разумним схватањима и кристално чистим осећањима. А о онима који су на то друкчије гледали не заслужује много расправљати. Они не заслужују друго него дантеовски презир – „non ti curar di lor che gorda e passa ...“, данас као и онда.

Било ми је пуно драго што сте се и Ви сложили са мном да смо о овим стварима писмено „поразговарали“ боље него што бисмо усмено могли, иако после толико година.

Са интересом сам прочитао како сте се из Бенковца повратили у Сплит и радили на једном заиста занимљивом послу, који је сам по себи занимљив и који је захтевао не мале интелектуалне способности и извесну општу културу. Уверен сам да сте у том раду налазили и понеку утеху и многа задовољства.

Верујем Вам да сте при повратку у наш дом осетили велику празнину без наше добре и ненадокнадиве мајке. Можете замислити какву смо тек празнину осећали ми сваки пут кад смо свраћали у њ. После њене преране смрти наш се дом заиста почео да руши, а особито после смрти нашег доброг оца. О томе је боље да и не расправљамо ...

Много ми је мило што ми пишете да Вас својим реминисценцијама нимало нисам повредио пошто сте се уверили како

смо правилно поштивали Ваша интимна осећања, којима сте знали да дадете праву форму и дубину ...

Мило ми је да сте се присетили и на мој смисао за повезивање књига. То сам научио још у нижој гимназији у Задру. Сматрао сам то као неку моралну обавезу сваког интелектуалца да се заинтересује за неки мануелни рад, доказујући тиме и свој однос према раду и раднику. То није било само моје схватање већ многих мојих другова који су се интересовали за разне рукотворне занате. Тако смо се приближавали радном човеку, међу раднике ширили наше револуционарне идеје, позивали их на наше тајне састанке, итд., итд. Тако сам научио да вежем књиге и да у томе стекнем извесну вештину. На повез Ваше књиге Аде Негри био сам потпуно заборавио па ми је драго да је чувате као успомену „из давних дана“. С временом на време, и данас, под старе дане, с радошћу вежем по коју књигу да обрадујем своју децу.

Жао ми је што немам при руци нити један свој научни рад за који се интересујете. Надам се да ћу кроз извесно време завршити своју студију о југословенском омладинском револуционарном покрету, за који се и Ви интересујете. О тој материји сарађујем и са Владимиром Дедијером, а гђа Маја Чулићева дала ми је много занимљивих докумената. Али недостају ми још многа сведочанства. Наши људи су осетљиви па морам у том раду савлађивати многе потешкоће. Отуда та спорост у раду. Чекам да пре изађе из штампе Дедијерово „Сарајево 1914“, које би требало да изађе септембра ове године.

Хвала Вам што ме упозоравате на чување здравља, о коме води бригу поред моје Мете и сина Владимира и снахе ми Урше, још цео тим лекара. У том погледу нисам у неприлици. Наш Владо родио се на дан св. Владимира Великог (Руског), двадесетосмог јула 1938. године. Кад су ми руски емигранти честитали његово рођење, рекли су ми да ми га је донео руски св. Владимир, па да му је уједно донео и име. Ето, тако је дошло до његовог имена.

Жао ми је да се ни Ви не можете да похвалите својим здрављем. Према томе и Ви треба да пазите на њ, да дисциплиновано узимате лекове и на тај начин да продужите живот до његових крајњих граница, што Вам од срца желим. Сигурно да Вам много користи свакогодишње путовање у Италију к Вашим нећакињама. Иначе, ја сам стално упослен. Никад ми није досадно. Недостаје ми само времена, а понекад ме у раду спречава здравље.

Радоваће ме ако примим понеки Ваш сепарат пошто ме етнографија увек помало интересовала пошто је она повезана не само орнаментиком као граном примењене уметности већ и културном и националном историјом и уметношћу.

Извињавам се што Вам раније нисам одговорио на Ваше драго ми писмо као што се извињавам ако у овом писму сувише расправљам о питањима биографског карактера а мање о другим питањима која би Вас, можда, више интересовала. Али не можемо о свему у једном писму; према томе препустићемо нешто и за наредна писма.

Срдачно Вас поздрављам, у име своје и свих мојих домаћих.

Ваш искрени Љ у б о, с.р.

Литература:

Андрић Иво, „Свеске, Дневници“, Соларис, Нови Сад 2011 г.,
Бартуловић Нико, „Од Револуционарне омладине до Орјуне,
(Историјат југословенског омладинског покрета)“, Сплит 1925.г.,
Глени Миша, „Прошлост Балкана 1804-1999. (Национализам, рат и
велике силе)“, Самиздат Б92, Београд 1999.г.,
Дедијер Владимир, „Сарајево 1914“, Просвета, београд 1966.г.,
Јовановић Слободан, „О културном обрасцу“, Стубови културе,
Београд, 2005.г.,
Јурковић Љубо, Милутиновић Коста, „Југословенски национални
Револуционарни омладински покрет у Задру (1910-1914)“, Задарска
ревија, фебруар 1965.г.,
Јурковић Љубо, „Национални проблеми у Хабсбуршкој Монархији и
наша револуционарна омладина“, Преглед, Сарајево, октобар 1964.г.
Поповић Цејетко, „Прилог историји сарајевског атентата“, текстови
објављени у пет бројева Политике, Београд, 1928.г.,
СТИЈОВИЋ Милутин, „Српски глас“, Издавачка књижница Зорана
Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 2004.г.,
Тартаља Оскар, „Велеиздајник-Моје успомене из борбе против црно-
жутог орла“, Загреб, Сплит 1928.г.
Ђоровић Владимир, „Историја Срба“, Едиција, Београд 2010.г.

Вера Јефтимиадес, 1992, уље на платну 560X620 mm

Владимир КОРМАН

Сонетни венац и минијатура

СПОМЕНИЦИ

Exigentur monumenta
Дижу споменике (лат)

1

Дух се вину, од бронзе тежећи ка граниту.
Гледајте, то одједном, замагљујући разум,
коњ и јахач у сраслим покретима, низ стазу,
јекују, руше међе, по стеновитом скиту.

Усне у пени, грива вијорна, ко у миту.
Беже пушке и здања куд који, уз омразу.
Ти предвиде, вајару мудри, али не казуј,
где ће се над тлом свити лет, у сваком копиту.

Надахнут, као песма и знамен кад полете,
мазни се метал злати кроз ватрице узнете,
сада се већ румени - малочас тежак, блокасти.

Бајковити коњаник над војскама узлете.
Чудо у оку - нове неодвојиве области -
вечним ознамењењем тријумфа и почаст.

2

Вечним ознамењењем тријумфа и почаст
предмети тежњи страсних јате се, и све знатније.
Велможе убојитије, богатије, зубатије,
играју се ко деца у песку, пуна страсти,

сведочећи чврстину и узмах своје власти.
Застани каткад на гробљу, ту усред ока ти је:
колико хвалисавости, чак и у несрећи - прати је!
Стеле самоумишља можда ће тек израсти.

Трудимо се и цврчке, под охлађеним пећима,
да овековечимо, узвеличамо речима.
Посрнулима, очинство што не дочекаше, с пропасти,

поставићемо алеје од нетрунућих свећица.
Диже се према месецу, владару ноћних области,
монументални венац беспорочних овласти.

3

Монументални венац беспорочних овласти
потаман је, и драг је сваком важном по чину.
Не можеш у подриваче бројити сву дружину
надзорне штампе, или сводника јавних области.

Јер непрестано раде машине “како се допасти”,
док правни горостаси дежурају и брину -
јуноша у реду стоји да се попне на бину,
пој да усклади с влашћу, због јавних и тајних почести.

Ко се зарази киме сујетом која плаши?
Да ли обични народ самодржављем нашим?
Ил власт ласкањем које држи покорном свиту?

Шљунак из блата ниче, блато из шљунка - знаш ли?
Рој чиновника славних - због истога су сви ту -
да убого свакодневље у раскошном нестане миту.

4

Да убого свакодневље у раскошном нестане миту
помажу чврста наука и сјајна статистика.
Како намигну, тако се све искаже с листића -
ма какво било стварно стање у родном кориту.

Наводно, није сломљено, ни пљачкано, за свиту:
правцато чудо над чудима, и предивна мистика -
каква величанствена нова карактеристика!
Све цвета, сви су сити, харамо кроз орбиту.

У давним традицијама руског склопа менталног
нешто монументално зацртава се стално,
ал за фасадом - трпеж с крпежи видим, скриту.

За хоризонтом нечег и постидног и тајног
ово или оно псето закопаше у риту -
испред свих видех власне моћнике и елиту.

5

Испред свих видех власне моћнике и елиту:
херцози и принчеви, вође и императори,
престолонаследници, и уз њих узурпатори -
да не заборавим и председничку свиту.

Свак себе у моћнијем прикаже габариту,
и млади реформатори, и конзервативци матори,
и побеђени, и тријумфатори –
као пси су се гризли - по смрти да наставе битку.

Неко је достојанствен, мудар, сусретљив,
неко је чудовишно нечовечан, разметљив,
ма како се трљао - не пере се од зломасти.

У историји лично свако мора бити приметљив
по мери височанства или високих почаста,
крај њих су - пророштва стубови, титани небу дорасли.

6

Крај њих су - пророштва стубови, титани небу дорасли
уједно с царевима, раме уз раме с вођама.
На истој висини и више! Особито сред храма,
ређе на брежуљцима, где се тискају, изнад пропасти,

шаролике масе и бучна друштва мракних овласти.
Сањиве Буде с цвећем познати свима нама,
на стотине распећа у светим тамјанским парама.
Градитељству се моћна скулптура мора допасти.

Чвршће него ли владар најснажнији је умео,
у небо се над Риом Спаситељ узнео,
справши над стешњеним гомилом пороке и пошастаи.

Сутрашњи Фидија, Пракситеље будући, зар то ваш удео!
У боготворству - као у богоборству опасни,
вис нападају тутори стваралаштва свих области

7

Вис нападају турси стваралаштва свих области!
 Раширите се у целој видљивој панорами,
 достигнућима смелим које простор урами -
 косите рутину где ће поглед обикло пасти,

рушите канон бескрилног шкопства - или ће расти,
 истину друкчих програма нек ваша идеја измами.
 Истински смисао није у удобној пижами
 Бопчинских и Допчинских, уз наклон свакој власти.

Не, кад размислиш, више је ласкаве лепоте
 за Церетелија и Е. Неизвесног, који камен кроте,
 који су у прошлости вајали Петра и Никиту,

када на пиједестал не уздижу деспоте -
 већ тражитеље звезданих стаза, већ песничку елиту
 у непрестаном њиховом стремљењу ка Зениту.

Зураб Церетели и Ернест Неизвесни - Савремени руски вајари

8

У непрестаном њиховом стремљењу ка Зениту
 напретка у вештини, знања и надахнућа,
 одважност видех где је скоро и немогућа:
 у Римљанину, Галу, у Кинезу и Бриту,

у слуги Хефестовом, жрецу што служи Афродиту,
 у заносу јенкија и њиховог прегнућа.
 А на руској платформи - окупница свих кућа:
 темељне страсти и врлине сплетени у једну орбиту.

У тешким искањима - ох, спорије но су хтели! -
 машине су и барут пронашли, и изумели.
 И прекопаше, да се знање не занемари,

земљу и небо очи, алати, приручне ствари.
 Тежећи новим делима, тешко да нису лудели
 неукротиви завојевачи, нови и стари.

9

Неукротиви завојевачи, нови и стари,
 бодежима челичним славу стекоше, не малу,
 често, са сном о жутом металу,
 сав свет су рад користи газили ко владари.

А копљоносци, стрелци и мачетари
ишли су за вођама у незнану даљ, залуд.
Храбрим солдатима медаље даваху, ко захвалу -
крстиће... Нису грамзиви, ко њини господари.

Горди маршали моћне воље
кроз смртоносно минско поље
што гнаше пешадију без опреме да крстари,

после победа посташе монументи с постољем
за сећање на то, како, секући душмане, бар им
довољно снаге и крви пролише, да испари.

10

Довољно снаге и крви пролише, да испари,
општепозанти наши јунаци, сличног соја,
минама нагазним секу или топе сред гноја
душмане братија разбојничких, са којим коб их спари.

Блискоисточни послодавци, знани и стари,
цене бандите грабљиве, и исход таквог боја,
и опет трају чарке душманске, без застоја,
у кратеру иза Терека што лаву кипти и вари.

Опет напади, фронтални, ил даљи бомба мости.
Сањати прерано је о победној тоналности,
ал расту амбиције сваке штапске еполете.

Жуде општа признања сопствене генијалности.
Неприкосновеност хоће, и ауторитете,
у потери за славом, спасавајући се Лете.

Терек - река на Северном Кавказу, улива се у Каспијско језеро

11

У потери за славом, спасавајући се Лете,
власт, као и негдашње Атиле и Хлодвизи,
благосиља бестидност - сматра да то су подвизи.
А људи блиски власти приређују банкете,

богате се на нафти, због ње и ратом прете.
Нек старци и невољници, по свакидашњој бризи,
вапе за помоћ, клече: у својој експертизи
лидери расправљају сасвим друге предмете.

Не од сломљених топова из борбе за род свој -
њихов је монумент звецкавих монета спој,
бачених поврх од стране избирљиваца старих.

Гомиле повластица за избрани сој,
за друге - милостиња. Леп звук је у крајцари...
Тежину заслуге њине процениће вајари.

12

Тежину заслуге њине процениће вајари.
Диван сиже: рачуне нек урезују длета,
за педагошке сврхе и за свет лазарета -
бреме славе на врату средњаша што шићари.

Има још један, блистав, што уређује ствари:
славни освајач, чувар и надзорник буџета,
наплаћује менице из неког давног света
капиталисти што се на народу опари.

Богаћење ту збрку и трговину пратиће,
а за свакога од њих гоља, псујући, платиће.
Вајари! Нема сижеа, за длета и палете,

суштински ближег овом лудилу што нас затиче,
нити епохалнијег, по знацима што лете,
у општој збрци појава збуњене планете.

По песниковом објашњењу, у овом сонету имао је у виду обрачун
садашње руске власти и „непослушног“ бизнисмена Ходорковског,
што је конкретно полазиште за општу идеју о игри „купопродаје“
између власти, крупног капитала, и (узалуд) подмићене уметности.

13

У општој збрци појава збуњене планете,
исковаше их, истесаше, одлише важни послови:
на стотине њих стоје - Њутни, Ломоносови,
Бајрони, Пушкини, Тјутчеви, Фетове статуете.

Храбри песник надживи и срамотне куплете,
а страдални философ, у мисаоној основи,
кроз разложну идеју и трпњу Христа прослови
чврсту надградњу своју, без обзира на клевете.

Величанственија бива, него сви фараони,
гордост античких времена - њихови Аполони.
Ево Мојсија који предаје, већ, завете,

да би настали нови, освештани закони...
Одговор пун за све то на њима лежи, свете:
ближе су боговима мудраци и поете

14

Ближе су боговима мудраци и поете.
Тешко се разабрати а да притом не свисну,
ал ако буду чврсти у злом судбинском стиску
неће се дати сваком шљаму што на њих крете.

Ка сунцу отворени, док их ветрови ветре,
не плаше се да леђа окрену ка бесмислу,
не брину што варвари псују им све по списку,
неподчињени власти не поштују декрете.

Славан је тај сој, али допуном све се мења
од устаљених норми старога поколења:
сада вајају але, по њином апетиту,

законодавце што су без мозга и поштења -
зле банкроте с главницом у пропалом кредиту!
Дух све њих усмерава, од бронзе ка граниту.

15

Дух све њих усмерава, од бронзе ка граниту:
вечна знамења тријумфа и почести -
монументални венац беспорочних овласти -
да убого свакодневље у раскошном нестане миту,

испред свих видех власне моћнике и елиту,
крај њих су - пророштва стубови, титани духу дорасли -
вис нападају тутори стваралаштва свих области
у непрестаном њиховом стремљењу ка Зениту.

Неукротиви завојевачи, нови и стари,
довољно снаге и крви пролише, да испари,
у потери за славом, спасавајући се Лете.

Тежину заслуге њине процениће вајари.
У општој збрци појава збуњене планете
ближи су боговима мудраци и поете.

Децембар, 2004.

* * *

Надежди Бурановој

Претешко буде, гасне нада жива
и све што вера беше дим заима,
ал намигне ти јесења коприва,
али у јадни круг те безик прима.

Шипково жбуње ћилибарски трепти,
оскоруше и птице - унедоглед.
Не. Живети, још. Од туге не мрети,
ни од лепоте одвајати поглед.

Белешка о аутору

Владимир Корман родио се 9. септембра 1932. године у древној руској престоници Владимиру. Његов отац је, како сам песник пише, 1941. године умро у колимском логору, од последица смрзавања. Завршивши основно и средње школовање, 1954. године је окончао и Владимирски педагошки институт, а од 1958-1963. студирао је на Московском авиационо-технолошком институту (који данас носи име Циолковског) Од 1955-57. године служио је војни рок на Далеком истоку, као артиљерац. Годину дана, по повратку из армије, радио је као учитељ у Владимирској области, а потом као инжењер у металуршком заводу у Таганрогу. Радни век је окончао као научни сарадник (1973-1993). Своју биографију завршава следећим речима: „После 1993 - следе слобода, дивљина природе и књиге. Утехе ради, имам одраслу децу и унуке“.

Владимир Корман је истакнути преводилац са енглеског и француског језика, а преводио је и српске песнике. Као песник, воли традиционалну форму и модерне теме, не либећи се сатиричног коментара. Последњих година живи, у Бостону.

Превод с руског и белешка: Владимир ЈАГЛИЧИЋ

Маријана СОЛОМКО

* * *

Град кô пса води село на узици:
Модеран бити – макар и на улици;
Белу краву сви да помузу желе –
У граду си неко чак и кад си теле,
Али човече – град су лица, не путеви,
Та светлост селу су вране и лешеви

Град кô пса води село на узици:
У штету и срам вуку га злобници,
Да у диму стење кô дрво без грана
И трепери кô новчић на дну фонтана;
Али човече – град су лица, не путеви,
Та светлост селу су вране и лешеви

Град кô пса води село на узици:
Погребни гости место слављеници;
Да с муком дижу укочене груди,
Очију празних сити и луди

Иза прозора закаснили сутон
Као оскоруша и восак у крви...
Неће спасити светац ни икона
Дом у коме љубав изјели су црви,
Кућу у којој је издано, згажено
Стрпљење као драги камен вредно,
И неиспијене усне уснама жедним,
И два тела што не беху једно

траг других

Ево причам с живота кореном –
 И с људима земљом затрпаном,
 Кроз дубине скривене копреном
 И чујем свог стабла древно име,
 Његову круну, гране кô претке
 И цео слив, све притоке реке;
 А ја се клањам свакој тој сени:
 Њихова дела – моји су гени.

Пољем иду опрезни кораци,
 Као епско перо речи крију,
 У њему позорно слободни знаци –
 Истине или лажи за Русију,
 Хамлет руског духа – вук самотни –
 Лабудовом песмом наду иште,
 Отвореног ока урлици пиште;
 Чујеш, то комади су поцепани.

Говоре ми корени мог стабла:
 „Ова земља генерације хлади,
 Скупља мрве нашег распадања
 Да израсте моћ добрих из глади –
 Руски дух – подићи из дубине...“
 Дубине – где вечна је жива вода,
 Где из корена ничу ведрине
 И кроз круну иду у нигдине

* * *

Када се с платна ведрине слика смрви,
 Небо накрене бледо ждрело;
 Последњи лист јесени, ко угрушак крви,
 С дрвећа пашће невесело.

Колико њих, мноштвенотмастих, не вечних
 Лиски – жалосно рече: „Зар већ“ ?
 Кô људи – и њих је несрећних,
 У заборављеном падежу умрла реч.

За стабло везане милост са милошћу,
 Пијане од сока са дна живота
 Кô старац дремају строгом мудрошћу –
 Заробљене на самом дну живота.

А лишће – живо као нечије лице,
Као поцепане из блока странице:
Згажено лежи испод прашине;
Нечије мисли у процепу тишине

Белешка:

Маријана Соломко је рођена 1984. године у Санкт Петербургу. Завршила је музичку школу, а 2009. године факултет украјинске Националне музичке академије „П. И. Чајковски“, одсек за клавир. Од детињства је свирала на многим концертима, а само у Шведској је, од 2001. до 2010. године, имала их више од седамдесет. Аутор је научних радова и чланака из области музике.

Прву песму написала је у шестој години. Победник је на много међународних такмичења поезије, добитница је Велике нараде Трећег међународног такмичења поезије под називом „Велики Кнез Константин Романов“ у Санкт Петербургу за 2013. годину. Те исте године учествује на XXX конференцији младих писаца Северо-Запада.

Њене песме су објављене у алманасима поезије: «Петербуришке строфе», «Млади Санкт Петербурга» (Санкт Петербург), «Кућа кестенова» (Кијев), «Шареница» (Доњецк); антологије: «Поезија – женско лице» (Берлин), «Поетски форум», «Благословена земља очаја» (Санкт Петербург), као и у многим књижевним часописима.

Ауторка је збирке песама „Гуске лете на север“.

Члан је Савеза писаца Русије

Марија Сотиров, 1989, уље на платну 500X520 mm

Евгеније Александрович КАПУСТИН

КОСОВСКО ПРИЧЕШЋЕ

Христове крви Света тајно,
Причести ме крвљу мојом
За памћење ново – не сјајно
У цркви с друкчијом бојом.

Причести све душе слободе
Кроз сурове бодље границе,
Народ су шчепале сподобе –
Што крију своје право лице.

Заборављају глас сопствени,
Из цепа душе ваде и кољу,
Кроз уши трнови прободени:
На Балкану, на косовском пољу.

Али пали су знак који зове:
Сву децу да би стасала брже,
Све вернике крви Христове
И све који се те вере држе.

Да причесте дух вечно пламан
И отерају страхове кô дим,
Да зора истопи бес њин сраман –
И живот не зажали ни за чим.

ОТАЏБИНА

Доћи ћу, а тамо је све кô и пре –
Тихе туге све ми јасније,
Што отври недогледне просторе
Древне и миле Русије.

И видим светост и епску вечност –
Ту исконску даљину зоре,
У срцу лаком тиха неопрезност,
Покршен крст на врху горе...

И стазе у шумама непртиметне,
Ваздух сладак од језе сирове,
Баре и степе ко сном неговане
И дрвеће огрубеле коре.

И вратих се – видех да још је иста
Та блистава туга у тишини,
Родна грудa сва нежна и чиста,
Што подсећа да сам на висини.

Постоји тајни зов
И туга тајна.
Знам: они су - почетак свих стазица;
И само бол је последица,
Када без снова,
Ни прошлост није бајна.

Али, постоји љубав,
И оно што је над нама.
Знам: не може бити друго, јаче,
Када и нада плаче,
Но васкрсни убав
И дај се нов сасма.

ЖИВОТ

Кад бисмо га упрегли као рагу
Да нас само сећањима вуче,
До тишине на последњем прагу,
Где нит сребро не мота у клупче...

Нови дан памти тек то што не беше:
Јарке снове – светлост из даљине;
Прошлост се не враћа ни да нас очеше
Док на њу гледамо са висине.

Живот – то је бол у чекању среће,
Живот – то је тражење себе –
Страст и спокој – дрхтав пламен свеће,
Избор за мене или за тебе

Живот или смрт – почетак је само;
О, небо мило не зови ме рано,
Не желим да срце заћути тамо
Још желим да волим све животом дано.

Белешка:

Евгеније Александрович Капустин рођен је 19. септембра 1984. године у Санкт Петербургу. Дипломирао је на Петроградском државном техничком универзитету. По професији - инжењер система за аутоматизацију морнаричког инжењерства.

Поезију и прозу објављује у периодици и аутор је неколико запажених збирки прозе и поезије. За свој књижевни рад је награђиван.

Уредник је међународног зборника савремене духовне поезије, „Небески одјеци“.

Белешке и преводи с руског: Анђелко ЗАБЛАЋАНСКИ

Јорданка Сотиров, 2005, уље на платну 400X450 mm

Јелица РОЋЕНОВИЋ

СЛИКАРИ НЕ ВОЛЕ ПРИЧУ

Аутопортрет, 1978.

Једног поподнева током трајања изложбе „Слободан Сотиров – модели и пријатељи” посматрајући гаму смеђих тонова у Кнез Михаиловој 56 на изванредним портретима Светлане Васић, психијатра из Лондона, ликовних критичара Срете Бошњака и Николе Кусовца, београдског очног лекара Ивана Стефановића, у љубичастој кошуљи, мачеваоца Вере Јефтимијадес, са огромним црним шеширом, плаве девојчице, Тијане Милановић, као и сликарове деце – Јорданке, са црвеним шеширом и Марије, сликане за време Сотировљевог боравка

у Швајцарској, учвршћујем се у уверењу да је овај мајстор уљаног портрета, школован у Софији и Београду, направио преврат у српском колористичком сликарству, склоношћу да „смеђим” уместо „плавим” тоновима изрази дух у сензибилитет света који се, метафорично говорећи, назива Медитераном. Сипила је киша над Калемегданом једне мартовске вечери док ми је осамдесетдвогодишњи сликар, присутан више од шездесет година на београдској ликовној сцени као суверени мајстор портрета, излагао своје погледе на овај традиционални сликарски израз коме је смисао, истиче „погодити људско лице”.

Да ли је портрет огледало бића? У чему је његова тајна?

– Мислим да је то сликарски жанр који је најдуже опстао у историји уметности. Нема доброг сликара који се није окушао у портрету и који иза себе није оставио портрете познатих људи свог времена или самог себе, својих модела, породице, пријатеља. Портрет је мајсторија, занат, од кога се почиње у сликарству. Сви сликари покушавају да насликају портрет, али сви не могу да буду портретисти. Зашто? Први пут човек седи испред тебе, није битно да ли га знаш или не знаш, има облик, вољу карактер. Можеш да га опишеш речима, али у литерарном опису није суштина портрета. Портрет није само сличност већ слика. То значи да слика на човеку види оно по чему је он препознатљив. Човек је само ралог за добру слику. Ја не гледам шта тог човека чини у изразу већ у сликарском изразу – да ли су му очи, уши, покрет или боја коже најупечатљивији, нешто што је његово, непоновљиво по њему ћете га препознати кад га сретнете на улици. *Сликарство не воли причу*. Кад сликар почне да размишља тог часа упада у нешто друго удаљавајући се од сликарства и портрета.

Како сте постали Титов сликар? Јесте ли га упознали?

– Не, нисам, мада сам имао прилике, али нисам наваљивао много. Око триста Титових портрета направио сам за школе. Ја сам имао једног пријатеља, архитекту Сергеја Мантову коме сам се свидео и он ме је ангажовао да радим у Титовој резиденцији у Карађорђеву. Тамо сам направио витраже, у просторијама где је примао госте, уз помоћ једне радионице из Сомбора. Она овде, у Ловачкој кући, где је Тито сахрањен, постоји један мој витраж од сто квадрата, док је други направио словеначки сликар Јаки. Такође у кабинетима Титовим у Карађорђеву има мојих слика и дан данас. Преко пута Дунава има и једна вила која се зове „Дунавка”, у Илоку, коју сам целу урадио. Звали су ме да тако направим један видиковац, невероватан!

Јесте ли били Титов човек? Није било лако доспети до њега?

– Никада нисам био члан партије. Тито је прихватао најбоље уметнике. Свидео сам се, као што рекох, Мантови, умро је, а радио је у грађевинској дирекцији при Генералштабу и уређивао је Титове резиденције.

Јесте ли га „обожавали”?

– Да, сигурно, (уз смех) био сам Титов омладинац. Ја сам професионалац и било ми је важно да сликам. По резиденцијама се, нормално, били само Титови људи, најчешће из рата његови пајташи који су били домаћини онима који су водили те куће. Ја нисам ни говорио, ни ћутао, већ сам радио свој посао. Ту се скупљала богата клијентела. Што бих крио да сам у Карађорђеву насликао једну принцезу са шведског двора, ако ћемо поштено да говоримо, па неке

италијанске „гламур-даме”, насликао сам и све Титове дипломате, и леве и десне и несврстане... Тако су многе моје слике отишле по свету. Годинама после тога су ми се јављали. У Титово време ми смо били важна земља између Источног и Западног блока. Сада је глобализам у моди и ми смо ситна земља.

Кад сте ви ступили на београдску ликовну сцену са ње су отишли један Паја Јовановић и Урош Предих. Како бисте ви дефинисали разлике?

– Разлика између мене и њих је у томе што су се они строго држали чврсте Бечке школе. И портрети око нас овде могу бити апстракција, као што купус може бити метафизика. Њихова класицистичка школа им је дала снагу да направе оно што су направили, а то је оно што се пре тога у сликарству неговало вековима као грађански портрет. Пре него што сам са седамнаест година отишао (1943) из Димитровграда у Софију – сликао сам портрете, али сам тек тамо стекао цртачко знање код професора који су такође припадали Бечкој школи, нарочито Илије Петрова.

Прошао сам, дакле, целу бугарску и српску школу сликарства. У Београду се већ после рата ишло према Западу, било је мало лабавије, али су на Академији били све сами мајстори: Табаковић, Гвозденовић, Хакман, Кун, Цуца Сокић, Марко Челебоновић. Сви су били различити, али су сви осим Куна били оријентисани према западној уметности. И сви су они знали да насликају портрет! Та тенденција, међутим, довела је до потпуног запостављања портрета пошто није било довољно снаге у основи за цртање и прешло се на сликарство где можете „и овако и онако”.

Београд сада нема портретисте! Академију, која мора да буде занатска школа, уништио је модернизам! Не може се ликовно изражавати ако се тај занат не зна, ако не може да се изрази оно што је у теби. Портрета више нема осим у Москви где се он највише студира. Свако ко заврши Руску академију, видимо да има „тешко” занатско знање. Не мора да буде велики уметник, али занат мора да савлада!

Без заната се не може бити уметник! Све што се у београду данас проглашава уметношћу је заправо примењена уметност уклопљена у потрошачко друштво „купи–продај”. Не може живот само од тога да се састоји. Емотивни део човека је згажен. Наше галерије су пуне, али ја бих све то сврстао у примењену уметност. Да се пропаганда као један парфем, нови ауто.

Препознатљиви сте по јесењим тоновима: од тамне сјене и браон до зеленкасте и жуте?! Палета Паје Јовановића вукла је на павет и тиркиз, ваша је жута?!

–Моје сликарство је осетљиво на боју, али то нису јарке црвене, жуте, зелене, него имам један посебан афинитет према тону, макар он био жућкасти, зеленкасти, смежи, црвенкасти... Кад људи виде моју слику кажу: „Види Сотирова на зиду!”. Ја не дозвољавам

да ми слике буду шарене. КАд неко истисне само боју из тубе и почне да маже по платну – то није слика! Држим се једног правила у сликарству које сада нико не поштује, а то је – глатка слика! нема сирових чистих тонова као код Коњовића. Са тим бојама не може да сеfino „свира”. Кад сликам портрет морам да направим и атмосферу. Важна је позадина светлија или тамнија да би се истакло лице. Да се види – ко је тај човек! По десет пута мењам тоналитет боја.

Да се види идентитет?

– Сигурно!

Сликање портрета једном давном приликом повезали сте са издржавањем породице?! Друге ваше слике откривају нежност према поврћу, цвећу као и једну мистичну симболику мртвих природа са убијеним дивљим паткама?

– У Београду има три хиљаде сликара али само њих десет може да направи портрет! Мени је било много лакше да дођем до егзиостенције преко портрета него преко других уметничких тема. И правио сам их увек добро. И увек сам имао моделе који су, условно речено, желели да плате. А то ми је омогућило да се мало олабавим, да не зависим од државе, нисам, из мог краја имао ниједног грофа који би ме финансирао, ни једног генерала или председника владе. То је маргина, бугарска! Ја сам сам себи морао да будем финансијер. Портрет је дакле моја мецена! Од свега, међутим, може да се направи слика. Ја насликам купус са истом страшћу са којом сликам главу. Зашто би ружа била лепша од шаргарепе?!

проф. Драгиша Ивановић, 1975, уље на платну 520X560 mm

Ранко ПАВЛОВИЋ

КРИТИЧАР КОМЕ СЕ ВЈЕРУЈЕ

(Цвијетин Ристановић: „Вредновање књижевног текста“,
„Свет књиге“, Београд, 2014)

У огледу „Актуелна питања вредновања књиге за дјецу у свјетлу Радовићевих критичких погледа“, у књизи „Вредновање књижевног текста“ (Библиотека „Осветљења“, „Свет књиге“, Београд, 2014), питајући се шта дјело Душана Радовића „чини и данас присутним у свим размишљањима о књижевним питањима, посебно оних која се односе на књижевност за дјецу“, Цвијетин Ристановић одговара: „То је пишчев поштен однос према књижевној умјетности.“ Ако бисмо се, на исти начин, запитали шта Ристановића чини поузданим књижевним критичарем и аутором књижевнотеоријских и књижевноисторијских текстова којима се вјерује, онда би одговор био истовјетан или сличан: његов поштен однос према дјелу које критички освјетљава или књижевном феномену који разматра. Јер он је, како је то у рецензији записала и доц. др Јелина Ђурковић, „најврснији читалац и строг али поштен оцјењивач дјела, другим ријечима: избјегао је еуфоричност доживљаја, с једне стране, али и неугодну хладноћу аналитичког умовања над њежним умјетничким ткивом, с друге стране“. Дода ли се томе да, по мишљењу проф. др Миомира Милинковића, такође рецензента, ова књига представља „допринос изучавању, тумачењу и рецепцији уметничког текста и практичарима и тумачима књижевног текста нуди начине и моделе за остварење вишег квалитета интерпретације“, онда се оцјена вриједности најновијег Ристановићевог дјела на извјестан начин заокружује.

Док се потпуније не оствари млађа генерација књижевних критичара окренутих литерарном стваралаштву за најмлађе, на које и Ристановић указује у својој књизи, мало је у српској књижевности оних који се систематично, континуирано и аналитички баве овим сегментом белетристике на српском говорном подручју. Зато је вишедеценијско предано дјеловање Цвијетина Ристановића драгоцјено, а његово најновије дјело, нарочито четири огледа у првом дијелу, окренута вредновању књижевног текста за дјецу, добро ће доћи и споменутој генерацији младих критичара.

У већ назначеном огледу, анализирајући, прихватајући и указујући на значај Радовићевих аутопоетичких разматрања стваралаштва за дјецу (на примјер, оног става да „... свака песма, дечја поготову, треба да је у понечему необична“ и да би „необичне песме морале бити обична ствар“), Ристановић истиче да залагање овог значајног пјесника, који је својом поезијом обиљежио другу половину двадесетог вијека и битно назначио њен даљи развојни пут, да поезија, посебно дјечја, мора бити самосвојна и да сваки пјесник мора бити другачији од других, није нешто непознато, али је још један снажан подстрек уношењу свјежине у поезију за дјецу. „Пјесник за дјецу требало би да посједује способност очућавања стварности, односно способност стварања другачије слике свијета од оне коју су као умјетничке форме дали његови претходници“, пише он. И од књижевне критике умногоме зависи каква се поезија ствара, јер онај ко вреднује дјело, истиче аутор, „мора дати одговор на питање гдје се налази естетичка вриједност – у пјесми, њеном читаоцу или, пак, у односу између њих“, што је врло занимљива поставка која заслужује посебну пажњу. Не искључујући потребу да се оцјењивач бави психолошким, социолошким, педагошким и другим компонентама дјела, уколико их оно садржи, њега при вредновању треба првенствено да интересује умјетничка вриједност књижевног остварења. При томе критичар никако не смије занемарити укус нових генерација читалаца, али не смије ни подлећи „модним хировима“ и афирмисати неке ванкњижевне вриједности такозваних бестселера.

Колико довођење српских писаца за дјецу из БиХ у контекст цјелине српске књижевности за најмлађе, толико је значајно и Ристановићево разматрање тематских области у овом виду стваралаштва. Добра потврда за то је и есеј „Анимални свијет као општа тема у књижевности за дјецу – Приче о животињама у дјелима писаца из Босне и Херцеговине“. Наглашавајући да су најбоље приче Алексе Микића оне о његовом дружењу и пријатељству са животињама које је сусретао док је чувао свиње богатих сремских сељака у шумама Смогве, он истиче да овај писац јесте учио од велики свјетских писаца, али да је изградио властити стил приказивања „дивних примјера пријатељства између људи и припадника анималног свијета“. У књижевност за дјецу Бранко Ћопић се појавио збирком „У царству лептирова и медведа“, наговјестивши тако да ће анималне теме заузимати значајно мјесто у његовом дјелу, што ће послуже десет година потврдити и збирком „Јежева кућа“, посебно истоименом поемом којом показује „да се задовољство и срећа не могу градити на несрећи других“. Животиње ће (довољно је споменути само мачка Тошу) бити јунаци многих Ћопићевих прича и пјесама. Њима је писац често приписивао непожељне особине људи, али је понекад показивао да су племенитије од њих. У дјелима Стевана Булајића, по Ц. Ристановићу, дошла је до изражаја његова везаност за природу као непресушан извор инспирације, док у дјелу Драгана Кулићана „дјеца истински другују са животињама“ које „нису антропоморфизоване“. Овај писац је имао „риједак дар да све искаже лаким, лепршавим, топлим ријечима и да свијет наслика као оазу радости, доброте,

игре. Романсирана басна Ранка Рисојевића „Тројица из Зриковије“ представља, како наводи Ристановић, „новину у смислу обогаћивања броја стајних тачака са којих се свијет може посматрати и о њему расуђивати“.

На исти начин Цвијетин Ристановић разматра присуство оца и мајке и дјелима босанскохерцеговачких писаца наглашавајући да је то честа тема у књижевности о дјец и за дјецу. У анализираним дјелима, насталим углавном у другој половини прошлог вијека, лик оца и лик мајке писци су сагледавали, најчешће, са патријархалног становишта. Мајка је представљена „као оличење разумијевања, пажње, доброте и љубави“, док су очеви приказивани, махом, „као носиоца грубости, страха и насиља“. Аутор наводи да су само у изузетним случајевима мајке строго кажњавале дјецу, а очеви у ријетким приликама показивали широкогрудост, дарежљивост и племенитост. Тако Иво Андрић, што показују и приповијетке „Прозор“, „На обали“, „Панорама“ и „Кула“, другачије схвата дјетињство него већина писаца који га описују као вријеме безбрижности. Он сматра да је и дјетињство испуњено неразумијевањем и траумама. Код Скендера Куленовића у успоменама на дјетињство важно мјесто заузимају отац и мајка, „чији су ликови моделовани врло пажљиво и са пуно љубави, али нису идеализовани“. Мајка је патријархална жена из беговске породице, брижна, пажљива и осјећајна особа, док је фигура оца „доминантна“, али „није застрашујућа као у неким приповијеткама Иве Андрића“. Приче Бранка Ћопића о мајци или имају аутобиографски карактер или освјетљавају ликове мајки из НОР-а. Анализирајући причу „Сунчани свијет моје мајке“, Ц. Ристановић каже да је у тој „златној бајци јарким бојама обасјан лик мајке Соје, а на другој страни је лик мајке Николетине Бурсаћа, јединствен у нашој књижевности, јер она „није само оличење материнства, него и сваке доброте коју људско биће може да посјеђује“. Истичући да у приповијеткама Зије Диздаревића почасно мјесто припада приповијетци „Мајка“, „која представља најпотпунији израз неспорног дара њеног прерано умореног аутора“, Ристановић наглашава да је овај писац „истинским понирањем у мајчину душу створио непоновљив портрет мајке као симбола доброте и као оличења патништва“. Анализирајући дјела „Дјечаци са Уне“ и „Приче великог лета“, намијењена млађим читаоцима, аутор овог занимљивог огледа истиче да је Ранко Рисојевић имао снажну мотивацију да овјековјечи лик мајке, будући да је одрастао сам уз мајку јер је отац изгубио прије него што се родио. „Због тога је Рисојевић мајку представио као племениту личност која му је била узор у свему“, закључује он.

Конечно, у првом блоку књиге, у који су уврштени текстови о књижевности за дјецу, пажње вриједан је и оглед „Дјечији узраст и рецепција књижевног текста“, гдје аутор, уз консултовање опширне и разноврсне литературе, износи и своје прецизне и јасне ставове о томе шта дјетету у којем узрасту треба понудити и о чему, имајући у виду узраст коме је дјело намијењено, посебно треба да воде рачуна писци за најмлађе и младе. Посебно су занимљива запажања о утицају савремених визуелних медија на промјену односа према рецепцији

књижевног дјела. У будућности ће књижевно дјело свој пут до онога коме је намијењено све чешће остваривати преко визуелних медија, па би, према томе, умјесто прорицања црне судбине књизи, требало, како сугерише Ристановић, више радити на изналажењу најбољих метода њене презентације путем савремених средстава комуникације.

У други блок првог дијела књиге Ц. Ристановић уврстио је четири занимљива огледа, условно речено, о феномену књижевног стваралаштва, од којих су два посвећена нашем једином нобеловцу. Бавећи се Андрићевим схватањем умјетности, конкретније, његовим схватањем приче као основе књижевне умјетности („Андрићева посвећеност умјетности причања“), узимајући можда као окосницу мисао И. Андрића из „Разговора са Гојм“: „Јер, свет мисли, то је једина стварност у овом ковитлању причина и авети која се зове стварни свет“, Ристановић запажа да се умјетност као мисаона стваралачка дјелатност уздиже изнад реалног свијета. Као одраз људске мисли, она може формирати друге облике, битно другачије од оних које сусрећемо у стварности. Зато, тврди он, ослањајући се и на Андрићево поимање умјетности, умјетник снагом мисли разара и ништи постојећи и успоставља нови поредак ствари. Да би спознао суштину приповједачевог понирања у неистражено тајанство људских спознаја и свих сумњи које су вјеран пратилац проницања у спознајне дубине мисли, и да би то пренио читаоцу, Ристановић је и сам морао да прође кроз све оне лавиринте кроз које је пролазио и сам стваралац књижевног дјела. Управо зато, његовој оцјени и процјени се вјерује и његова запажања постају добар путоказ за пролазак кроз Андрићеву причу и причање.

„Своје јунаке Андрић је моделовао стрпљиво и дуго, настојећи да умјетничком ријечи сваком од њих удахне живот и да их учини увјерљивим до те мјере да их читалац не доживљава као плод маште и режије него као људска бића узета из непосредне стварности“, пише Ц. Ристановић у огледу „Ликови у приповијеткама Иве Андрића“. Велики приповједач, који је у креирању ликова често користио и документарну грађу, настојао је да, призивајући у помоћ и имагинацију, своја виђења догађаја и људи учини што вјеродостојнијим и природнијим. Зато се његове приче прихватају као „непомућена истина“. С великом суптилношћу и истанчаним осјећајем за нијансе, Ристановић анализира ликове Алије Ђерзелеза (грађен методом контраста), Мустафе Маџара (без блиских веза са средином у којој живи), кмета Симана Васковића (припада оном соју људи који траже од живота више него што им у датим околностима може пружити), газда Јеврема (који је по свему изузетан), везира Јусуфа Ибрахима (критора моста на Жепи за кога „свако људско дело и свака реч могу да донесу зло“), Сеид Али Џемалудин-паше (маштовит у смишљању сурових казни за травничку чаршију) и Ћоркана (људско биће из најнижег друштвеног слоја). Истанчаност у осликавању женских ликова (Катинка, Аника, Јеврејка Рифка, Мара милосница, Јелена, жена које нема и друге) још више долази до изражаја, јер и Андрић је у својим прозним дјелима „често писао о двјема врстама љепоте – оној непролазној коју имају добро осмишљене, на правом

мјесту и у право вријеме подигнуте грађевине, првенствено мостови, и оној пролазној коју посјеђују изузетне жене“.

Фокусирајући се у кратком есеју на епску пјесму Филипа Вишњића, Ц. Ристановић каже да је он цијелим својим бићем „проживљавао историјски сукоб српске раје са вишевијековним тлачитељима Турцима, па се чини природним да се његова устаничка епика доима као истински израз тога сукоба“. У првом дијелу књиге нашао се и оглед о три књиге репортажа Тихомира Несторовића („Беле лађе Теше Бећарине“, „Између двије ријеке – приче завичајне“, „Земља виловита“) које, како Ристановић тврди, дају вјерну слику живота у Семберији, на Мајевици, у Подрињу и Мачви у другој половини двадесетог вијека. Предмет ових репортажа су познати догађаји у конкретној средини и људи са пуним именом и презименом, „али се у њима казује и о ономе што није егзактно и видљиво и што се збива у душама тих људи, као и о ономе што се сачувало као усмено предање на том простору“.

У други дио књиге „Вредновање књижевног текста“ уврштени су прикази књига Миомира Милинковића, Слободана Јовића, Љубомира Ђорилића, Слободана Тишме, Предрага Јашовића, Љиљане Лукић, Јове Чулића, Александра Гаталице, Јелине Ђурковић, Горана Вуковића, Љубомира Зуковића и Бошка Ломовића, објављених од 2009. до 2013. године. Као што се види, у фокусу Ристановићевог интересовања подједнако су били наши истакнути књижевници, добитници НИН-ове награде, на примјер, али и они који првом књигом улазе у свијет књижевности. Осврћући се на књиге, он истовремено информише и анализира, препоручује књиге читаоцима и подстиче ауторе да трагају за новим видовима исказивања.

Пишући о Милинковићевој студији „Нацрт за периодизацију српске књижевности за децу“ истиче да сам аутор сматра да та периодизација још није сасвим искристализована, а за Тишмину „Бернардијеву собу“ каже да је у цијелом роману досљедно проведен метод контрастирања. Јашовићева студија „Писци српског реализма као књижевни критичари“ указује на озбиљан недостатак српске књижевне критике која у протеклом времену није посветила потребну пажњу критичким радовима које су у епохи реализма објављивали писци белетристике. Без обзира на чињеницу што је у роман „Јелена Златоносовић“ уграђено мноштво историјских података о политичком стању у средњовјековној Босни, како примјећује Ристановић, Лукићева ово дјело није конципирала као студију друштвених прилика у тој држави, а Гаталица, у „Великом рату“, „маестрално слика шта је све у стању човјек да поднесе у борби за фиктивне циљеве“. Дјелом „Дијалог с традицијом“ Ђурковићева показује да у усменој поезији, за коју често мислимо да је о њој све речено, има још много тога о чему вриједи расправљати. У збирци приповиједака „Неспокојни покојник и друге приче“ Зуковић је „класичним облицима приповиједања врло упечатљиво исказао проблеме са којима је суочен савремени човјек“. Итд.

Књигом „Вредновање књижевног текста“ проф. др Цвијетин Ристановић потврђује да врло озбиљно прилази разматрању

књижевних феномена, углавном у савременој српској књижевности, било да се бави књижевном теоријом, књижевном историјом или књижевном критиком. Он се не заклања само за провјерене књижевне ауторитете него опсервира и оне писце и књиге који полако али сигурно излазе из анонимности. Посебну пажњу заслужују његови огледи о књижевности за дјецу, каквих недостаје у нашој савременој књижевној мисли. И то, између осталог, препоручује ову књигу за читање и за едукацију оних који почињу или намјеравају да почну да се баве науком о књижевности.

Драгана Сотиров, 2003, уље на платну 860X1000 mm

Славица ГАРОЊА Радованац

ИГРА ИЗМЕЂУ СТВАРНОСТИ И ФИКЦИЈЕ

(Радмила Гикић Петровић, „Стара прича”, Дневник, Нови Сад, 2013)

Књижевни и књижевно-историјски рад, као и многоструки културни ангажман Радмиле Гикић Петровић (књижевница и путописац, приређивач, књижевни историчар, ауторка бројних разговора са нашим писцима, уредница и критичарка), где ћемо посебно памтити њен непроцењив допринос у проучавању рада Милице Стојадиновић Српкиње (са одбрањеним докторатом о овој важној књижевници 19. века, као и објављеној преписци), али и у открићу и објављивању дневника Анке Обреновић (богато допуњеног књигом *Личности* које се у њему спомињу), у домену белетристике, усмерена је на феномен приче и могућностима приповедања, као и њеним многоструким прозним изазовима, којој се враћа у већим временским паузама, и чини се, неуморно експериментише, у до сада три објављене збирке: *Отворите Јеленине прозоре* (1978), *У потрази за главним јунаком* (2003), и овом, најновијом.

Најновија збирка приповедака, самим насловом, *Стара прича*, као да ауторку враћа изворним елементима и основним квалитетима класичног прозног исказа. Ипак, само на први поглед је тако. И у нових 16 проза, Радмила Гикић се поиграва формом, исказом у првим и трећим лицу, а нарочито истражује феномен односа фикције / текста и стварности, и обрнуто. Кроз ово истраживање форме, ауторка се тематски фокусира углавном на савремено доба, опозицију урбано-сеоско / изумрло, прошло, породичне, мушко-женске односе, додајући у спектру женских ликова и судбина, понирања у психологију, али и митски женски принцип и неке нове, аутентичне акценте.

Тако већ у првој причи „Жена војног гарнизона“ приповеда се о женској усамљености у средњим годинама, уочи старости (удовица војног лица тражи мушко друштво на најбаналнији начин, путем огласа, и то искључиво „у униформи“). У овој прози датој у дневничкој форми и кроз унутрашњи монолог, ишчитава се заправо вечита тема о женској потреби за љубављу, нежношћу и изневереним надама – опсесија „униформом“ као типом најмужевнијег мушкарца, и чекање, које се претвара у узалудно – јер, се нико неће појавити –

траг ишчитавања

сведочи о специфичном женском самовољно неслободном типу, која потчињава читав свој живот (па и дневне активности) тој илузији чекања, знајући и сама да је то лаж, али која јој је насушно потребна као начин функционисања, као душевна надопуна, у празнини живота без емоција, иако није спутана никаквим друштвеним оквирима. Овакав тип жене и не уме да функционише сем удвоје, кроз надања и чежњу за идеалном (углавном немогућом и недостижном) љубављу.

„Упоредна прича“, приказује у паралелним резovima (издвојених и курзивом), „рад на рукопису“. Један ток приче је стварносни тренутак писца-редактора, с оловком у руци и нагнутост над текстом, док други представља само ткиво (давно написане) приче, над којом стално лебди свест пишчева - са потребом да се интервенише, или пак нешто остави како већ јесте. У овом флуидном, двоструком процесу, израња основно ткиво „написаног“ текста: о девојчици, „обележеној“ од самог рођења, као типа „дивљакуше“ која самује, лута по шумама и квари градску децу на распусту, која дакле, самим тим неуклапањем у норму колектива (села), добија епитет Луда. Смена два плана („избрисати? сетити се – зашто је то написано?“), праћење финог процеса промењених чињеница из стварности у причи, зарад законитости фикције, говори о вазда узбудљивој игри стварања (и мукама) настајања књижевно-уметничког текста и односа писца према различитим књижевним поступцима. Два нивоа стварности (ауторка прегледа и поправља причу између две посете мајци у болници), и само ткиво (сада исправљане) приче написане пре петнаестак година о одрастању девојчице-особењака, са реалијама раног послератног времена на селу, до коначног одласка у град „оцу“, у којима уствари израња лик мајке-мученице, стапају се у стварносну поенту: у болници нараторка сазнаје да мајка има неизлечиву болест и да треба да је води кући.

„Снови и стварност“ би могао бити наслов приче „Доколица и супротност“, у животу једне просечне жене, дате у унутрашњем монологу и у два исказа кроз изразити контраст. У првом, мазна лепотица у раскошном, белом ентеријеру и широком кревету, у свиленој хаљини, устаје и пије прву кафу у оближњем ресторану, са погледом на улицу где човек у колицима-инвалид продаје новине, али пролази и огроман, бели аутомобил у којем се вози Он – тачно сваког јутра, у исто време. Поподне на Дунаву у љубавном загрљају са човеком из белог аутомобила, а вече, уз новине на тераси, са погледом на Дунав и сумирање данашњег љубавног доживљаја – могли би се назвати и типичним, сновима на јави, сваког просечног човека, тј. у овом случају, жене. Светлост, белина су кључне метафоре и еманија тог архетипског људског / женског сна о срећи, које прожимају и ову прозу. Друга прича иронијски поднасловљена *Исто то, само мало другачије*, је не само њена супротност, већ представља тврду реалност свакодневнице коју живи већина, такозваних, малих људи, односно, овде њихов женски еквивалент: раднице која свако јутро устаје у подстанарској собици и жури на посао, у шест већ мора да се „откуца“, на радном месту не види ни какво је време напољу, живи штедећи на свему, купа се лети у шибљу на Дунаву и тако проводи годишњи одмор,

да би се поента, тј. паралеле у обе приповетке укрстиле у чињеницама потпуно бинарног значења: да би уштедела за аутобус, јунакиња се возила расклиматаним бициклом сваког јутра на посао, све док је није ударио човек у белим колима, који је након удеса побегао, учинивши је инвалидом. Продавац новина, који јој се једини емпатијски нашао у томе, и понудио да сведочи (без могућности да задовољи правду) – постаје једино људско лице у мору обезљуђености, симболично по значају и заокруживши ову повест: уморна и поражена од живота, жена почиње да продаје цвеће поред њега.

Потреба за писањем „до гушења“, лични исповедни тон, присутни су као увертира у причи „Добра одлука“, чија је основна тематска окосница – жена која чека дете и то искључиво означено као - Моја Девојчица - симбол коначно пронађеног идентитета и стапања, а која га иронијом судбине, рађа мртворођено. То је прича о иницијацијској спознаји рођајног принципа, који постиже само жена у додиру са плодом у утроби и којој, као иницијацијском искуству, она и мимо стварности, метафизички остаје верна, тј. хоће (после неуспелог порођаја) да се поново споји са њим, сада у једино преосталом метафизичком простору таме (смрти).

„У антикваријату“ је једна од дужих и такође сложенијих прича, са више планова приповедања: два брата, љубитељи старина, власници антикварнице (као типови они су антиподи) и једна жена између њих, која подједнако припада обојици, али на разнолике начине. Наратор је један од браће, и то у тренутку када они затварају антикварницу, после тридесет година рада. У форми ретроспективе, фокусиране на тренутак упознавања ове жене, која је обојици обележила живот, цела прича је утемељена на симболичној тачки – у виду тајанствене фигурине, прозване Будица (наказне, у религиозној функцији као „разносача душа“), коју је некадашња девојка узела не плативши је, а чије је непознато порекло повезано са градским клошарем Јакшом и која, симболично, по затварању антикварнице, завршава у канти за смеће. На овај начин, ово је једна од прича „са срећним крајем“, јер све троје главних јунака приче, као ослобођени „уклетности“ одлазе на пиће, завршавајући један период свог живота (без измењеног љубавног статуса око исте жене).

У осталим, краћим причама, нарација је фокусирана око неких симболичних мотива, попут прозе „Кадуља“, као типичне еманиције женског принципа, жене „биљарице“ која лута по природи и бере цвеће знајући му сва својства. Њено лутање је успут проткано мислима о прошлости, љубави и породичним искуством (неудата, чудна, изопштена), коју међутим, карактерше и помало кобна лепота (попут „Дарова за моју рођаку Марију“ Момчила Настасијевића). И ову прозу Р. Гикић карактерише иста фантазмагорична смеша митског времена са просевима савременог доба (кафана, апотека, музика), што ову причу још више фокусира на Настасијевићевом трагу. Срећан крај – кадуља у дому мушкарца са којим бивша „изопштеница“ налази срећу је помало сентиментализован, и подсећа на „Девојачки роман“ Драге Гавриловић, чијој критичкој интонацији такође не одговара изненадна „заслужена“ срећа главне јунакиње.

И остале приче „Голуб“ (исказ у ја-форми, мистична веза стјуардесе са болесним голубом на балкону, неодољиве асоцијативности са Теслином белом голубицом), „Колерик“ (празнина времена, усамљеност) као прича о пролазности, годинама, љубављу и еросу, активирана нађеним смислом дана (и живота) једном услугом за пријатеља – потрагом на старим спомеником на Успенском гробљу и његовим фотографисањем за књигу. У праве прозне експерименте могу се убројати приче „Космати пас“, „О Индији и млеку“ и „Грлица“. Док је прва паралелна (друг из детињства и пас), еротска игра и испитивање граница искуства (и укуса), а „Грлица“ мозаик лирских фрагмената, прича „о Индији и млеку“ је најпре би се могло рећи, путопис-есеј, писан неспутано, растерећеним слојем сећања на Индију, са правом малом лирском студијом о светим белим кравама, али и маслачку, коју сматрамо и можда важном будућом окосницом прозног пута Радмиле Гикић. На том трагу је и веома амбициозно развијена проза у сплету документа и мистификације о Џингискану („Црвено мастило“) – у којој је такође присутан поступак – исправљања већ написаног текста „црвеним мастилом“. Посебно занимљивом „стварносно прозом“ чини нам се прича „Станика“, са елементима омнибус-романа (на сахрани сеоске жене, резимира се цео њен живот, али и читавог села, на типичној основи свакодневно-профано, кроз животне дијалоге „две торокуше“). У том смислу је веома успела и проза „Туга за братом“ где је у кратким и ефектним, наизменичним резевима дато унутрашње стање главне јунакиње (туге за братом) у контрасту са спољашњом отуђеношћу канцеларијског света, а као ефектна слика савремене, урбане и свакојако, а нарочито емотивно обезљуђене свакодневнице.

Последња, „Стара прича“, у том смислу, по којој је и читава књига понела наслов, делује као сводна завршница овог приповедног венца: један типичан дан у трочланој породици, са понешто стереотипном и монотоним свакодневницом (брака), вечитим мушко-женским неспоразумима, и суштински, тривијалношћу тако опредмећеног модерног живота, у којем главна јунакиња посебно осећа сав терет спутаности, односно преоптерећености, како физичке, тако и духовно-менталне, а оној, увек танкој граници, да ли „пресећи све“ или наставити по старом, што се по законима инерције, и овде дешава.

Нема сумње, да се Радмила Гикић Петровић овом књигом приповедака учитава у њене важне савремене посленике, која причу схвата не само као основни облик властитог прозног идентитета, већ и као насушну потребу осмишљеног и естетског односа према свету, налазећи у причи егзистенцијални смисао који нам у животу све више измиче и недостаје.

Радиша БЛАГОЈЕВИЋ

ДУГОВЕЧНОСТ ЊЕГОШЕВЕ МИСЛИ
(Добрашин Јелић „О Његошу још нешто”, Партенон, Београд, 2014)

Добрашин Јелић, романописац, приповедач, песник и ликовни критичар, књигом «О Његошу још нешто», на велика врата улази у разнолики и цењени свет књижевне критике. Истина, Јелић се овим послом, озбиљно и успешно бавио дуже време, па је ова књига круна његовог ангажовања на том плану. Храбра одлука да се критички приђе величанственом Његошевом делу, завири у отворене и скривене мисаоне одаје и другачије поставе неке, одавно, прихваћене оцне и књижевни стандарди, заслужују посебну пажњу.

О грандиозном књижевном делу Његоша писали су многи књижевни критичари осветљавајући га са различитих позиција. Најчешће оцне, са којима сам и сам стасавао и сазревао, биле су да је Његош наш велики владар, визионар, песник дубоке слободарске мисаоности и стваралаштва у коме се прожимају и боре земаљско и небеско, вечно и пролазно, предметно и метафизичко, опште и појединачно, добро и зло...Његов «Горски вијенац» одувек је био и остао енциклопедија живота и историје црногорског народа, који је после пропасти српског царства на Косову носио, чувао и борио се за опстанак српства.

Међутим, данас, кад смо сведоци неких покушаја блаћења Његошевих идеја и злонамерних интерпретација, потеклих из уских шовинистичких и дневно-политичких интереса, Јелићева књига добија на значају. Али не брани се овом књигом велики Његош од напада душебрижника и незналица, који не могу ни његовој сенци да науде, већ се, на један аналитички начин, спороходно да би се што више запазило, усвојило и забележило, пролази кристалним ходницима непоновљиве мисаоне грађевине великог књижевног неимара. Јелић веома пажљиво прелистава окамењене Његошеве мисли и разврстава их у дијамантске кругове живота и историје. Заставу носи јунаштво испред непрестане борбе добра и зла, слободе и ропства, песимизма и оптимизма, сукоба и мира, живота и смрти... Остале тематске целине, од којих бих још истакао: «Причање кео израз наративне културе», »Непријатељи црногорске слободе», «Уснуло и сан у дјелима

Петра Петровића Његоша», «Појање уз гусле у Његошевом дјелу», «Сујеверје у Горском вијенцу» и «Женски ликови у дјелима Петра Петровића Његоша», су као огромна огледала из којих се емитују далекометни зраци тешке и мучне, али светле прошлости слободарске Црне Горе.

Приступи књижевно уметничком делу могу бити различити, а самим тим разликују се и резултати, критичке процене и вредновања. Али, ипак, сви се своде на два основна приступа: спољашњи и унутрашњи. Спољашњи је ослоњен на чињенице и догађаје који се могу утврдити и утицати на стварање дела, као што су: друштвени и историјски амбијент, култура, традиција и слично. Унутрашњи приступ књижевном уметничком делу, новијег је датума и истраживача усмерава на анализу језика, тематике, ликова, њиховог карактера, односа и деловања. Јелић, синтезом ова два приступа, излаже свој начин виђења, доживљавања и тумачења Његошеве уметничке материје коју конкретизује кроз обликовање ликова, развијање фабуле, приказ стварности и дешавање догађаја. Он бежи од препричавања и описивања, што, кад је Његош у питању, такође није лако, али је, свакако лакше од Јелићевог аналитичког сагледавања и покушаја делфског уроњавања у велике дубине где се истина крије. А све прикупљено и одабрано прелама се кроз призму објективних и субјективних чинилаца, идеолошке и националне припадности и уметничког афинитета, па сваки читалац може негде да пронађе себе у великом Његошу; да се сједини са појединим његовим јунацима и испије «чашу меда» или «чашу жичи»; с њима доноси судбинске одлуке, бори се и слави победе, али и тугује за «прерано пожњевеним житом» и другим губицима.

Књига «О Његошу још нешто» новим светлом обасјава давне догађаје пуне опасности, претњи, и непријатности које су пратиле наше претке, а са којима, нажалост, живимо и ми данас. Паралелно с тим дата је и Његошева загладаност у звездане просторе и свемирске дубине, као и замишљеност над трошношћу човека и његове судбине. Јасно је истакнута унутрашња перспектива кроз доживљаје јунака, њихова размишљања, расположења и осећања. Тежиште је на психолошком и духовном, мада не изостаје ни спољашње. Често долази до стапања једнога са другим, где се разазнаје духовно и материјално, земаљско и небеско, опште и појединачно, трагична прошлост и суморна садашњост која се најбоље лечи јунаштвом и чојством, јер се «на муци познају јунаци».

Сасвим је логично и природно што ову књигу отвара сагледавање јунаштва, јер је то важна тема Његошевог дела, а и основна одредница црногорског националног бића. Без улажења у детаље, ова тематска целина, којој је посвећено доста пажње, истиче Јелићеву одлуку да преда «заставу борбе Вуку Мандушићу». Свој став подробно образлаже и аргументује, а читаоцу је ипак остављено да се сам определи.

Књига «О његошу још нешто» показује неке нове видике и погледе на догађаје као што је «истрага потурица» и личности као што су: владика Данило, Вук Мићуновић, Вук Мндушић, игуман Стефан,

кнез Роган, војвода Драшко, сестра Батрићева, Скендер-ага, Мустај-кадија и други. На тај начин се дочарава да, без обзира на обимне анализе, критике и оцене Његошевог дела, још има места за нова истраживања на епском, драмском и лирском плану. Иако се аутор осврће и позива на многе познате књижевне критичаре Његошевог дела (Мишел Обен, Мило Ломпар, Миодраг Поповић, Милан Решетар, Јован Деретић, владика Николај Велимировић, Радомир В. Ивановић, Радослав Пајковић, Милош Црњански, Атанасије Јевтић и други) његова гледишта, закључци и оцене, већином су базиране и поткрепљене изворним материјалом.

Аутор поштује све оне који су писали о Његошу, учи на њиховим дметима и открићима, али и покушава да искорачи још који корак даље. Намере и покушај самосталног читања и тумачења Његошавелико су богатство ове књиге, препорука за читање и обраћање Његошевом делу, које је упркос проласку много времена и сада веома актуелно. Књижевни критеријуми или мерила за процењивање вредности уметничких дела, динамични и различити, подложни су променама и зависе од времена и сопствених естетичких схватања група или појединаца. Они, као историјска категорија подразумевају систематичност, објективност, селективност и уједначеност.

Широко сагледавајући Његошево књижевно дело, Јелић истиче његову утемељеност на критеријумима уверљивости, односно високе вредности, целовитости, песничке лепоте и оригиналности. Његошево дело позитивно је вредновано и по ванкњижевним критеријумима као што су : етички, рационалистички, национални, политички и други. Такође афирмисана је премиса о неодвојивости књижевног дела од личности ствараоца и друштвеног контекста.

Ова Јелићева књига, која се уздиже у врхове његовог стваралаштва, недвосмислено показује дуговечно, а можда и вечно трајање Његошевих мисли и визија, без обзира на све промене и пропадања. Али дуговечно трајање није статичког карактера као код громаде гранита, већ једна дијалектичка прилагођеност и блискост сваком времену и друштву које почива на хуманизму, слободи, демократији и другим узвишеним и благородним вредностима. Зато су многе Његошеве мисли напустиле његове књиге и, као народне пословице, живе преносећи се с колена на колено као власништво народа. А шта више од тога аутор може пожелети?

Никола ТЕОФИЛОВИЋ

НАДЈЕЗИК КРАЈА ВРЕМЕНА

(Бранко Брђанин Бајовић, „Бестјелесна“, Филип Вишњић, Београд, 2013)

Мали је број писаца у српској књижевности који успевају да се не стиде своје вере и порекла, религије предака; мали је број оних који се упињу да дозову у књижевну традицију српске књижевности православни сензибилитет и симболику ортодоксне вере.

Разлози због којих тога нема у нашој књижевној мисли су веома једноставни. Религијска димензија наше писане речи је дубоко у другом плану, веома често је и нема и тако је још од Вуковог времена, тачније од Вуковог сукоба са митрополитом Стратимировићем, када се у најдубљој суштини нашег језичког бића сукобљавају црквени и народни језик. На мисаоном плану се то одражава губитком мноштва речи и појмова који бејаху везани за духовни живот Срба до деветнаестог века. Духовни живот савремене српске књиге није успевао да у себе укључи традицију писмености која није вуковска.

Свој живот, српски народни језик који се касније, после смрти Стратимировића, устоличио као књижевни, хтео је да развије своје идеје и мисаоност по угледу на француске или немачке матрице, како је своједобно писао Пера Тодоровић. Преко експресионизма, суматраизма, комплетне авангарде, па све до партизанског соцреализма и Ћосићевског ламентирања над родом и историјом.

С друге стране, црквена књижевност није налазила начин да уђе у традицију српског језика, вечито сматрана опијумом за народ, али и сама догматски везана за своје окоштале истине, религијска књижевност није пратила овоземаљско време, и савремену патњу и муку човекову већ је остала заглавена у вечност.

На тој пукотини српског бића, налази се Бранко Брђанин Бајовић, који се опредељује за синтезу целокупног књижевног искуства српске писмености. Такву синтезу је још одавно извршио Његош, сједињујући дух појединца са духом племена кроз ритам народног десетерца, мирећи појединца са племеном. Бранко пише *Трнов вијенац*, своје песме којима се одређује као синтетичар српског књижевног искуства, настављајући оно што је Његош радио у деветнаестом веку. Видећемо међутим, Брђанинова синтеза иде према апокалипси, иде

преко романтичарског поимања нације у свечовештво.

Поред песама, ту је и прозна трилогија, *Михаил, Сила, Бестјелесна*, тројединство Бранкове мисли и демонстрација његовог мајсторства у познавању језика. Синтеза, никако подела нити анализа. У последњем тому трилогије *Бестјелесна*, опет налазимо детективски роман као матрицу или као античку маску којом се прикрива лице приповедача. Популарним жаргоном и тоном приповедања, као у свеска-романима који су се куповали на трафици, Бранко нас још једном води у Сарајево, осамдесетих година, у време када се крах Југославије слутио кроз маглу која се наднела над Титов пут са којег се није смело скренути.

И на један нови начин, као и у *Сили*, оживљава српски језик са својим лингвистичким правцима. На пољу семантике, умножавају се значења многих речи, српска реч и фраза препознаје своје синонине у туђицама, цитатима из филмова.

Паралелно са детективским заплетом, тече и прича о Ахму и Велаги, андрићевски сиже са мноштвом гномских сентенци, још једна исповест из *Проклете авлије* која се шири кроз времена чувајући у Бранковом српском језику, оно што се данас назива бошњачки.

И заиста, у једном таквом судару оријента и запада, два типа приповедања као да су писала два различита писца на два различита језика; доима се као да читамо превод романа Агате Кристи и неки необјављени Андрићев текст сједињене у целину.

Бранко Брђанин дакле, одлази један корак даље од Његоша у синтези. Овде функционишу заједно два супротна света, два супротна схватања живота, у јединству различитости. И то је ваљда, неопходно, да би се разумело Сарајево и Босна у својим предратним, ратним и послератним искуствима. Ко је убица? Ко је изазвао рат и гомилу неразрешених убистава на обе зараћене стране, колико романа Агате Кристи би било потребно да се опише свака смрт, да се изврши анализа, уочи мотив, нађе починилац? Не, не може бити толико романа колико је било убистава... Може се наставити живот, суживот, егзистенција после неразрешених злочина?

Одговор на ово питање не може стати у једну реченицу, у једну мисао. Могући одговори су расути као бисери по страницама романа, смештени у различита времена, додељени мислима различитих ликова. Унутрашња организација хаоса или како је писао Леонид Шејка: *Да би се живело у свету потребно га је поново створити.*

Бестјелесна захтева да се чита са оловком у рукама и спремљеном бележницом, *ред по ред*, како је то некада подучавао Богдан Поповић, јер из ње избијају као гејзири ауторове рефлексije. Писац је све време са читаоцем, заједно на истом трагу, на истом путу, тражи одговор, поставља нова питања...

Понекад се питам да ли је уопште и могуће кренути напријед; има ли икакве шансе за промјену?

Можда је и мој пјешчаник-dobnik пао на неки трамвај и сад се возика укруг?

И бол је добар ако је мали, мали бол штити од већих и опомиње нас

на оно што би нас могло снаћи.

*Понекад литература мора бити животнија од самог живота, да би
јој се вјеровало.*

Виски... Супстанца? Некад се то звало пиће!

*Све се понавља, ако не баш у концентричним круговима, онда бар у
елипсама.*

Во се веже за рогове, а човјек за језик.

Ово су само неке од мисли, поука, реторичких питања, рефлексија, расутих по фабули *Бестјелесне*, које овом роману дају класични шмек. Распричани Бранко Брђанин још увек успева да поентира својим мислима, без потребе да шокира, иритира и провоцира а што увелико постаје петпарачки тренд савремене књижевности.

На класичан начин, Бранко је окренут будућности, наставку живота у Босни и Сарајеву, а да се не угрози идентитет завађених јужнословенских народа; указујући на речи писца манифеста српског футуризма Димитрија Митриновића, Младобосанца, профета: *Ако су религија и морал суштина и начело цивилизације и културе, Сарајево треба да осмисли и изрекне нашу троверну мистерију...*

Али Бранко Брђанин нам казује (у загради) да добронамерних читалаца више и нема на свету, и слободна писана реч више нема утицај на живот а понор узалудности се све дубље отвара. Више нема духа који би пробудио успаване народе, оно што је писао Ниче (натчовечански антипод Велимировићевом свечовеку) у деветнаестом веку, увелико се остварује данас: *Још један век читалаца и сам дух ће се усмрдети.*

Спајајући наслове трилогије *Михаил, сила бестјелесна*, Бранко поверава кључ арханђелу Михаилу, (чије име значи питање – ко је као Бог?), победнику над сатаном и шејтаном, а који је исти у традицији све три конфесије, заповедник небеске војске. Михаил ће оног тренутка када победи у *босанском лонцу*, победити у целом свету, јер то је вазда исти рат...

Анђелко ЕРДЕЉАНИН

НЕ МОЖЕ СЕ ВРЕМЕ ПОТОПИТИ

(Димитрије Јовановић, „Равње”; Навигатор, Краљево, 2013)

Поводом 200. годишњице битке на Равњу, с краја Првог српског устанка, у Краљеву је изашла књига *Равње*. Аутор, песник Димитрије Јовановић, рођен је у селу Обрви 1949. године, завршио је филозофију на Филозофском факултету у Скопљу, активан је у културном животу Краљева, а објавио је двадесетак књига поезије и прозе (највише сатиричних). Равње је поема, а може се схватити и као збирка песама (које се могу издвојено читати), са инспирацијом из славне српске устаничке прошлости. Чувена битка, са легендарним јунацима (Буљубаша Зека и његови Голаћи, Змај од Ноћаја, Хајдук Станко, Станоје Главаш, Сурепа, Заврзан и други), још траје у сећањима Мачве и Шумадије, а блиска је тема и Сремцима, не само онима из сремског краја Мачве.

Ово дело Димитрија Јовановића добар је пример за доказивање уображеним мондијалистима, који презиру традицију сопственог народа, да се и данас, у 21. веку, може писати родољубива поезија, без стида и резигнације и „политички коректног“ оправдавања. Филозоф по образовању, Јовановић, уз искрена родољубива осећања, у своје поетско дело уткива и мисаону димензију, говорећи о смислу живота, борби за слободу, величини жртве, о смрти и нади, о визијама боље будућности. *Нисмо подмирили све рачуне / са смрћу, каже песник, и затим: Ништа није веће од живота / осим цвета његове смртности.* Песник о јунаштву и смрти својих јунака казује стихове без уњкаве патетике и лажног србовања (у дневнополитичком смислу). *Не може се време потопити, чујемо глас из прошлости, онај што кроз њега хода / вас тражи за разговор / стремићи дубинама / за висинама жалећи / све док крила не добије / вежбајући се у усамљености.* До читаоца овог времена, у коме хероји баш и нису на цени, допиру гласови устаника, лирских субјеката поеме Димитрија Јовановића: *Мудрост и јунаштво / у сунчевом кругу / лепоту траже / за земљу крвљу натопљену* (Карађорђе); *Из шума / авети се поигравају / смислом* (Змај од Ноћаја); *Ви сте ми саговорници, / ви у далеким неким вековима!* (Станоје Главаш); *увек мора имати неко срце / које ће за*

траг ишчитавања

некога куцати / и увек мора / постојати неко / ко ће до тих откуцаја трајати (Суреп); Част, коју ће нам јуначка дела наша донети / не може се мерити / количином бола због наших умирања (Зека); смрт ћемо презрети, изнад овоземаљског живота / уздићи се (Зека); Из светлости се овде све рађало, / од трептаја утихнулог лишћа у праскозорју / кад се биљке злате, живело! (Петроније Шишо); У Засавици, невични животу / Србију губе, / у Равњу, / невични слободи / смрти се уче (Вишићи из Ђурђевца); Итака моја где је? (...) У самоћи познах Ђорђа / и његове страшне туге (Сима Милутиновић Сарајлија); Госпоре, опрости, што умирем млад, / од најмлађег лептира млађи, / од анђела нежнији! (Заврзан); итд. У средишњем делу поеме, који такође носи наслов Равње, стоји: Са Равња не може се / кроз ливаде и цвеће. / Сви путеви су свирепи, / сва срца бледе утваре, / све груди ледне, / коб не познаје лица сужања / груба од одблеска туге.

Поема је уоквирена уводним и завршним песмама, у којима поред песничког „оживљавања“ историјски релевантних појединаца, Карађорђа и Симе Милутиновића, и сам песник диже свој глас, као носећи лирски субјект, посебно у Песми завршној, где налазимо и ове стихове: Отварам врата давне светлости / и желим унутра (...) Оно што не можемо да искажемо / независно је од нас / и у поетском смислу / тражи да га осећамо постојећим, / као и да му признамо право / на противречан смисао (...) Биле су то оне зоре предака / које су над судбином нашом стрепеле!

Поема Равње дело је модерног песничког израза, богато емоцијама слободарства и хуманизма, прожето снажном, мотивисаном мишљу о људској честитости, истрајности и посвећености идеалима Божје вере, као и овоземаљског чојства и јунаштва.

Госпођа Фајн, 1969, уље на платну 720X950 mm

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

У ВЛАСТИТИМ ДУБИНАМА

(Оља Новаковић „Под понором”, Издавач аутор, 2013)

Оља Новаковић у збирци песама “Под понором” сагледава властите реакције на реалност природног и људског света просуђујући о феноменима са становишта својих мерила. Песникиња се стално враћа себи и суочава са дубинама свог бића. Овладавајући унутрашњим просторима лирски субјекат фиксира властити положај унутар свеопштег кретања појава и ствари. Аутентичност зависи од свесног прихватања властитих граница и од истинске повезаности са поретком света. Суштинске егзистенцијалне вредности самоспознаје и интимне саживљености виђене су у светлу реланости људксе природе и њених домета:

“Снови сходно сну
сачуваће свеобухватност своју
снагом срца самилост сломити.

Сањар сањару спев сазда
само стварност сада сурово сија
себи стријеле срцу сабићу
снагом сна сањара савладана.

Сад сенат сметености судбине слави...”
(Спознавши себе)

Повратак властитој природи и истицање унутрашњег живота није изолационизам већ покушај презентирања унутрашњег богатства, али и избацивање у први план личности са свим контрадикторностима и несводљивостима. Човек у “властитом пољу” изграђује етички кодекс, субјетивном пројекцијом допире до дубина аутентичног доживљаја и спонтаности човекових манифестација. Песникиња инсистира на комплексности природе ствари и људској природи насупрот свему, тј, на аутономном постојању ствари и бића и њиховој несводљивости на нешто заједничко. Певајући на необичан и аутентичан начин Оља Новаковић истиче многообразност људског бића која је не сводива на формуле и понављања. Никакво одређење не исцрпљује суштину

бића, она се кроз певање открива као непоновљива специфичност. Збирка песама “Под понором” открива унутрашњу хармонију бића и луцидно самоспознавање:

“Ношена немирима, надањима
ненадним, нестајањима,
надам, намјером нахочета,
надмашити немања
намјерно наметнута.

Настојим надметањем
надвисити недостојне
наглим нападима
намјерно наступам.”

(Неимаров немар)

Људска слобода је најузвишенија мера и претпоставка коју песникиња апострофира. Најдражи предмет разматрања је њен индивидуални свет, али овде се не ради о нарцисоидном егоцентризму већ уверењу песникиње да човек треба да спозна самог себе да би живот био усаглашен са хуманим захтевима бића и његовим интимним хтењима и назорима. Све заправо започиње у човеку, из центра самог бића и обухвата просторе трајања и сведочења у којим мисао често бежи пред аутоматизмом појавног света у простор интима:

“Самоспознајом савладана
сазнајем, снаћи се,
смислом саткана,
сабрати своја сећања
са сувишним смијеховима.

Сума сабраног, сигурна сам сасвим,
смијаће се сама.”

(Сумрак)

Оља Новаковић у збирци песама “Под понором” не процењује појаве и ствари саме по себи, већ са становишта човекових потреба и места које заузимају у границама њеног субјективног хоризонта. Животни облици преломљени су кроз визуру њене песничке интима и тако добијају надахнуће, постају део субјективног и занимљивог тек када уђу у круг интересовања и жеља. Субјект је мерило сваког вредносног одређења, а смисао одређења допуњена је не у пасивном прихватању, него у динамичном промишљању и тражењу:

“Пред порталом посебности
покушавам постићи потпуност
посебних промишљања,
побиједити подређење, посвећене,
побједнике,
постати понос, показати пркос, покорити,
потом предати пехар поклоннику.”

(Потомку)

Језичка материја у поезији Оље Новаковић доприноси да се реални детаљи из домена чулних представа губе и прерастају у облике иреалне творевине. Имагинарни свет постаје вербална творевина која се оживљава у песничкој интими. Имагинарна сликовитост, аналогije звуковних и визуелних фигура настају на бази метаморфозе основног тона и прерастања у нешто друго. Појмови су врло често доведени у међусобни однос накнадним асоцијативним везивањем и сугласјем оних суштина које се врло често искључују или конфронтирају. Основни тонови знају да се у певању преображавају у нејасна наслућивања, па тако имамо прозрачне лирске композиције с ону страну привида:

“Откидох од основе особитост
очврслих односа,
освајам осмехом
остављам оронуте окове отуђености
откинуте.

Окупана облацима осјећам
отвореност охолог океана
одлучујем одбити одраз од огледала
одом одрастања одсањана.”

(Океан)

Песникињине језичке чаролије, које доносе музичке ефекте стиха и слојевиту синтаксу мисли, често беже у сферу иреалне фантастике. Оља Новаковић остварује поезију која одговара поимању ствари изван њихове појавности. Песничка свест везана је искључиво за биће која дочарава интимне кутке свести, визионарске представе стварајући од њих уметнички облик могућег, исказаног и наслућеног:

“Подари пјеснику предах
помолиће покорност под поносом,
погледом потражи поља поспаних прилика
праведним потребама прошири путеве.

Пред почетак при пању покуцај
Помисли, пожели... побједићеш...”

(Пукотина предрасуда)

Слободан ЕЛЕЗОВИЋ

КАД СЛАБОУМНИ ВОДЕ СЛАБОВИДЕ

(Марко Поповић, „Изнад тротоара се појавила ципела“, Алма, Београд, 2014)

Ишчитавајући кратке, врцаве, питке и мудре приче из збирке „Изнад тротоара се појавила ципела“ писца Марка Поповића, рођеног Пироћанца а натурализованог Врбашанина, прва моја асоцијација била је да он књижевно зналачки и рентгенски анализира нашу опору стварност. Чини то као неко ко брине, пати али одистински воли ову земљу и све њене људе. Овом књигом он најпре поправља себе са нескривеном жељом да и другу буду бољи. Доста од њега. На потезу су читаоци и критичари. Сви смо окупирани споља и изнутра. У нашим животима постоје само две алтернативе: борба или предаја. Бирајмо сами. Где нема борбе за слободу нема ни слободе. Изгубљено је само оно чега се одрекнемо. Робови су они који чекају да их други ослободе.

Свој став о спољној окупацији изнео је у причи “Како је дошло до тога да убијем краља”, која се ПРИНЦИПИЈЕЛНО ослања на лажни повод за Први светски рат. Остале приче су апсурдне слике нашег времена у домаћој земљи чуда. Опомену да се узмемо у памет и да будемо образованији, вреднији, културнији, одговорнији и моралнији давно су нам саопштили Арчибалд Рајс, Домановић, Стерија, Нушић, Ђопић и многи други. Слично нам је на модеран начин појаснио Марко Поповић. Минимумом речи максимално је потцртао наше свакодневне глупости, одустајање од себе, скоројевићство и помодарство, са филигранском алузијом да нам за нашу сиву свакодневицу нису криви само други, већ и први. Први су иначе онакви какви их други подржавају. Не чудимо се онда што су и овде кроз историју често пута слабоумни водили слабовиде, паранормални нормалне, а да су о нашим судбинама најчешће одлучивали људи пуних џепова, а празног срца и душе.

Стигли смо туде јесмо. Позивам у помоћ многе афористичаре. И они, попут Поповића, мисле исто само што то на свој начин кажу. Дакле, рад на црно судбина је белог робља. Оружане пљачке постале су демодје, кул је приватизација. Хранимо се на одложено, а пијемо

на црту. Нема више песме за Први мај, пева се опело радничкој класи. Радни односи се заснивају на подређено време. За власт је извршена прихватизација, а за остале приватизација. Поједини су на молитвеном доручку, а многима преостаје само молитва за доручак. Хоће ли и гробари бити проглашени технолошким вишком, јер нас сахрањују политиканти?

Сиротиња раја продаје здраве јабуке да би јела исте унифициране плодове са ГМО у маркетима (“Црв сумње”). Сва супружничка љубав и уштеђевина трампи се за хлеб у редовима (“Љубав и глад”). Венчани прстен и златан зуб су шанса да се поживи још који дан (“21 грам” - наука је утврдила да толико тежи људска душа). “Веру и наду” људи узалудно траже у отуђењу плодне земље за стамбени кавез у пауперизованим градовима. Спас од болести налазе код лекара којима је профит све да би чак и Хипократу било неугодно. Нема милосђа ни душевности ни у цркви. Попови све више певају за гушу, а не за душу. “Добар пут” је начин да се и они домогну скупоченог џипа. Заборавило се на хуманост и солидарност. Једино је још просјак спреман да вам пружи руку. Сви се можемо пронаћи у причи “Без пријатеља”. Не види се више разлика између оригинала и сурогата у “Интелектуалној својини”. “Фотосинтеза” је свима променила животе. Наше цвећаре неће оскудевати у свежем цвећу, али ми - цвећари неумитно венемо. Безизлаз се тражи у “Жетону” за игре на срећу или у пансионима који се издају за новац и тело, иако је прави излаз да свако од нас, пре свега, успешно уради свој домаћи задатак. Тако се “Круг” затвара. Остаје пред свима нама “Знак питања”. Има ли ко с нама? Има - знак питања, Марко и њему слични. Жалимо ли пужа кад га нехотично спршимо ђоном на тротоару, па га у слат једемо као специјалитет за ручак...

Марко Поповић својим минијатурама, особеном реченицом, финим стилем и самосвојственим лирским пасажима прави лековит мозаик нашег невремена и поднебља, лоших нарави и застарелих обичаја. Од првих „Кратких прича“ преко „Минојци су као и ми обични људи“ до ове треће књиге, видљив је Поповићев напредак у квалитету и његово узлазно сазревање у књижевном смислу. Ослободиће се он убудуће сувишних реченица које понекад скрену пажњу са основне мисли и потцртаће још боље поенту као лековиту поруку или поуку за пажљивог читаоца. То долази са стрпљењем и искуством у писању, па не треба сумњати да ће Поповић то испоштовати. Он то може и зна. Доказ су све три ове књиге у којима се препознаје континуирани дискретни, а ипак добро видљив, вапај писца да је последња ура за уљудност и човечнију сопственост. Само тако се о Србији више неће моћи мислити, говорити и писати да је крађанска, еколошка, социјална и демократска држава. Апелује да мали мозгови више не смеју бити у центру, јер су паметнима центри у малом мозгу. Превише је у промету речи на велико, а мисли на мало. Ваљда ће сви наредни наши избори бити дератизација и дезинфекција државе и њених изабраних, а не само изгласаних, предводника и представника.

Знамо да бајке нашег детињства почину са “било једном”, а ове из Двадесет првог века са “биће једном”. А између бајке и хајке разлика је у само једном слову.

Владимир УВАЛИН

*ЗИДНЕ И УСМЕНЕ НОВИНЕ У ФУНКЦИЈИ НАРОДНОГ
ПРОСВЕЋИВАЊА У ВРБАСУ 1945-1949. ГОДИНЕ*

У посматраном периоду, нема сумње, да су претече зидних новина биле разне наредбе и објаве које су биле намењене најширој јавности. Такве су се објаве стављале на зид оне установе која их је истицала, а евентуално и по другим зидовима или нарочитим стубовима или таблама за истицање објава такве врсте.

Друга врста зидних новина биле су разне објаве различитог карактера, које су радо читане од маса и често су имале јак утицај на јавно мњење, на пример, приликом какве агитације и томе слично.¹

На основу одредби Општег закона о прекршајима,² Срески народни одбор Кула, 10. априла 1948. године, донео је Одлуку о прекршајима и мерама за исте. Чланом 2. као прекршаји у смислу ове Одлуке сматраће се: „[...] 12./ Уништавање плаката и објава које су намењене пропаганди на пољу културно-васпитног рада, те пропаганди на пољу упознавања народа о догађајима, како у политичком, тако и друштвеном животу, ако су такве плакате и објаве излепљене на легалан начин“.

Зидне новине имале су специјалну функцију. Док је улога дневних новина била да информишу о дневним догађањима, да стварају јавно мњење и назначе општи правац развоја, да критички прате делатност маса и руководства са једног општег гледишта, са гледишта интереса велике заједнице, народа - то су зидне новине, пре свега, биле средство малих група, помоћу којих се оне укључују у велику заједницу, у општа збивања, у општи народни крвоток.

Оне су говориле из саме групе, као њена унутрашња свест. Зидне новине су, дакле, пре свега биле слика и огледало живота групе. Оне одражавају живот, рад и проблеме мале групе и настоје да дају одговор на питања које живот истиче и ставља пред групу.

Према томе, зидне новине су органски израстале из живота, из организма групе, те су носиле жиг њене индивидуалности и скоро као уметничка творевина дају истину о њеном животу, у конкретној

¹О Значају и уређивању зидних новина, Просветни преглед, 18. XI 1946, 5.

²Службени лист ФНРЈ, бр. 107/47.

форми. Истовремено, оне су биле и став према проблемима групе, њен путоказ и њена савест. Оне су водиле групу и руководиле њеним акцијама, њеним радом.³

Из записника са друге седнице Наставничког савета Државне реалне гимназије у Врбасу од 19. фебруара 1945. године, види се да је у оквиру ваннаставног рада, наставник, Јанко Фејса био задужен за чувара збирке за цртање и уредник је зидних новина, док је у оквиру формираног Школског ђачког одбора Зорка Чобански, ученица III-1 одељења, била задужена за зидне новине.

Љубомир Брешић, в.д. директора Гимназије у Врбасу приметивши да у разредима још нема парола, мада је о томе већ било речи на седници разредних већа, о томе обавештава Наставнички савет како би се одељењским старешинама ставило у дужност да ове пароле што пре ураде онако како су раније већ формиране. Одлуком Наставничког савета, 10. маја т.г, одељењске старешине биле су у обавези „да што пре ступе у везу са УСАОЈ и пионирима школе и да пароле до 15. о.м. буду у разредима, зашто ће одговарати разредни старешина“. Наставник Александар Коровин био је делегиран при организацији УСАОЈ у Врбасу.

Циљеве југословенске културне политике препознајемо преко директива које је ЦК КПЈ марта 1945. године упутио нижим партијским организацијама. Једна од њих је: „организовање масовног културног рада, јачање рада актива агитатора по предузећима, издавање зидних и усмених новина, одржавање политичких и синдикалних листова,[...]“.

Овде су дате неке од парола Народног фронта поводом избора за Уставотворну скупштину – 11. новембра 1945. године: *Сви на изборе за Уставотворну скупштину!; Живело братство и јединство равноправних народа Југославије!; Смрт фашизму – слобода народу!; Живели наши велики савезници – Совјетски Савез, Енглеска и Америка!*

Заживео је културно-просветни рад у врбаским средњим школама. Један од најважнијих задатака, који је постављен пред средње школе, на почетку шк. 1945/46. године, био је оживљавање културно-просветног рада. Културно-просветни рад био је разноврстан, подељен на четири групе. У прву групу биле су: конференције, дискусии састанци, читалачке групе, усмене и зидне новине.⁶

Зидне новине су једна од најраспрострањенијих форми културног рада средњошколске омладине у току шк. 1945/46. године. Њихов главни недостатак на самом почетку било је то што су се често писали дугачки чланци са општим темама, мада су зидне новине требале да буду слика средине у којој се издају (одељење-разред).

Из зидних новина треба да се види како раде ђаци тог одељења (разреда), који проблеми стоје пред њима и како их они решавају. У

³А. Лебл, *О зидним новинама, Просветни преглед*, 17. IX 1945, 11.

⁴АЦККПЈ, 1-5-7.

⁵Сељачка борба, 12. IX 1945, 1.

⁶Млади борац, 24. X 1945, 5.

њима треба писати о актуелним политичким проблемима и догађајима и при томе се чувати уопштавања и фраза.

Од културно-просветног рада међу фискултурницима Врбаса у прва два месеца 1946. године једино су присутне зидне новине и по које усмене новине, док није одржана ниједна фискултурна приредба.

Радничка омладина такође учествује у културно-просветном раду кроз давање својих приредби и зидних новина. О зидним новинама уопште говори нам и месечни извештај СО УСАОВ Кула (бр.73/946) од 28. фебруара 1946. године, где се каже: „Зидне новине излазе често и то су сада много боље него што су раније биле, тако да пишу само о проблемима који су унутар омладине. Одржане су две изложбе зидних новина, једна у Врбасу и једна у Кули, на којима је било изложено преко 60 примерака зидних новина“.

У плану културно-просветног рада СО НОВ Кула за март т.г. под 14. *Зидне новине*, предвиђено је да се изда један број централних омладинских зидних новина у сваком месту. У њима је требало раскринкавати шпекуланте (код откупа), износити резултате рада омладине, популарисати Омладинску пругу и цртати карикатуре шпекуланата.

Слободна Војводина, 26. маја 1946. године, пренела је да је омладина Средње пољопривредне школе у Ваљеву позвала на предконгресно такмичење ђаке СПШ у Букову, Краљеву, Врбасу и Петровграду. Такмичење је обухватало више тачака: радни часови на обнови земље, приредбе у граду и селу, израда зидних новина, прикупљање књига за сеоске библиотеке, стручна предавања на селу, достигнућа фискултурника и обрада и уређење имања сопственом радном снагом.

Тако су током маја и јуна 1946. године зидне новине биле заступљене чланцима који су се односили на III конгрес УСАОЈ и *Омладинску недељу*.

Од 1. до 8. јуна 1946. године Народна омладина Југославије (НОЈ) обележила је своју *Омладинску недељу*. За организацију програма за *Омладинску недељу* организација НО Врбаса ступила је у везу са Народним фронтом, народном влашћу, АФЖ и Синдикатом, како би им старији другови помогли а и иступили на конференцијама. Пред почетак *Омладинске недеље* у месту ће се подићи славолуци, сала у којој ће се одржати свечано отварање окитиће се и исписати са актуелним паролама.

Из извештаја о раду овд. Гимназије за шк. 1945/46. годину види се да су ученици Гимназије организовали 15 културно-просветних вечери и по 10 усмених и зидних новина.

Ученици Пољопривредне школе у Врбасу постижу добре успехе у савлађивању наставног градива зато што сви воле свој позив. Ученица Ђурђинка Иветић пише у зидним новинама: „[...] ко зашто има вољу нека то и изабере за свој животни позив. Ја волим рад у природи. Задовољство је радити у пољу, увек на свежем ваздуху, гајити стоку, занимати се пчеларством, живинарством, Ето зашто ја волим свој позив“.

Као нови задаци Омладинске организације за август месец

1946. године утврђени су: 1. Прикупљање материјала за омладинску изложбу, где су у обзир долазиле слике, фотографије и биографије ударника, подаци о важнијим акцијама, зидне новине, билтени итд; 2. Прикупљање културно-просветног материјала, како на српскохрватском тако и на мађарском језику (позоришни комади, рецитације, преводи итд).

Уочи избори за Уставотворну скупштину Србије, 10. новембра 1946. године, зидне новине требале су да одиграју улогу снажног агитационог средства.

Све зидне новине које су излазиле до избора требале су да буду, од почетка до краја, искључиво у духу изборне агитације, да својом целином, сваком писаном речју и сликом буду агитатор за нову, велику победу нашег народа. У појединостима зидне новине требале су обухвате следеће садржаје:

1. Материјал који ће говорити о политичком значају избора. То су могли бити кратки оригинални чланци, а исто тако поједини карактеристични изводи из говора фронтних и омладинских руководиоца.

2. Велики део садржаја зидних новина требао је да буде огледало постигнутих резултата на свим секторима (привредном, просветном, културном итд). Наравно, при томе водило се рачуна о конкретности и да се презентују управо они резултати које је постигла омладина предузећа, школе, села, рејона, дакле оне јединице у којој те зидне новине излазе.

3. Из зидних новина требало је да се види активност омладине у предизборној кампањи, и то наравно са конкретним подацима и само она активност у којој је учествовала омладина, која је те зидне новине издала.

Зидне новине требале су да буду тако технички опремљене да делују као упечатљив и живописан агитациони плакат.

Због тога што су омладински руководиоци били слабо упознати са значајем фискултуре, а поготово са врло важним задацима на том пољу као што је јесењи крос и такмичење за Значку *ЗРЕН-а* (*За Републику-напред*), СО НОВ Кула, 9. новембра 1946. године, одржао је састанак на којем ће присуствовати Секретаријат за фискултуру, секретари фискултурних актива и омладински руководиоци фискултуре. На истом је скренута пажња да се обавезно проучи допис Покрајинског центра *ЗРЕН* (бр. 95) од 1. новембра 1946. године, а посебно брошура и Правилник *ЗРЕН-а*. „[...] Развити широку пропаганду за упис такмичара за *ЗРЕН* у свим масовним организацијама, фискултурним друштвима и активима, одржати стручна предавања, штампати плакате, организовати усмене и зидне новине, итд“.⁷

Свечани пријем деце у Подмладак пионира и Савез пионира обављао се 29. новембра – на дан када је заседао АВНОЈ и наша земља проглашена Републиком.

⁷ИАС, Ф. 226, Савез социјалистичке омладине Кула, 1945-1968, К 17, *Акти*, бр. 364, 8. XI и бр. 365, 11. XI 1946.

Код организовања пријема и самом пријему припремиће се следећи садржаји: читања разних листова и књига о заседању АВНОЈ-а - проглашењу Републике; о херојима; припремиће се зидне новине, увежбавати песме и рецитације и др. За извођење припрема као и организовање самога начина пријема деце у Савез пионира за 1946. годину коришћен је чланак из *Пионирских новина* (бр. 44) од 8. новембра и чланак из *Младог борца* (бр. 109) од 14. новембра т.г.

„Пионирска организација развија такмичење као најбољи начин рада, подстиче такмичарски дух у учењу и свим врстама рада и забаве“. Овај део Статута Савеза пионира требао је да постане стваран метод рада пионирске организације у припремама за Други конгрес омладине Србије, да би изнела на Конгрес добре резултате рада.

Уочи Конгреса међу одредима пионира и Подмладка спроводиће се такмичење. Такмичење је било заказано по следећим тачкама: „[...] 7. Ко ће издати бољи број централних зидних новина посвећен Конгресу и *Пионирском дану*“.⁸

Бранко Петрановић, у свом делу *Социјалистичка Југославија 1945-1988*, забележио је: „СКОЈ се, на подстицај Партије, ангажовао на васпитању чланства Народне омладине у смислу „уношења“ марксизма-лењинизма међу сву омладину. За највећег непријатеља је проглашена аполитичност, па макар на приредбама, забавама или фискултури. Руководство СКОЈ-а, крајем 1946. године, стајао је на гледишту да целокупна политичка агитација (зидне новине, приредбе) мора да буде на линији марксизма“.

Половином децембра 1946, у листу *Омладина* дају се неки подаци о дотадашњем животу и раду Пољопривредне школе у Врбасу: „[...] На зидовима, у ходнику и у учионицама истакнуте су зидне новине и пароле од којих се нарочито истичу пароле: *Кроз нову школу у нов живот* и *Нови кадрови агронома-велики допринос изградњи земље*. На највиднијем месту истакнут је такмичарски графикон“.

Војвођански фискултурник уочи Штафете младости, 14. маја 1947. године, пренео је: „У местима, кроз која штафета пролази, треба подићи славолуке, транспаренте, исписати пароле и у време када пролази организовати дочек и испраћај штафете“.⁹

Почетком децембра 1947. године Наставно-спортска комисија Фискултурног савеза Војводине утврдила је задатаке фискултурних актива у средњим школама. Један од тих задатака каже: „Питању пропаганде треба посветити више пажње, но што је то до сада било. Рад актива у току такмичења треба пратити путем сталне фискултурне рубрике у зидним новинама и путем цртаних плаката, парола и усмених новина“.¹⁰

Наставница Милена Павловић на седници Наставничког савета Државне реалне гимназије у Врбасу, 23. децембра 1947. године

⁸*Млади борац*, 10. IV 1947, 5.

⁹На Пленуму УСАОЈ почетком 1945. године у Београду одлучено је да се организује велика штафета у част рођендана друга Тита, касније познатија као Штафета младости. *Фискултура*, бр. 7-8/48, 429.

¹⁰*Војвођански фискултурник*, бр. 48/1947, 342.

„моли наставнике да даду чланке за зидне новине“.

У Комисију за народно просвећивање, коју ће формирати месни народни одбор, поред просветног референта ући ће и представници свих масовних организација. Поред организације течаја за неписмене организоваће се и жива пропагандна кампања у Омладинској организацији, НФ и АФЖ путем конференција са неписменима, писање парола и растурања истих по месту.

На конференцији свих руководилаца Аналфabetских течајева и просветних радника Кулског среза, 18. јануара 1947. године, по питању описмењавања донет је план. Једна од тачака овог плана била је: „Редовно издавати зидне новине код течајеваца“.

Резултати постигнути на Аналфabetским течајевима и успеси у кампањи описмењавања јавно су представљани и користили су се у пропагандне сврхе. СО НОВ Кула, Планом рада за задње тромесечје 1947, у делу *Аналфabetски течајеви*, предвидео је месечно обнављање излога новим резултатима постигнутим са аналфабетама.

Крајем септембра 1947. године СНО Кула својим Актом (бр. 16484) позвао је школе у Врбасу да организују Дан пионирске штампе. Дан пионирске штампе у читавој земљи одржаће се 28. септембра т.г.

У вези с тим Даном, лист *Омладина*, 20. септембра, пренео је: „У том погледу треба развити широку популаризацију пионирске штампе на више начина и у више праваца. Потребно је организовати предавања о пионирским листовима, о њиховој корисној улози у васпитању деце, затим користити омладинску, фронтовску и синдикалну штампу, која би доносила чланке о улози и значају пионирских листова; даље треба говорити и писати о историјату пионирских листова који су излазили за време НОБ-а. Даље можемо користити плакате, паролe, зидне новине, рекламе у биоскопима итд.“.

¹¹

Дан пионирске штампе за 1949. годину одржан је 1. октобра т.г. Да би Дан пионирске штампе био видна прекретница, како у претплати на сву штампу, тако исто и у читању штампе, то је ПК НОС за Војводину израдио оквирни План прославе Дана штампе. За пионире је требало израдити разне цртеже, плакате, паролe, графиконе итд, а за родитеље одржати предавања о васпитно-образовном значају пионирске штампе.¹²

Актив НОВ Средње пољопривредне школе у Врбасу, у току шк. 1946/47. године, одржао је 12 усмених новина и издао 50 бројева зидних новина. Дао је двоје најбољих зидних новина за изложбу, те одржао четири масовне конференције у школи.¹³

Пред почетак вршидбе 1947. године на зиду читаонице СРЗ

¹¹Од 14 пионирских листова и часописа који су излазили у ФНРЈ, врбаски пионир били су претплаћени на следеће пионирске листове: *Пионири*, *Пионирске новине* и *Пионирски руководицац*, док су деца мађарске националне заједнице добијали *Pionír Újság* (*Пионирске новине*), а пионир Русини *Наша заграда*.

¹²ИАС, Ф. 226, К 19, *Акт ПК НОС за Војводину*, бр. 4893, 15. IX 1949.

¹³*Исто*, К 17, *Акт СО НОВ Кула*, бр. 209, 18. V и бр. 247, 23. V 1947.

Партизан неко од задругара невештом руком исписао је паролу *Живела дела Петогодишњег плана!*

Поводом 30-те годишњице победе Октобарске револуције издаће се у Врбасу зидне новине у духу Октобарске револуције, док ће се омладински излог декорисати у духу социјалистичке револуције.

У оквиру културно-просветне активности омладине Врбаса у периоду од маја до новембра 1947. године, Извештајем МО НОВ Врбас (бр.109) од 10. новембра, наводи се: „Пароле су биле исписане на тротоарима и на свим видним местима, тако да је ствар у вези избора добро припремљена уз помоћ Фронта“, те да су уређена четири омладинска излога.

Дан уочи избора Никола Вукчевић, директор Гимназије, својом Наредбом (бр. 15) дао је у задатак Омладинској организацији Школе „да одмах после подне са паролама, зеленилом и сликама иските интернат и гимназијску зграду“.

Управа за агитацију и пропаганду ЦК КПЈ приликом разматрања културно-просветног рада на селу, 3. априла 1948. године, у делу *Културно-масовни рад*, као једну од мера предложила је: „Зидне новине треба развијати тамо где је средина културно неразвијена, или тамо где неки колектив (фабрика или радна задруга) треба да води борбу за своје конкретна питања“.¹⁴

Приликом обележавања 1. маја 1948. године, из сета понуђених првомајских парола овде су наведене неке: *Живео Први мај, борбена смотра трудбеника Југославије!*; *Живела славна Комунистичка партија, авангарда трудбеника Југославије!*; *Фискултура мора постати својина милиона трудбеника града и села!*; *Живела велика земља социјализма, моћни Савез Совјетских Социјалистичких Република!*; *Живели градитељи задружних домова, борци за бољи, лепши и културнији живот села!*¹⁵

У реферату *О раду и стању Омладинске организације Врбаса у 1948. години*, 6. фебруара 1949. године, Андрија Пејовић, председник МК НО Врбас, изнео је: „У току године издато је 37 комада зидних новина. Зидне новине имале су нов садржај и говориле су о раду појединих предузећа и установа, односно о раду актива и руководилаца Народне омладине. Техничка агитација одвијала се углавном преко парола, зидних новина и графикона, како по домовима, тако по канцеларијама, школама и установама, нарочито приликом агитације за локалне и савезне акције [...]“.

Поводом годишњице смрти Лењина, до 21. јануара 1948. године, групе историчара код Подмладка и кружоци историчара код пионира уредиће кутке посвећене Лењину. У једном углу учионице, пионирске собе или ходника, у зависности како је који Одред пионира имао просторне могућности, пошто у Врбасу још није било Пионирског дома, декорисаће се сликама Лењина и другим сликама из Октобарске револуције. На једном малом столу изложиће се албуми, које су направиле групе и кружоци историчара, затим књиге које

¹⁴Бранка Докнић, *Културна политика Југославије 1946-1963*, 129.

¹⁵*Млади борац*, 29. IV 1948, 1; *Селачка борба*, 29. IV 1948, 1.

говоре о Лењину и његова дела. Намењени простор (кутак) окитиће се цвећем и зеленилом.

У обележавању 25. маја – рођендана маршала Тита, пионири су се упознавали са животом и делом маршала Тита, значају његовог руковођења НОБ, као што је V офанзива, Десант на Дрвар и др. На сам дан 25. маја организоваће се свечани зборови одреда. Том приликом литерарни кружоци и групе историчара спремиће програме за зборове. Програм је садржао реферате, песме, приче о Титу, изложбе албума са сликама, чланцима и књигама о Титу. Сала или простор где ће се одржати збор биће свечано окићени.¹⁶

Крајем марта 1949. године Актив Народне омладине Пољопривредно-машинске станице прихватио је позив на такмичење сурчинске Машинске-пољопривредне станице. На састанку је одлучено да се предложено такмичење прошири са још пет нових тачака и то: „а) чији ће актив боље спровести обавештајну службу и издавање билтена; [...] г) чији ће актив боље и успешније спровести културно-просветни рад на терену“.¹⁷

И усмене новине су такође биле успешно средство за просвећивање широких народних маса. Својом разноликом садржином, живом изменом мисли, својим сажетим обликом, непосредним начином излагања, оне су биле, у добрим рукама, врло занимљиве, поучне и привлачне у највећој мери.

Оне су имале свој практични значај. Наиме, овај облик рада лако се могао повезати са свим важнијим облицима тадашњег народног просвећивања, као на пример, домовима културе, народним универзитетима, књижницама и читаоницама, просветним течајевима, читалачким групама, дебатним кружоцима итд. Мogle су се одлично употребити и у другим већим привредним субјектима (фабрикама, предузећима, СРЗ), те масовним антифашистичким организацијама и др.¹⁸

Основни задатак усмених новина је слободно обавештавање и што живља измена мисли и искуства у народним масама у циљу културно-просветног подизања. У њима треба да се на сваком кораку огледа жива народна стварност, живо идејно струјање у народним масама, да се оно допуњује, издиже и управља према општим културно-просветним циљевима.

„У односу према другим формама просвећивања, усмене новине највише се приближавају Народним универзитетима. Међутим, доку су предавања на Народним универзитетима, својим дужим, ауторитативним обликом, прикладнија за расправљање општих популарно-научних или уметничких тема, дотле су усмене новине, својом разноликошћу тема и већом гипкошћу облика, подесније за третирање актуелних питања и конкретних задатака народног живота. Заправо, то су два облика који се узајамно допуњу и

¹⁶ИАС, Ф. 226, К 18, *Акт Секретаријата ПВ НОВ Нови Сад*, бр. 1249, 13. V 1948.

¹⁷*Млади борац*, 1. IV 1949, 3.

¹⁸*Просветни преглед*, 11. I 1947, 8.

најбоље је изводити их упоредо, што опет не значи да се они не могу изводити и самостално, независно један од другог¹⁹.

Усмене новине у Врбасу организоваће се у свим самосталним просветним установама, у првом реду на Народном универзитету, књијници и читаоници, сталним течајевима, школама, антифашистичким и Омладинској организацији, фискултурним активима.

Установа која је хтела да покрене усмене новине требала је да изабере одбор (од три до пет агилних лица) који ће састављати план рада, старати се да на време пронађе сараднике, организовати по могућности сталне приредбе усмених новина и њима руководити.

Да би усмене новине биле што непосредније, чланке је требало слободно излагати а не читати. Уопште, требало се ићи за тиме да се, и избором занимљивих тема подешених културном нивоу слушаца и живим начином њихове обраде, што више пробуди интересовање народних маса за усмене новине.

Усмене новине одржаване су често и то у сталан дан и час, који се одређивао према приликама самих организатора. Као и предавања Народног универзитета, тако су и усмене новине популарисане (плакатирањем на јавним прометним местима, објављивањем на табли Дома културе, Радничког дома, задружних домова, књијнице и читаонице).

Половином јануара 1946. године у Врбасу је деловало 25 омладинских читалачких група, од којих су две мађарске и три русинске. Културно-просветни рад у самим групама почео се одвијати. Уведено је такмичење између читалачких група, а једна од дисциплина била је и давање усмених новина.

На просветном пољу омладина ће агитовати за потпунију обухваћеност и присуство на Аналфабетским течајевима. Марта 1947. године, на крају течаја одржаће се митинг. Садржаји усмених новина биће усмерени у правцу откупа, Омладинске пруге и пролећне сетве.

У славу 100-те годишњице народног језика, народног и демократског духа у српској књижевности и култури, Влада НР Србије одлучила је да се у септембру месецу 1947. године организује прослава посвећена Вуку Карацићу, носиоцу наше културне револуције XIX века и његовим најбољим сарадницима и следбеницима Ђуру Даничићу и Бранку Радичевићу.²⁰

Одржане су две приредбе у Дому културе, три академије припремљене су од стране просветних радника, односно професорица-омладинки, док је у оквиру Актива омладине припремљено пет усмених новина.

У оквиру обележавања 30-те годишњице победе Октобарске револуције, СО НО Кула препоручио је: „У свим местима одржати по једне усмене новине које треба да буду својим садржајем у духу прославе Октобарске револуције. Програм не треба да буде дужи од

¹⁹ Др Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић, Јован Хофман, *Културна политика у Југославији 1945-1952*, Зборник докумената, I књига, 302-304.

²⁰ *Омладина*, 23. VII 1947, 3.

једног сата, да се састоји од једног до два краћа предавања, једне или две рецитације чија је садржина у складу са духом читавог броја усмених новина. Усмене новине могле би бити састављене на следећи начин: 1/ Предавање о значају Октобарске револуције; 2/ Читање одломака из романа *Хлеб* (Л. Толстоја) или из књиге (Зборника књижевних састава) о Лењину и сл; 3/ Рецитација од Мајаковског, Давича или Душана Костића; 4/ Песме о Стаљину, уз пратњу неког инструмента, дуо или квинтет; 5/ Предавање о народном просвећивању у СССР-у; 6/ Песме о Чапајеву, квинтет или мали хор“.

На основу расписа ГИО НС АПВ (бр. 17299), који се односио на ову прославу све разредне старешине у овд. Гимназији, сваки у свом разреду, према приложеном списку тема требао је до 7. новембра да одржи предавање.²¹

Радничка омладина ће одржати предавање у оквиру Синдикалне организације.

Политички курсеви у Врбасу одржавали су се два пута недељно. Неке од тема у прва три месеца 1948. године, биле су: *Улога НФ у НОБ и обнови земље*, говорио Владо Банићевић; *За јединство женог целог света у борби за мир*, по истоименој брошури; *Развитак друштва*, предавач Наталија Тодоровић, учитељица ОШ; *Совјетска жена*, говорио Иван Хоровиц; *Народни одбор* и др.

Свуда се износила политичка ситуација; агитовало се за изборе; о значају подизања Задружног дома и потреби што већег учешћа у радовима на истом; разматране су Уредбе о снабдевању и везаним ценама.

Половином марта т.г. Секретаријат МО НОВ у Врбасу одржао је ванредни састанак, са једном тачком дневног реда - Агитација за акције савезног и републиканског значаја. Будући да је требало спремити око 400 омладинаца из Кулског среза за радне акције (*Жељезник*, аутопут и Нови Београд), агитација у току априла-маја т.г. углавном се сводила на популаризацију акција, те у извршавању задатака утврђених Петогодишњим планом. После месец дана систематске агитације долазили су председници актива НО по СРЗ у месно руководство. „Пиши, Миловић Бојана, рођена 1928 године, [...]“.

Велику помоћ и као добро агитационо средство послужила су и писма бригадира Прве кулске бригаде која се налазила на изградњи ауто-пута. Њихово одушевљење према радним акцијама, а које се преносило преко фронтонских конференција, утицало је на родитеље омладинаца који су имали жељу да се пријаве на акцију.

О свом животу на радилиштима (радним акцијама) бригадири су редовно обавештавали своје Активе НО. Писма су читана на приредбама усмених новина: „Данас смо на радилишту добровољно остали два сата дуже, пише један бригадир Задрузи *Сутјеска*. Норму пребацујемо за 60%. После рада читамо, учествујемо у читалачким часовима или дискутујемо по неком реферату. Синоћ је било прво

²¹ИАГНС, Ф. 23, Гимназија *Жарко Зрењанин* Врбас 1851-1962, *Књига записника са седница Наставничког савета, Наредба* бр. 16/1947.

бригадно вече. Остаћу на ауто-путу и ову смену“.²²

У Извештају МО НО Врбас - питања за шему о претконгресном такмичењу (бр. 342) од 16. јула 1948. године, у делу *Агитација*, наводи се – да је одржано 13 политичких информација, на којима је присуствовао 981 омладинац; док је на 44 агитациона предавања о радним акцијама и девет о задругарству, присуствовало 1.493 омладинца. У Актив агитатора укључено је 12 чланова.

Андрија Пејовић на III конференцији МО НО Врбаса, 6. фебруара 1949. године, изнео је: „Ми смо у нашем месту као и свуда за рад са омладином имали разне форме, да би на тај начин могли окупити сву омладину у чланству Народне омладине и активизирати је на личном уздицању као целину, а тиме и правилно васпитање сваког члана посебно. Као једна од тих форми биле су политичке информације у Активима Народне омладине, преко којих је омладина била правилно обавештавана о свим међународним и унутрашњим питањима. У току 1948. године оваквих информација по Активима Народне омладине одржано је 218, кроз које је, може се слободно рећи, прошло читаво чланство Народне омладине.

Политичке информације имале су огромног успеха међу омладином, оне су биле та душевна храна која је подизала радни елан код чланства Народне омладине, оне су одрађивале и дале перспективе сваком омладинцу да уложи све своје снаге и да се активно бори за подизање свог политичког и стручног знања, а тиме за квалитативно боље извршење свакодневног плана и норми, како у предузећима тако и у сељачким радним задругама и на свим другим радилиштима на којима је радила, учествовала и борила се наша Омладина“.

Политичке информације биле су веома распрострањена форма политичког рада у школама. Међутим, оне су у већини случајева одвлачиле омладину од читања штампе.

„Зато се политичке информације на школама неће третирати као нека обавезна форма, већ се одржавати само по потреби, а омладину треба упућивати на читање штампе. С друге стране форсираће се усмене политичке новине“.²³

Током августа 1949. године на нивоу СК НО Кула формиран је Актив предавача, од 34 члана, међу којима су и чланови МК НО Врбаса: Андрија Пејовић, Иван Милачић, Стево Горановић, Душан Поповић и Аврам Аврамов, као и Марко Гаговић, члан Комитета НО Шећеране *Бачка*. Актив предавача формиран је и у Врбасу, међу њима је и Јуца Дишовски, члан МК НО. Тада је Јуца Дишовски кооптирана за члана Бироа СК НО Кула.²⁴

Четири пута месечно у оквиру Народног универзитета одржавају се конференције, које обично посећује више стотина грађана Врбаса.

²²Млади борац, 3. VI 1948, 2.

²³Агитациони приручник омладинског руководиоца, Публикација ЦВ НОЈ, бр. 9/1948, 36

²⁴ИАС, Ф. 226, К 18, *Записник Бироа СК НО Кула*, бр.375, 9. VIII; *Акт СК НО Кула*, бр.377, 16. VIII 1949.

План предавања на Народном универзитету у Врбасу за 1948. годину, састављен је почетком маја т.г. у Активу предавача био је 21 члан. Предавања су одржавана у Дому културе, једном недељно. У јануару су реализоване следеће теме: *Братство и јединство народа Југославије*; *Петогодишњи план*; *Канал Дунав-Тиса-Дунав*; затим предавања о туберкулози, држави, земљорадничком задругарству, о нашој књижевности и неколико политичких предавања. Присуство на овим предавањима кретало се од 600 до 800 особа.

У току маја 1948. године грађанство Врбаса учествује у свим предавањима које је организовао Народни универзитет или Актив предавача у месту. Одржана су следећа предавања: *Догађаја код нас и на страни*; *Економски развој наше земље*; *О примени агротехничких мера у пољопривреди*; затим размотрене су две међународне теме.

На Народном универзитету поред културног уздизања одржавана су и предавања (конференције) за грађанство, а уз помоћ НФ остваривана је посећеност истим.

У оквиру *Недеље посвећене организацији и учвршћивању рада на народном просвећивању*, организоване у времену од 23. до 29. новембра 1948. године, Министарство просвете НР Србије захтевало је: „Извршити све припреме за рад на Народном универзитету. Одржати састанке управе Актива предавача и на њима донети планове рада, где то још није учињено. У што већем броју села одржати предавања о значају и формама рада народног просвећивања“.²⁵

Дана, 28. априла 1949. године, на Народном универзитету у Дому културе Александар Коровин, професор овд. Гимназије, одржао је предавање о теми *Агротехничке мере у пољопривреди*. У писаној забелешци учитељице Наталије Ферх од 15. децембра т.г. она наводи - Вршила сам пропаганду за предизборну конференцију и изборе у *Сивч Јовгена улици*.

Основна садржина идеолошког рада са народом била је: а) разјашњавање проблема задругарства у планској привреди; б) теоретска разрада НФ као општенародне политичке организације; в) антиимперијалистичка пропаганда; г) борба за правилно схватање националног питања; д) борба против шовинизма и ревизионизма (нарочито у периоду после објављивања Резолуције ИБ-а) и ђ) пропагирање марксизма и лењинизма, нарочито историје КПЈ.²⁶

У току 1948. године путем гласноговорника (разгласне станице) у Фабрици шећера *Бачка* читани су разни кратки, важнији чланци у вези политичких догађаја, о радним акцијама, а исто тако и о успесима предузећа у борби за остварење производних задатака.

У вези месне разгласне станице Андрија Пејовић на III конференцији МО НО Врбаса, 6. фебруара 1949, изнео је: „Гласноговорник који је радио преко целе године, а преко кога смо

²⁵Исто, *Акт Министарства просвете НР Србије*, бр. 72009, 13. XI 1948.

²⁶На Народним универзитетима у Војводини 1949. одржана су 3.164 предавања са 563.711 слушалаца. Од тога је било 2.006 политичких, 151 задружно и 1.012 научно-популарних предавања. Небојша Петровић, *Просветна политика КПЈ у Војводини 1945-1951*, 232.

упознавали омладину и остало становништво о важним политичким и привредним догађајима. Тако исто сваког дана преко разгласне станице објављивали смо имена омладинаца који су се највише залагали на изградњи задружног дома“.

Форме културно-просветног рада које се одвијају кроз књижнице и читаонице, а које служе и као агитационо средство за окупљање нових читалаца, јесу: читалачки часови, кружоци, предавања и приредбе, истицање спискова нових књига, плаката, објављивање вести преко разгласне станице, изложбе књига, организовање заједничких посета књижници, образовање актива књижнице и оспособљавање књижница итд.

На усменим новинама слушаоци ће се упућивати на читање добрих књига у књижници, о којима ће се накнадно расправљати.

Предавања се обично држе поводом неког текућег догађаја. Она треба да буду кратка и приступачна слушаоцима. Могу се одржати и у оквиру неке приредбе (вече књига), а после тога ће се дати нека рецитација и мањи позоришни комад или други програм.

Пионирске новине 16. јануара 1948. пренеле су прилог Миленка Миливојевића, пионира сарадника из IV чете пионира у Врбасу: „Право је уживање када се састанемо понедељком на *Часу књиге*. На њему другови читају реферате о прочитаним делима, упућују један другог коју књигу да узме“.

О раду разгласне станице у Врбасу за месец мај 1948. године, СО НОВ Кула у свом Извештају о културно-просветном раду (бр. 217) од 9. јуна т.г. наводи: „Гласноговорник нам постоји само у Врбасу. Преко њега, поред тога што се преноси народна музика са Београдске радио станице, врши се агитација за радне акције као и за друге задатке Народног фронта, омладине и других масовних организација, читају се чланци из предузећа итд“.

Месна разгласна станица, поред свог програма, уједно је преузимала редовне вести, емисије и народну музику са Радио-Београда. Једном месечно читали су се чланци (вести) из места и предузећа. Јуна 1948. године решено је да се тај рад прошири па је при Управи Дома културе створена посебна секција дописника који ће припремати „чланке за звучну пропаганду разгласне станице“.²⁷

Скраћенице:

АФЖ – Антифашистички фронт жена
 ГИО НС АПВ – Главни извршни одбор Народне скупштине АПВ
 М/СО НОВ – Месни/Срески одбор Народне омладине Војводине
 НОБ – Народноослободилачка борба
 НФ – Народни фронт
 СКОЈ – Савез комунистичке омладине Југославије
 СРЗ – Сељачка радна задруга
 УСАОЈ – Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије
 ЦК КПЈ – Централни комитет Комунистичке партије Југославије

²⁷ АВ, Ф. 334, ПК Савеза комуниста Војводине, Нови Сад, 1945-1960, К. 247, 10019, 3.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

СРП - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Будућност”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407